

Szépirodalom

László Noémi: Másképp	5
Jász Attila versei	8
Tamás Dénes versei	11
Egressy Zoltán: Mentünk berkeken keresztül	13
Abafáy-Deák Csillag: Nem veszi a lapot	18
Hegedűs Imre János: Márton Szép Ilona	23
Lakatos-Fleisz Katalin: Rendes ember	27
Mircea Cărtărescu versei (<i>Szonda Szabolcs fordítása</i>)	30
Szántai János: Erdéj	38
Simonfy József versei	45
Káli István: Kacifánt	48
Klárk Attila: Egy rendhagyó napló	61
Murányi Sándor Olivér: Életlen medvefotó	66
Birtalan Andrea versei	69
Mikola Emese: Barátok	72
Szente B. Levente versei	73

Literata Hungarica

Kabdebő Lóránt: Rejtektutak (<i>Ars poetica, vs. teológia Szabó Lőrinc pályáján</i>)	75
--	----

Ködoszlás

Kolumbán-Antal József: Csatázó székek a 12. században	105
---	-----

1956 VISSZHANGJAI

Egy családi legendárium mozaikjai (<i>Mirk Szidónia-Kata beszélgetése Bihary-Orbán Máriával</i>)	116
Cseke Péter: Páskándi „vakmerősége” a börtönök után	133

Ujjlenyomat

Bíró Gábor: Töredékesen is egész	145
--	-----

Szemle

Pollman Ferenc: Az Úz völgye a nagy háborúban (Kocsis Károly szerk.: <i>Előre az Úz völgyében</i>)	166
Borsodi L. László: Hajótörönten Kolozsvár főterén (Szántai János: <i>Kolozsvári Robinson</i>)	170
Bíró Mónika-Anita: Kudarca ítéltre (Dan Stanca: <i>Robbanás</i>)	176
Előfizetők névsora	181

Lapszámunkat Makkai István munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitalant57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lővétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997-2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266-311 775, (004)0266-311 026 (fax), (004)0746-195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó - Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RO
Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

László Noémi

MÁSKÉPP

I.

Sötétkék papucsok
a múzeumban. Sötétkék papucsok,
cipőre húztuk őket, úgy néztünk
táblaképeket, bár én a padlót néztem:
mi bújik két elem között, a résben.

A kő itt is pazar, több van,
mint otthon. Terhes vagyok.
Ez a gyerek megszületik,
nem tudom, hogy lesz,
valahogy megoldom.

Innen kell fölmenni
a havasokba. Ott esem majd
nagyot, bucskázom lefelé lát-
ványosan a hóülte nyeregben.

Nem tűnök el.
Valaki nem akar
elveszíteni engem.
Vendég vagyok füstszínű
gerendák alatt.

Ház is vagyok,
kilenc hónapig másvalaki háza,
akiről nem tudom: az érkezést
mennyre várja.

Néha sírok neki,
majd nevetek, és beszélek
hozzá sokat, mondom neki,

hogy várom, ezért vagyok még
a világon, mert érkeznie kell.

Egyéb nem érdekel.
Ezért maradtam akkor, ott meg.
Lesz rajtam is heg, mert
későn jött ez az egész.

Megszülni nem tudom,
csak ringatom magamban
tehetetlenül. Mint minden,
ez is másképp sikerül.

II.

Betonból öntött ház, kétezer
méteren. Gyér fűcsomók,
bőrszínűek. Kő és kavics,
hófeltok mindenütt.

A menedékházban sör, sífelszerelés,
vagy cigaretta, flekken és pocak,
aranyfog, kávé. Mert hétvégén
a hegy a nyárspolgáré.

Kőhajításnyira a jéghotel.
Ezért igen sokan jönnek
a hegyre fel. Kocsival,
aztán felvonóval.

Itt kanyarog a magashegyi út,
átfúrja a hegyet. Az ember
bemerészkedik, túloldalon
az alagút szájában integet

felhorzsolt állal, arccal, orral,
és büszkén néz, mert nem halt

meg megint, csak lecsúszott,
nyeregéből aljba, rongybaba.

Bucskázott sziklák, csonkkövek
között. Halál torkából megszökött.
Megúsztta. A behavazott tó
magához húzta.

Most már mehet. Nevelhet
gyermeket. A halálnak se
kell, ahogy sebes orral
figyel az alagútban,
és nevet.

Fényképez betonházat.
Félbehagyta valaki, és itt maradt,
egyet támasztani. Az üveg nélkül
bámuló ablaknyílásban fűcsomó,
a fal tövében tócsa.

A betonból kiáll a rozsdás
vasgerinc. Micsoda ronda
épület! Varázslatos. Egy
szokványos szöglete
sincs.

Áll egyedül, befejezetlenül,
beborul körülötte, kiderül.
Csak áll, semmi keresni-
valója fönt, a hegyen.

Kísértetiesen
hasonlít rád,
maradék
életem.

Jász Attila
FELHŐFOSZLÁNYOK
A HAJNALI FÜBEN

*„Még egy búcsúpillantással befogadom
a kinti fák nyugalját.”*

(Alberto Caiero)

(átszállás közben, Tatabánya)

a vadnyúl a kerítésen túl volt, nem figyelt,
egy sín párral arrébb legelészett nyugodtan,

nem izgatta magát, vonatok jöttek-mentek,
kicsit hegyezte a fülét, és esett az eső persze,
túl késő volt már, beleolvadt
az esőszín szürkébe,

nem látta senki más, a vonatok késtek épp,
mintha pont ezért, hogy figyelhessed
hosszú perceken át, ne kelljen
önmagaddal foglalkoznod

(a vonaton mindig)

mindig csak erről akarsz majd írni,
vonatablak képkivágásában
esőáztatta mezők és erdők
zöldjének váltakozása,
felhők és nap vonulása,
időtlen s ég

(szemgyakorlat)

neveled a tekinteted, szépen viselkedik,
növekszik, nyomát ott hagyja mindenben,
egyetlen pillantással szeretnéd átfogni
a világot, akkor elengeded, felnőt

(éjféli Déli-pályaudvar)

ha festenél, az éjféli üres, neonvilágította
peronokat az állomáson, a sínek sötét,
hideg csillogását, a néma és reménytelen
várakozást,

aztán néhány perccel később már egy újabb
nap lehetőségével kell szembenézni, bár
távolabb még a fénytől, és sokkal közelebb
a sűrű sötét masszához,

és mégis, mégis,
vagy csak talán

(jelhagyó haiku)

nyomot hagyunk a tárgyakon
amikor hozzájuk érünk
fényes vagy sötét jeleket

(fénykereskedés)

egy öreg fénykereskedő áll a régi zsidó-
temetőben egy olvashatatlanná kopott
sírkő fölött, mit is keres itt, nem emlékszik
maga sem, elfelejtett minden mást is,
csak ott áll egyedül, boldogan

(a búcsú nyugalma, Téreynek)

Álmodban meghaltál, és amikor felébredtél, pontosan
emlékeztél minden apró részletre, ahogy mindig is szeret-
ted volna, úgy történt minden, de nem tudod elmondani
még neki se, nem akarod megfertőzni az álmaiddal, inkább
úgy gyógyítod magad, hogy hallgatsz hosszan, csak akkor
szólalsz majd meg, ha kérdeznek, akkor elmondhatod,
hogy tegnap éjjel meghalt benned valaki.

(zavar tanka)

valami apró zavaró dolog mindig lesz

egy túl hangos ventilátor
egy kattogó kávégép Bach szvitje közben
egy mindig rosszkor felszakadó köhögés
nem baj még élsz

(a költészet meghatározása)

esős, hideg májusi nap,
mégis milyen szép kezdet kinézni
a bambuszrolón keresztül
a hajnali kertbe,

nem aludni vissza, nem olvasni,
csak feküdni a folyómederben,
engedni, engedni csak az áramlást
magadon keresztül

(hangolás haiku)

szavaidat a valósághoz hangolod
ahogy a szúnyoghálón két poloska összeér
egyik kívülről másik belülről

(a hiány helyettesítése)

Az esőt helyettesítéd két hete már, locsolsz virágot,
fűszernövényt, epret, ribizlit, málnát és egrest, fügét,
citromot, füvet, ha nagyon kell, és már nehezen bírod,
lassan egész napodat elveszi a helyettesítés, és akkor végre
megjön, itt van, épp amikor nem bírtad volna már egy fél
nappal se tovább, nélküle.

(páros haiku)

a vadnyomokban
a hajnali mező sarában
apró tükrökké gyűlik a víz

a halastó felülete tele van
meztelen és véres talpnyomokkal
nem látja senki

Tamás Dénes

AZ ÓCEÁN

Az óceán nem egy impresszió.
Nem sirályvijjogás, kagylócsend,
vihár által szétrongyolt láthatár.
Az óceán nem hullámok korbácsolta naplemente,
vagy hajnali tűzrobbanás az irgalmas vizek felett.
Az óceán az, ahol meztelenül állsz a fürdőkádban,
és lábujjaid között a szomjas víz
a lefolyó felé siet.
Torkodban bugyborékoló csend,
bordáid közt dolgozó árapály,
gyomrodban visszhangzó üres mélység.
Az óceán szemed előtt elhúzott izzó penge,
ahogy homályt von tekintetedre
az elpárolgó könnyed.
Az óceán az, ahol lemondasz arról,
hogy kifelé figyelj.
Mire kiúsznak a levegőtlen mélyből,
szíved partjára kikönyökölnek a halak.

BELEFÉR

Egy csecsemő szemébe belefér a világ:
alaktalan áramlás, hiánytalan látomás.
Egy hal szemébe belefér az Isten,
és elszégyelli magát.

A MEDVÉK

Még érkeznek ide le medvék,
a vizek tükrén imbolyog sovány képmásuk,

kőharangok bűgásának kupolája alá bújva,
érkeznek levélerezeten, bogárháton.

Még várom őket,
defektes istensége a mindenségnek,
éjszaka Nap tűz odabent,
s reggelente csillagok kelnek.

Mindenhová kellene állni,
miközben a minden darabokban,
szerteszét indáznak az egész
négyrét hajtott gyökerei.

A legsugárzóbb a legárvább is.
A rettenet puha talpakon csusszan.
A körmök alatt percegő szorongást
nem csillapíthatja a szépség.

Miközben látod, legszebb
borostyánban a szűnyog,
elfelejtéd kérdezni:
összeférhet a féktelen a szelíddel?

S ha azt mondod, hiányoznak
a gyermeki húst utánzó friss szagok,
miért fáj neked, ha azt látod,
egy medve széttép egy lazacot?

Látni a szerencsétlenséget,
és nem megfutamodni előle.
Élőhalottak között kóborolva,
az ember mit remélhet.
Éjszaka Nap tűz odabent,
s reggelente csillagok kelnek,
szétnyitott tudatom csillagtérképén
a Nagy Medvét csak keresem, keresem.

Egressy Zoltán

MENTÜNK BERKEKEN KERESZTÜL

Vannak, akik milyen régen együtt vannak, mégse esküdnek meg. Aztán csak meghalnak. Az uram engem hamar elvett. Öt és fél évvel vót idősebb, mint én, de ebből nem vót baj semmi. Korábban udvarolt négy évig valakinek. Az anyósom aszondta a lánynak, ne is számoljon a fiával, soha nem fogja elvenni. Nem is vette. Aztán a ruszkik fölcsinyálták, úgy köllött neki elcsinyálni a gyereket. Ahogy gyütt végig az úton, végig vérzett.

A német katonák, meg a ruszki katonák is szerettek ám udvarolgatni. Jární a magyar lányokho. Tizenhét-tizenennyóc éves vótam, mikor egy német jó barátságba lett a Feri testvéremmel. Feri megmondta nekem, hogy nem fog az bántani engem sose. Egy szobába aludtunk az Édessel meg apánkkal, egyszer már feküdtünk, mikor a katona begyütt. Azt vettem észre, hogy ott áll az ágyam előtt. Megijedtem, akartam kiabálni, de félttem, apám mit csinyálna, vagy a német mit csinyálna vele, hát lehet, hogy a lelőné. Szép, csinos fiatalember vót ám. Aszondtam neki, túnés. Tudott egy kicsit magyarul, aszondta, ne beszélj, én annyira szeretnék... De hát hogyan, miképp? Végül kihurcolkodott. De ha senki nincs ott, csak én, nem tudom, mi lett vóna. Ha szóba álltam vóna vele, mi történik? Ki tudja azt?

Elmentek a németek, gyüttek a ruszkik. Azok lövöldöztek, haj, milyen lövöldözés vót, este csak úgy suhogtak azok a golyók. Itt vót közel a front. Jaj, de féltünk. Vót egy üres istálló a majornál, ott laktak a ruszkik. Annyira fegyelmezettek vótak, nem mertek bántani senkit, de egy lány azér vót, akihö bementek. Az erdő szélén lakott, derék, szép lány vót. Föl akart szökni elölük a padlásra, ment a létrán, lelőtték. Meg is halt.

Mikor gyüttek a bombázók, én vigyáztam a Magdus testvérem gyerekére. Mer az minden reggel elment a templomba, én meg futkoztam a gyerekével. Két-három éves vót. A Magdus nem sokat törődött a világgal, csak a templommal. Templomokat járt, búcsúkat járt. Vót, hogy pont a templom körül dobták a bombákat. Ó benn vót imádkozni, én meg kinn futkoztam a gyerekekkel. Mikor a bombázás

megszűnt, gyűtt ki a Magdus. De míg tartott, a gyereket elhagyta. Jó, templomba vót, imádkozott, de akkor se lett vóna szabad a gyereket otthagyni. Ha én nem lettem vóna, mi lett vóna?

Sok bajság vót a többi testvéremmel is, de vót ám. Gazemberek vótak, mentek, mint a hülyék. Elégtek a pokolba. Megbűnhődtek, gondolom. A Ferivel, az Árpival meg a Bözsivel vótam a legtöbbet, a többiek már mind elszéledtek, megnősültek, férjhö mentek. Nem vótunk veszekedős természetűek, de a Feri, az Árpi meg a Misi, ezek mentek a női után, vót ezeknek hetvenféle nőjük. A Feri egy alattomos, bűdös gazember vót. Engem igen szeretett, de sumák vót. Adta a nagyot. Ő maga faragta a saját urnáját, amibe a hamva került. Mer a pappal, aki temette, igen jóba vót. A jóisten nem adta meg neki azt az utolsó kegyelmet, hogy meg tudott vóna gyónni, elment a pokolba. Nem vót rossz szívé, de a nőügyekbe nem vót rendes.

A Lászlónk, az jó ember vót. A negyedik fiútestvérem. Az egy csendes, rendes ember vót. A mi Lászlónk. Szép is vót. Csak nem becsülte meg a feleségét. Az közel se vót olyan szép, mint ő.

Az Árpi meg fölcsinyált egy nőt. Kurva vót, egyik férfi gyűtt, a másik ment nála. Mégis elvette feleségül. Hat hónapos terhes vót már, ezér vót, hogy az Édes nem engedte, hogy fehér ruhába legyen. A pap is megmondta, hogy jól tudják, nem való rá fehér. Kékbe vót. Esküvő után az Árpi kitiporta belőle a gyereket. Elmondta minden kurvának, meg annyira megverte, hogy elment neki. Kislány lett vóna. Az Árpi igen szeretett iddogálni, de nem sajnáltam a nőt, nem érdekelt, haragudtam rá, mer kurva vót. Mégis lett két gyerekük. Akkor talán már jobban vótak.

A Misi is nagy gazember vót. De azt nem hiszem el, amit mondtak róla, hogy még a lányába is szerelmes lett. Ezér pedig utáltam később, de azér mégse hiszem el. Az Isten úgyis örökre megverte anélkül is. Fölcsinyált egy apácát, abbul lett az a lány. Vót egy másik lánya a feleségétül is. Egy időbe születtek, ugyanaz lett a nevük. Ugyanoda jártak iskolába, aztán gyanús lett a nevük. Az Édes is bűnös vót ám, mer befogadta azt az apácát. Az meg hízelgő vót, hozott az Édesnek pufajkát. Mindig az aptya ölébe ült, azér gondolták csak, hogy szerelmes vót. De az nem azér vót, hanem csak mer szerette. Az se lett ám felnőtt korába egy szent fehérnép. Mindig nagyobb fejekre pályázott, doktorokra ment, nagy emberekre. Borzasztó kövér lett.

Szép arcú, de kövér. Nem is ment férjhe, nem vót a doktorok között, aki elvegye. A Misi biztos sokat szenvedett a pokol tüzébe. Leszenvedte a bűneit, égett a pokolba. Lehet, hogy még mindig ég, ha a jóisten nem bocsát meg neki. De ha igen szépen tudja kérni, talán megbocsát, mer mindenkinek megbocsát. Abba az időbe nagy kommunista világ vót. A Misi nagy kommunista vót, másképp hogyan tanult vóna? Azok vitték föl a rangját. Az a világ vót. Az anyám hiába imádkozott érte. De azér vót benne egy kis jószándék is, hozott ilyen szentes füzeteket, kisebb bibliafélét.

Vótam nála Pesten többször is. Sok gyümölcsöt összehordtak, folyt a lakásban a leve. Szép szoba vót, csak vastag penész vót benne. Mindent én takarítottam ki. Lábbal köllött csiszolni a padlókat, olyan ügyes vótam, mintha mindig azt csináltam vóna. Hanyag egy fehérnép vót a felesége. Lógott neki az a nagy hasa. De hát akkor nadrágot mér vett föl? Hogyan lehet annyira elpocakosodni? A lányomnak is van nagy feneke, de nincs az a nagy lógó hasa.

Az uram nem bánta, ha Pestre mentem, nem szerette, de sose mondta, hogy nem mehatsz el. Ott vótam sokszor egy-egy hétig, azér azt nem minden ember szívelte vóna. Pesten, jaj, de sok templomot megjártunk, de szép vót! A Misi szerette mutogatni a dógokat, pedig szívbeteg vót ám. Mindenhova mentünk, a Margitszigetre is. Meg a Duna-partra, mer közel lakott hozzá. Elmentünk fodrászho a feleségével, ott hagyott, aztán nem találtam haza. Magyarázta, hogyan, miképp, mégis eltévedtem. Meg köllött kérdeznem idegeneket, de nem mertem ám megmondani a Misinek, hogy eltévedtem. Azér ott el lehet ám könnyen.

Elmúlt minden, ami szép vót, minden elmúlt.

Sok szép helyen jártam, nem csak Pesten. Győrbe is, abba a szép templomba, ahun a Szűzanya három óra hosszat könnyezett. Meg Zellbe, Sümegen, Segesden. Sok helyen vótam, elég az hozzá. Mentünk berkeken keresztül is. Akkor még nem fáradtam el. Búcsúszentlászlón is vótam, szentképem is van ám onnan. Eisenbergbe van egy szent kút. Egy parasztruhás asszony fedezte fel, hogy a fű keresztalakúra nőtt benne. Aszondják, isteni hatalom csinálta. Azt azér nehezen hittem el. Ittam a forrásbul, aztán a buszt meg köllött állítani miattam. Odafostam a partra, csak nem vót nálam semmi, papír se.

A rádióba máma egy százéves asszonyt köszöntöttek. Isten mentsen, hogy azt megéljem. Jó hangja vót, gyönyörűen tudott dalolni, csak úgy

harsogott, olyan szép vót. Érdemes lett vóna elmennie ilyen nótásnak. Aztán egy paprul beszéltek, mer meghalt, valami híres lehetett. Egy kántor búcsúztatta. Aszondta, hogy mielőtt meghalt, valamit mondott, hogy nem én, hanem ők csaltak meg engem. Elgondoltam, ez mit akar jelenteni.

Aztán mindjárt arra a papra gondoltam, akit elhelyeztek tőlünk, mer egyszer ballépése akadt. Milyen jóképű, csinos egy emberpap vót. Csak született egy kislánya, aztán ezér ellene fordultak.

Én nem tudom, hogy van, mint van, minden eszembe jut most, sok mindenki, összevissza. Mostanába van ez. Szinte látom itt az uram testvérét, mintha itt vóna a szobába. Az igen udvarolt nekem, aztán meg később mindig részeg vót. Az egyik lánya vérmérgezésbe halt bele. Jaj, istenem. A testvéreimet is sokat látom. Ilyenkor is, meg ahogy aludnék el, azelőtt. Az uram jobban szerette az én testvéreimet, mint a sajátját. Mikor idekerültem, vonattal gyűttek látogatni, aztán elmaradtak lassan. Elszéjjeltek az életemből. De lettek mások. Hát lettek a gyerekek.

Eszembe van az is, az az ember, aki meghalt, mikor leégett a házunk. Annyira segítőkész vót, mikor már potyogott le minden, akkor is bement a veszélybe, hogy kimentse a holmimat. Aztán rászakadt az egyik égő gerenda. Az mindenemet meg akarta menteni.

Eszembe vannak a rosszak is, a sok ronda fehérnép, meg az utolsó dög férfiak. A piszkos anyjukat. A nagyapám, aki valamikor gazdag ember vót, de elpazarolta a vagyonát, a földjét is elvesztette. Arról nem annyira beszéltek a családba. De legjobban az uramat látom. Milyen jó ember vót az. Mindent megcsinyáltam neki, amit csak kért. Föztem neki, amit megkívánt, én ha ettem belőle, ha nem. A főzelékféléket igen szerette, én azt nem olyan nagyon. De azér megcsinyáltam neki. Igen sokszor hoznak ebédre főzeléket, most se szeretem. Meg alig is eszek valamit. Mára eddig csak egy kis májast ettem, meg zódpaprikát. Régen hogy szerettem a süteményféléket, aztán most azt se. Most a fagyit jobban.

Este alig tudtam behúzni a kukát. A tsz-be is kellett húzkodnom dógokat. Ott vótak a kepék. Abba rakták a gabonát, a keresztkepébe. Lovaskocsiba hordták be, ott is köllött rakodni. Egyszer olyan meleg vót, hogy megbetegedtem. Úgy vittek haza, annyira be vót gyulladva a fejem. Lefeküdtem az ágyamba. Mikor meggyűtt az uram, odaállt az ágyamho, nem tudott az megszólalni se, aszitte, talán meghalok.

Szóhoz se jutott, aztán mindjár hordta a vizes ruhát a fejemre. Azután meg fáztam a sok hidegtül. Szegényem meg vót ijedve.

Még mikor beteg vót, akkor is kukoricát kopozott, meg mindenbe segített, amibe tudott. Így ülve én is tudok dógozni, de kopozni nem tudnék. Mikor még jobban vót, mindig mondta, tudod, te édes anyukám, tudod, mit szeretnék? Hogy egyszerre haljunk meg. Ezt de sokszor mondta! De mikor nagybeteg vót, akkor már nem beszélt a halálrul. Mikor még csak ülő beteg vót, én se gondoltam vóna, hogy az meghal. Nem vót egy hatalmas nagy erejű ember, de ügyes vót, a világon mindent megcsinyált, azt se tudta, hogyan segítjen, hogy nekem mindenbe jó legyen. Velem az anyja is igen jó vót. De szerette az is a fiát! A másikat nem, csak az uramat.

Holnap már biztos átgyn a fiam. Sok a dóga, keveset ér rá. Meg kéne csinyáltatnia a fogát, biztos arra sincs ideje. Pedig milyen ronda, akinek nincs foga. Már korábban csinyáltatta, mennyit költött rá, te jóisten, mégse kész. De a cukorját viszont rendbe tudja tartani, arra vigyáz.

Eszek egy kis fagyit. Van itt ilyen nyeles a hűtőbe. Milyen jó finom az. Még a múltkor hozták a fiamék. Meg almalét is, meg baracklét, meg mit tudjam én, mit. Vízet. Minden van most egyelőre. Aszondta múltkor, látott valami darazsat a falba, óvatosan tapogatólódjak, ha kimenek. Majd megnézi biztos, ha itt lesz. A darázs nem jó, azok ne gyűjjenek.

Kalapdimenzió, 2011 (sárga- és vörösréz lemez)

Abafáy-Deák Csillag

NEM VESZI A LAPOT

Perlaky Robi nem sok játékot kapott szüleitől, a dominó volt az egyik. Ő másra vágyott, kisautóra, de vízipisztollyal is megelégedett volna, ám anyja tiltott minden gyilkolós játékot. A dominó nem volt az, viszont a játékhoz minimum két ember kell. Másodiknak nem állt be senki, egyke volt, így maga rakosgatta a pontokkal díszített lapokat. Már tudott számolni, és csodálkozott, hogy a kockán a hat pont a legnagyobb. Miért nincs tízes is. Az nem férne rá, mondta az apja, és azért a hatos, mert a dobókockának épp annyi oldala van. Robi belenyugodott, de abba nem, hogy nincs kivel játszania, a barátai sem látogatják otthon, amit nem bánt, mert szégyellte volna, ha meghallanák apja történeteit. Apja kidobóként dolgozott egy jól menő bárban, de Robi gyanította, nem lehet az olyan jól menő, ha ennyi bonyodalom történik ott nap mint nap, pedig akkor még nem is ismerte azt a szót, hogy alvilág, illetve ismerte, de csak bibliai értelemben, meg a mesékből, amit nagyanyja ritka látogatásakor hallhatott. A dobókocka is gyakran szerepelt apja meséléseiben.

Tudta a játékszabályokat, de egy másik személy bőrébe bújni nem tudott, pedig sokáig próbálkozott. Apja észrevette, hogy mennyire elmerül a játékban, és következő karácsonykor Robi egy még nagyobb dominójátékot kapott. Először örült az újabb csomagnak, valahogy úgy képzelte el, hogy a két doboz tartalmát egymás ellen indítja, meg lehetett különböztetni a kockákat, az újabban a pontok fehérek voltak. Csak rakosgatta, hol kígyót rakott belőlük, hol keresztet, de erre is hamar ráunt. Amikor betegen feküdt otthon, és egyik osztálytársa elhozta a házi feladatot, kérte a fiút, maradjon egy kicsit, és játsszanak a dominóval. A fiú húzta a száját, unalmas játék, és nem is fiúknak való, de amikor meglátta, hogy két doboz is van, felcsillant a szeme. Ebből már lehet ledöntöst építeni. Robi nem ismerte ezt, de nagyon megtetszett neki, amit a fiú mutatott, felállította, rövidebb élükre, egymástól kis távolságra a figurákat, nem is teljesen egyenes vonalban. Szép volt az építmény, éppen dicsérni akarta, amikor a fiú finoman megpöccintette az utolsó lapocskát, és mintha szél söpört volna végig

az építményen, egymás után ledőltek. A fiú ujjongott, Robit sírás környékezte. Miért kellett ezt ledönteni, olyan szép volt! A fiú csak nevetett, ebben éppen az a lényeg, a ledöntés, mert ha nem jól építed fel, akkor valahol elakad, és az egész nem érvényes.

Sokáig nem volt kedve elővenni a játékot. Egyetlen szórakozása az olvasás maradt, amit szívesen tett. Egyik elbeszélésben a dominójáték is szerepelt, ez arra ösztökélte, hogy újból előszedje a dobozokat, kicsit tétovázott, melyiket nyissa ki, aztán mindkét doboz tartalmát kiöntötte az asztalra, és nekiállt ugyanúgy felállítani a lapokat, ahogyan osztálytársa tette. Ez sikerült, de a ledöntés nem, mindig elakadt valahol a sor. Újból próbálkozott, akkor se sikerült. Észrevette, mennyire fontos, hogy mekkora a távolság két lapocska között, és hogy párhuzamosan álljon, amennyire lehet, és ha nem egyenes építményt készít, akkor se dőljön ki egyik se oldalra, mert akkor megáll a láncreakció. Hamar rájött arra, hogyan építhet különböző formákat, így ezután szüleitől további dominójátékot kért. Szabadidejében ezzel foglalkozott, épített és rombolt. Anyja eleinte örült, hogy a fia elfoglalja magát, csendben van. Ahogy szaporodtak a dominókészletek, és az építmények néha egy délután alatt se készültek el, anyja nem takaríthatott a szobában, sőt, az is gond volt, ha hevesen nyitott ajtót, mert akkor a légáramlattól dőltek a lapok. Robi ilyenkor kiabált, összezavarod a rendszeremet.

A dominóhatás kifejezést és jelentését gimnazista korában olvasta először, hogy fizikai tény: ha elindítanánk egy mindössze öt milliméter magas dominót, nekidöntve a többi fokozatosan növekvő méretűnek, a kicsi, alig látható *kezdő* figura után mindössze 29 további dominó kellene ahhoz, hogy ledöntse az Empire State Building épületét. Az újságcikk utalt egy videóra is, de ő azt nem látta. Rakosgatta továbbra is még lelkesebben a téglalapokat, és figyelte, mi történik, ha beindítja egy kis mozdulattal a láncreakciót. Ilyenkor mindenhatónak érezte magát, mert hogy elindítja-e vagy sem, csak rajta múlik. Arra is rájött, mindig becsúszhat valami hiba, egy homokszem a gépezetbe. Ahogy az életben is, mert történik valami váratlan, ami megváltoztat mindent. Izgalmas olvasmányai fantáziáját megindították, és egy idő után írni kezdett. Gyakran hallgatta apja elbeszéléseit, ahol mindig fontos elem volt a dobókocka és a szerencse. Robinak nem tetszett, hogy az apja a saját történeteit nem mindig ugyanúgy mondta el. A fiú szerint a meshősök sohasem változtatják meg történeteiket.

Apja egyszer úgy mesélte egyik kedvenc kalandját, hogy egy ismert, gazdag ember felesége megszólította a bár ajtajában, egy cédulát csempészett a tenyerébe, amin az állt, másnap reggel 9-kor találkozzanak a Hősök terén, fontos megbízása van számára. Apja odament, a nő felkérte, hogy kísérje el egy balatoni hétvégére, mint testőr és sofőr, számít diszkréciójára, és mesés összeget ajánlott fel. Az úton tudta meg, szerelmi légyottra utaznak, a nőre a legdrágább szállodában magas rangú politikus vár, semminek se szabad kiszivárognia. Már Budapest határában észrevette, hogy követik a bérelt kocsijukat, hosszasan mesélte, hogyan sikerült leráznia őket, az autópályán már valószínűsítő üldözésre került sor, úgy, mint az amerikai filmekben. Ő győzött, és a luxuséletbe pillanthatott be azon a hétvégén. Remélte, hogy lesz ismétlése a légyottnak, ez azonban nem következett be. Arra gyanakodott, lebukott a nő, elég volt a férjnek megtudnia, hogy felesége bérelt kocsiban hagyta el Budapestet. Ezt a történetet kis idő után apja újból elmesélte, mindent pontosan úgy, egészen addig, hogy már a főváros határában járnak, amikor észreveszi, hogy követik, üldözés, lerázza, és megérkeznek a Balaton parti szállodába. Ekkor csak egy szoba várt rájuk, és a nő elmondta, hogy vele, a kidobólegénnyel szeretné eltölteni a hétvégét, megfigyelte, amikor látogatta a bár, hogy milyen fegyelmezett, udvarias férfi, és ráadásul diszkrét. Rávetette magát a férjre, de ő ellenállt, és azt se bánta, hogy elúszik a megbízásért felajánlott összeg. A nő megharagudott, és hamarabb hazajöttek. Robi egyik írásába beépítette a kalandos történet egyik változatát, de úgy, hogy a szereplőkre ne lehessen ráismerni. Apja megtalálta a füzetet, elolvasta, és megsemmisítette, a fiú korábbi írásaival együtt.

Robi jó ideig nem írt. Magyarórán, amikor semmi sem jutott eszébe egy fogalmazási feladat kapcsán, az apja által mondott történetek ötlöttek fel benne, és egyiket megírta, mintha belebújt volna a mesélő bőrébe, de sokat változtatott is rajta. Megbánta, és vissza akarta kérni a tanárnőtől, de már késő volt. A tanárnő, kezében a dolgozattal, feléje tartott, és csak annyit mondott, amikor letette a füzetet a padra, a szünetben szeretne vele beszélni. Robi kinyitotta a füzetet, az írás végén egy csillagos ötös díszelgett. Ezután rendszeresen írt, a tanárnő véleményezte, javította néhány írását, miközben Robi a régi szenvedélyét, a dominót se adta fel. Míg rakosgatta a figurákat, fejben

történeteket talált ki, mintha illusztrálná a kacsARINGÓS, egyre bonyolultabb építményeket.

Jeles érettségi után a filozófia szakra a legjobb eredménnyel jutott be, a szülőknek ez nem tetszett, mi haszna van és lesz ennek? Felvették volna építészhallgatónak, vagy az orvosira is. Perlaky Robi nem akart sem építőmérnök, sem orvos, de még filozófus sem akart lenni. Írónak készült, az egyetemet csak mellékes foglalatosságnak tekintette, a bölcsészkar sem érdekelte. Megjelent a lapokban egy-egy karcolata, és az egyetem befejezésekor első novelláskötete is. Ezt csak újgyakorlatnak érezte, úgy, mint amikor a két kis doboz dominóval kezdett el építkezni. Nagyregényre készült. Most jött rá arra, hogy az évekig tartó bezártságon változtatnia kell, meg kell figyelnie a környezetét, és összerakni, mozaikonként, meglátni, melyik dominólap dől oldalra, és mikor indul el megállás nélkül a láncreakció.

Diploma után korrektori munkát vállalt egy lapnál, ebből finanszírozni tudta önálló életét. A dominóépítéssel felhagyott, ennek egyik oka az volt, hogy a tévében meglátta a *Dominó-nap* című nemzetközi versenyt, ami kezdetben lenyűgözte. Felvette videóra az eseményt, és utólag kielemezte, meglátta a hibákat, a külső, váratlan hatások okozta tragédiákat, és azt is, amikor a versenyzők álma összeomlott. Arra is rájött, ő nem tud ebbe a versenybe bekapcsolódni, ahol sok-sok ezer lapocskával építenek egyre bonyolultabb és látványosabb terveket, csak azért, hogy az néhány perc alatt megsemmisüljön. Ugyanazt ugyanúgy soha nem lehet újra felépíteni. Mint ahogy az életet sem lehet újrajátszani. Írni fog. Írnia kell. Nem zárkozhat be, ott kell lennie a helyszínen, ahol történik valami, vagy történni fog. Ellenkező példaként eszébe jutott apja, aki sokat mesélt kalandjairól, miközben végig a bár ajtaja előtt állt. Perlaky Robi fejében megfordult, hogy milyen lenne Odüsszeusz, ha végig csak egy helyben állt volna, és nem kering a világban, ide-oda. Apja, ha nem áll végig az ajtó előtt, nem élte volna meg munkahelyén a másnapot, kirúgják.

Robi, apjával ellentétben, sosem nősült meg, gyereket sem akart. Szeretői közül nem egy azzal állt elő, hogy terhes vagy terhes akar lenni. Perlaky Robi ilyenkor eltűnt a világ és a hölgy szeme elől, hosszabb időre. Volt, hogy örökre. Amikor nőekkel ismerkedett, mindig feltette a kérdést már az első napon, szokott-e a nő dominóval játszani? Nagyrészt nemleges választ kapott, de ha azt mondta a nő, hogy igen,

akkor többet nem találkozott vele, és nem is adott magyarázatot elmaradására.

Dóri már első pillanatban nagyon megtetszett Robinak, és nagy megkönnyebbülésére azt válaszolta, sose játszott dominóval, és nem is fog. Jól folytatódott a dolog, Robi arra is gondolt, talán ezzel a nővel szorosabb kapcsolatba léphetne, azt, hogy család, ki se merte mondani, de a fejében hasonló gondolatok kavargtak. Dóri gyakran Robinál időzött, hétvégén főleg, haza, magához nem szívesen hívta a férfit, ő még a szülei házában lakott. Dóri jelezte, a szülők elutaztak, övük lesz két hétre az egész ház. Amikor Robi belépett a lakásba, a nő ott ült az ebédlőasztalnál, kezét felemelte, jelezve, a férfi ne közeledjen hevesen. Dóri épített. Nem dominóból. Kártyavárat, ami már emeletes volt. Ezt meglepetésnek szántam, szólt Robihoz, aki szótlanul állt az asztal mellett. Itthon ezzel szoktam szórakozni, és jó lenne, illetve izgalmasabb, ha ketten építenénk, segíti a koncentrációt. Intett a férfinak, üljön le. Te jössz, és Robi felé nyújtott egy kártyalapot, most még könnyű, mert nem túl magas, és ha gyakoroljuk, meglátod, milyen magasságokig jutunk. Robi nem nyúlt a lap után. Sokáig szó nélkül nézte az építményt, Dóri csillogó szemét, aztán lassan felállt és az ajtóhoz ment. Óvatosan nyitotta ki az ajtót és csukta be maga mögött, kerülve, hogy légmozgást okozzon. Eltűnt a Dóri életéből.

Miközben hazafelé tartott az éjszakából, sokáig bolyongott, a körúton még égtek a lámpák, de felbukkant a nap is a keleti horizonton, fázósan összehúzta magán zakóját, didergett, otthon nem várja senki, de most kezdődik a nap igazán. Írni fog. Írnia kell. Összebalhézott két banda az utcán, az egyik sebet kapott egy véletlenül előkerült késtől. A kés szúrt. Talált. Az író olyan, mint egy kés, sebet is okozhat? Véletlenül vagy készakarva? Perlaky Robi álmos szemekkel a számítógép elé ült, és írni kezdett. Valóság és fikció között utazott, mintha a gyerekkorában kipróbált játékot játszana a két doboz dominóval, váltakozva, a fekete és fehér pöttyös lapocskák között.

Hegedűs Imre János
MÁRTON SZÉP ILONA
- ballada -

T. Á. emlékének

Szép, híves patakok véresen habzottak, gyémánt kristályvizük, jaj, megzavarodtanak.

Akkor azt kérdezi Márton Szép Ilona:

- Mért vérzel, mért vérzel, árva patakocska?
- Mocskolja az vizem három fene tolvaj, három hegyi tolvaj.

Nézi, nézi, s látja jegybéli kendőjét, hát az változtatja az gyönyörű színét, véres lett a kendő közepe, négy sarka, hímzett zöld levele, hímzett, szép virága.

El is elindula Márton Szép Ilona, neki az világnak, kinkeserves útra, meglelni, meglátni három hegyi tolvajt, három fene tolvajt.

Akkor kerekedett egy fekete felhő, abban tollászkodott csúf, fekete holló.

- Kár érted, kár érted Márton Szép Ilona, patyolat testedet vinni háborúba, fiatal életed csak úgy odadobni. Golyók záporoznak, szuronyerdők zúgnak, megszakad, megreped gyenge asszony szíved.

De csak ment, de csak ment Márton Szép Ilona, katonák lábnyomán bujdokolt zokogva, az utat feltörték az nagy fene tankok, jó szagú mezőket gyalázták dekungok.

Felpillant, feltekint az fekete felhőkre, hát ott ereszkedik hadi út, hadi út, azon masíroztak az puskás katonák, vállukon heveder, azon lóg, azon lóg életoltó fegyver. Csákójukon jelvény, ördögnek pecsétje, zubbonyukon foltok, az világnak vére, derekukon gránát, halálnak a csókja, szerelmes szeretők utolsó órája.

Szájukat kitátják az vad katonák, harsogó hangjukat kísérték harsónak, dübörgött léptüktől az árva föld.

- Hová masíroztok, ti gyilkos katonák?
- Megyünk öldökölni, vérforrást fakasztani, három hegyi tolvaj kedvét betölteni. Ördögi kísértet az ő arkangyaluk, bajt hozó Belzebub az ő fejedelmük.

- Hol vagyon, hol vagyon én jegybéli mátkám? Ez vérgőzös úton hogy találok reá?

- Szembeszállt velünk, kegyelmet nem kapott, átdöfték a mellét éles bajonettok. Három hegyi tolvaj reánk ripakoda, pusztuljon, pusztuljon a te deli mátkád, nekik kell, nekik kell birtoka, marhája, gondozott udvara, szép, csúcsos temploma. Megunták, megunták az hegyi életet, vérrel veszik el most az kies völgyeket, ezért csorog, folyik az havasok vére, megéri, megéri, mert a mások vére.

- Jer velünk, jer velünk, te idegen asszony, nyelved éles, szemed szúrós, ellenség anyja vagy. Elviszünk, elviszünk az magos hegyekbe, leteszünk, leteszünk tolvajok elibe.

Meg is megkötözték két liliom karját, mint oktalan barmot, magukkal hurcolták. Pusztult ember, állat, hol ők elvonultak, mohó lánggal égtek az langymeleg falvak. Hervadt fű, fa, bokor és az hűvös erdő, ringó, szép mezőkből lett árnyékos temető, bakacsin vonta be az széles világot, ég sem hullatott már jó, hűvös harmatot. Vakon néz, vakon néz le reájuk az nap, szénfekete tányér, sötét koromkalap.

Mikor megérkeztek az hideg havasra, hát ott buzog, ott buzog vérpatak forrása. Mellette áll vala három hegyi tolvaj, merik az vért, merik hétakós dézsával, öntik vala, öntik szép, híves patakba, onnan csordogál le jó vizű kutakba.

- Eljött a mi időnk, ezt vártuk már régen, jutottunk darócból szép rengő bölcsőbe. Miénk lesz ezután a dús búzamező, fekete, zsíros föld, nem ganyés legelő. Kinyitjuk, feltörjük gazdák istállóit, ellopjuk, elkötjük kesely paripáit. Szép szarvú ökröket hajtunk ki mezőre, kurafiai lányát visszük menyegzőre. Kell nekünk, kell nekünk az sarkantyús csizma, hatlovas hintó s úri festett láda. Magunkra öltjük az cifra kacagányt, sújtásos nadrágot, fényes, úri dolmányt. Nem csípi szemünket cserefának füstje, mienk lesz a mátkád illatozó kertje. Mi isszuk ezután az tüzes borokat, s csókolunk vadul kényes asszonyokat. Gyolcs lesz az lepedőnk, patyolat a párnánk, paplanos az ágyunk, szattyánbőr a csizmánk. Nem állunk rablóknak keresztutak táján, heverünk dölyfösen úrhölgyek díványán.

Akkor nézi s látá Márton Szép Ilona, miként változik meg három tolvaj arca, az orruk hosszú lett, megnőtt az pofájuk, megtelt éles foggal húsrá éhes szájuk. Dühös morgás tört fel a bestye torkukból, farkassá

levének ördög szándékából. Rettegtek tőlük emberek, állatok, jámbor nyulak, őzek s az kecses szarvasok.

Márton Szép Ilona két gyöngyvirág kezét fejére kulcsolta, három hegyi tolvajt imígyen átkozta:

- Szátokban a nyál méreggá változzon, az föld alattatok robajjal omoljon, magasságos ég az földre zuhanjon, hegyi tolvajoknak írmagja ne maradjon. Istenem, Istenem, tüzes menyköveddel csapjál le reájuk, életüket vedd el, ne tűrj szent földeden ily rusnya férgeket, akik meggyalázzák a te szent nevedet. Hulljon le reájuk lángos tüzes eső, legyen nyugvóhelyük gyeheña temető, némuljanak el faluk harangjai, nyíljanak szélesre pokolnak kapui. Vagy rendelj, vagy rendelj örök sötétséget, sújtsa farkasvakság ezt a három férget. Teremtés mocskai, veszett toportyánok, jegyesem gyilkosi, verjen örök átok! Vesse ki az föld rothadó testetek, pokol fogadja be kárhozott lelketek!

Nem omlott be a föld, ég sem hasad ketté, sem tenger, sem patak nem változott vérré, tüzes eső sem hullt magasságos égből, fűszál sem pusztul az áldott mezőről.

Tanakodott akkor három hegyi tolvaj – se ember, se farkas, gyilkos lelkű karvaly –, hogyan osztozzanak Márton Szép Ilonán, miképp osztozzanak jegyesének jussán. Övéké már e föld, ég, a futó felhők, jó fújó paripák, gazdag búzamezők. Marcona katonák kezükre adták jácintszemű, ékes Márton Szép Ilonát. Pusztuljon e tündér, ébredjen a sátán, mi leszünk az urak orzott földnek hátán. Reá is rontottak, földre leteperték, farkasüvöltéssel halálra rémiszték. Szerelmes, szép testét, gyenge húsát, csontját, csattogó fogukkal ott szétmarcangolák. Hamar leharapták gyöngé mellecskéjét, harmat mellecskéjét, virágszál csípejét, gyöngé vállát, karját, két gyönyörű combját, verje meg az Isten az vad toportyánját!

Eget hasított a fájdalmas sikolya, csonka lett, csonka lett Márton Szép Ilona.

De nem bírták kivájni két csillag szemét, nem tudták szétmarni a lángoló szívét!

Világít az két szem sűrű sötétségben!

Dobog az meleg szív jeges hidegségben!

Füerdő, 2009 (sárgaréz lemez)

Lakatos-Fleisz Katalin

RENDES EMBER

Vajon van ebben a faluban egy rendes ember? Talán Filu vagy Szándu? Vagy tán a másik szomszéd, Gáspár? Szemedbe beszélek veled rendesen, de a múltkor is, amikor vízért mentem, bezárta a kaput előttem. Még a nagy kutyát is rám engedte. Kétszínű itt mind, ahányan vannak. Köpenyforgatók.

Hát a másik jómadár, Janika, az is mit csinált? Idejön fát vágni, de alig áll a lábán. A nyelve is alig forog. Hogy kivágja ő nekem mind azt az akácát, még a gallyakat is felapítja. Hiába mondom neki, menj el, te, akkor gyere, amikor kitisztul a fejed. Hagyjál békén, jóember. Mondhatod annak. Ilyenkor beül a házba, az istennek se megy el. Hogy ha már bor nincs, legalább csak egy kis cigarettárralót adjon. Nem látom, hogy újságpapírt kell sodorjon? Abba is szemetet, limlomot csavar, mindegy, csak füstöljön. Ölelget, csókolgat. Hiába mondom, te, nem szégyelled magad, egy vénasszonyt puszilgatsz, inkább menj haza a feleségedhez. A múltkor meg nem kikunyerált tőlem egy ötvenest, mer' az asszonynak nincs mivel mosnia. Húzza felfele az embert, lássa, mikor szakad el bennem a cérna. Botot kell venni rá. Senkiházi banda családostul. Az a csepp ház is rájuk dől egyszer, ahogy kinéz. Körül van szarva, mint a cigányputri.

Vagy a másik, a „barátnőm”, Lenuca. A jó múltkor ideállít egy rongyos kutyával, hogy hát Erzsike néni, kell az magának. Úgyis egyedül van. Majd megőrzi a házat, meglássa. Egy kis marék ennivalóval beéri, ne féljen attól. Erővel odakötötte a szilvafához. De én megfogtam a kötelét és visszavittem neki. Vissza én. Engem ne nézzen olyan senkiházinak. Mer' ő nincs mivel etesse a kutyáját, akkor rám sózza. Mit képzelsz az ilyen! Hát az meg fogta magát, nem visszahozta? Alighogy kinézek, mán megint ott van a fához kötve. Lenuca előtt sincs akadály. Hiába zárom be az utcakisajtot, bemászik az a kapun.

Avval a kutyával azután mindig bajom volt. Mikor nagyobb lett, nem elkezdte nyakalni a csirkéket? Rosszféle kutya volt, nemhiába Lenucától származott. Még a kutyája se jóra való. Amikor az utcán megfojtott egy tyúkot és otthagya, látom én, a szomszéd, Filu fogja a kezében a

döglött tyúkot, jár házról házra, hogy kié volt. Mer' itt nem olyanok a szomszédok, mint máshol. Azt lesik, hol tudnának ártani neked. Szemedbe így beszélnek, hátad mögött úgy. Azt hiszik, nem látom? Mindig egyik-másik ház előtt csoportosulnak. Egymást persze pártolják. Holló hollónak nem vájja ki a szemét.

A cigányok is mind reám kaptak. Igaz, én kapattam magamra őket, én vagyok a hibás. Fodrosszájú Ilkával se kellett vón' fogózni első perctől. De az is bejött erővel, hogy gyönyörű ágyneműm van még a holland segélyből, jó ócsón adom, nem veszi meg? De nem elégszik meg az ágyneművel, már teríti is ki a gyepre a szélmalmos, tulipános abroszokat. Hiába mondom neki, te, Ilka, ne prédáld el ezt a sok jó holmit, kell az, pulyád van neked is. Én is elpocsékolhattam volna mindenem, amilyen helyzetben voltam, de én még inkább gyarapítottam. Amikor szabadnapom volt a gyárban, nem lógattam a lábam, hanem szőttem, kézimunkáztam. Szerettem a szép dolgokat, ruhákat, na. Pedig nem akármilyen helyen dolgoztam. Más az én helyemben már rég otthagytá volna. Mikor más lefeküdt, én akkor ültem biciklire, hogy fagyott rá a kezem a kormányra. Elég volt megérezni azt a szagot a gyárban, fordult fel a gyomrom. Tisztára mérgekkel dolgoztunk. Vegyszerekkel. Hányanak higany ment a tüdejére, már nem világít egy se, aki korombeli. Meg az se úgy volt, mint most, hogy szülsz egy gyereket, és szabad vagy évekig. Hiába könyörögtem annak a pizsok kommunista Szucsunak, legalább egy pár napot adjon, me ott van az a kisfiú, leforrázta magát. Nem, rázta a fejét, fogadjak embert, különben beírja a nemotiváltat. Mocsok egy főnök volt, verte magát, pedig az apja még a hegyen furulyázott a juhok mellett.

Mégis kitartottam egy helyen, szeretőt se tartottam. Pedig tarthatam volna úgy, mint más. Lett vón' jelentkező. Csakhogy én még tiszta egyedül, ember nélkül is meglettem volna. Tudtam forgatni magam. De már megvolt a kisfiú, nem tudtam mit csinálni. Télvíz idején hozattam a drága fát a városból, hogy ne csak annál a pozdorjás kályhánál fagyoskodjunk a gyerekekkel. Nem adott az a vaskályha egy csepp meleget se. Csak a nyári konyha betonján gyűlt meg a víz a pince miatt, a szekrény alja bepenészedett. Ha én nem vagyok, egész télen a nyári konyhában didergünk. Pedig mit kellett kiállnom abban a kamionban! Mer' látom én, hogy a sofőr – egy nagydarab fekete mokány – mindig engem nézeget. Kezdett volna fogdosódni. Hiába

mondom, az utat figyelje, jóember, ilyen hóesésben mindjárt az árokba borulunk. Mikor leállt a motor, meghűlt bennem a vér, kerestem magam körül, mivel tudnék védekezni. Hogy ez itt engem megpocsékol, a téli éjszakán meg itt hagy az árokban. Szerencsére csak a motor hibásodott meg, már akkor azt kellett megbütyköljem, hogy el tudjunk indulni. Csak már egyszer legyünk benn az udvaron! – imádkoztam magamban. Én nem voltam arravaló, anyósom meg a pereputtya így is elmondott mindennek. Hogy divatozok, kellettem magam.

De mondhatom ennek az Ilkának, rám se bólint, úgy jár a szeme, mint a menyétnek. Mondja is, magának telik narancsra, magának van pénze! Mer’ azt a gyümölcsös tálat vette szemügyre. Hogy ennek a kislyánnak nem ad egy narancsot? Persze, ti azt gondoljátok, csak úgy pottyán az égből minden. Nem baj, vigyed, nesze, vidd az egész tálat. Mindig is mondtam, nincs ebben a faluban egy rendes ember, nagyítóval kell keresni, akkor se találsz. Hol kapsz ma már rendes embert?

*Kalapdimenzió, 2011
(sárga- és vörösréz lemez)*

Mircea Cărtărescu

ÉLEK

(trăiesc)

élek
ahogy élek

élek
hogy éljek

elfeledtem
a múltam
nem érdekel
a jövő

az este
ablakot nyitottam
és a nyári éj hősége
betört a szobába

az égen csillagok
lent pedig
nálunk
csend
pusztaság

egy autó kereke mellett
béka
ugrál
a fényben

élek
ahogy élek

élek
hogy éljek

VAK MACSKÁM
(*pisica mea oarbă*)

tizenkét éves
a vak macskám
már nem látott amikor
rátaláltam a mezőn
most világtalan is, öreg is

négyet kölykezett
mindegyik vak volt
nehéz szívvel adtam tovább őket

nem mindenki akar
a családba
egy tisztánlátót

sok év telt el azóta
és nem tudom elképzelni
reggeleimet
kávé és az ölemben
doromboló
vak macska nélkül

egyszerűen csak ülünk
szó nélkül, mozdulatlanul
üres tekintettel

éljük
a semmit

csak a vak macskám
látja olyannak
a világot
amilyen

BÚSLOVAG

(cavalier al tristei)

én is
búsképű
lovagként ülök
a kerti asztalnál
kávé előttem

a cseresznyefán
rigó
csipegeti az utolsó szemet

mindeközben a világ
a maga 2,2 trillió
galaxisával
mai becslések szerint
ránk hajol
néz bennünket
a horzsolt héjú
ágak között

a térdemen heverő
vak macska
visszanéz rá
és annak látja
ami:

zéró
négybe vágott nulla

MERT AZ UTOLSÓ NAPJA

(fiindcă e ultima zi)

mert az utolsó napja
a tábornak
rakom
a hagyományos tüzet
örüljenek a gyermekek

természetesen a törvényes
előírások betartásával

nem kerül rá
fenyőtörzs
kár lenne érte
se gallya
se kérge

nagy szavakat
dobok a lángokba
gügyén recsegnek
bő évszázada már
költői képeket
hasonlatokat
parabolákat
allegóriákat

vetek a tűzre
szeszélyeket és sznobságokat
mondatfordulatokat
agyonrágott szavak
újramajszolását
más könyveket utánzó
milliónyi könyvet

belehajítok
kényeskedést
kétszínűséget
önjelölt szerzősködést
úton-útfélen van belőlük elég
olcsón
gyúlékonyan

már ropog a máglya
és szikrák szállnak
az égre

már örülnek a gyermekek

A MEGHALÁST NEM TANÍTJA SENKI

(nu te-nvaṭā nimeni cum sã mori)

a meghalást nem tanítja senki
sem a családban
sem az iskolában
pedig még a szex is tanulható
ha máshol nem a grundon
és azt is megtanulod hogyan
kell a kártyát a bankautomatába

hogyan élj
arra boldog boldogtalan tanít sűrű sorban
de amikor elérkezik halálod órája

rájössz hogy
nem tudod
hogyan viselkedj
mit mondj

begörccsölsz színpadiasan
szusszansz egy végsőt
túl halkan
nem hallani semmit belőle
az utolsó sorokban

bármit teszel először
kínosra sikerül
jobb is ha nem emlékszel rá

élőnek voltunk amilyenek voltunk
de halottnak
közröhej leszünk

A KOPORSÓBAN

(în sicriu)

a koporsóban
ki leszek sminkelve mint amikor
tévéműsorokba mentem
jó hogy már tudom: ezúttal se
viseljek csíkos inget

jusson eszembe hogy
egyenes háttal üljek
ne mocorogjak
mindig a mikrofonba beszéljek
egyszerűen és tisztán mert élő adás
nem tudják kivágni a dadogásomat

a leheletem
lehet nem túl friss
de a képernyőn át nem érződik
spórolok a tictac-okkal
takarékoskodok mindennel

akárcsak amikor a tévében
nem fogom látni a közönségem

akkor tudtam hogy anyám néz
nem is érdekelt senki más

most tudom hogy ugyancsak anyám

MERT MINDIG
HASON ALSZOM

(fiindcă dorm doar pe burtă)

mert mindig hason alszom
arccal a párnába bújtam
arccal lefelé heverek majd
a négy deszka között is

a koporsó alját
sarokvasak tartják
és faretesz lesz rajta
mint egy vidéki vécén

gyakran kijárok
meglátogatom
a többi halottat
erősen unottak

hogy még inkább
unatkozzunk együtt

sörözzünk
s nézzünk sorozatokat

semmi nem lesz másképp
mint odafent
az egykor élő ostobák
most halott buták

semmiből
nem tanultak semmit
senki nem okul

undorodva
térek vissza a koporsóba

nem volt érdemes meghalnom
egy az egyben
ugyanolyan minden

Szonda Szabolcs fordítása

MIRCEA CĂRTĂRESCU (1956, Bukarest): a legismertebb román kortárs író, költő, az ún. nyolcvanas nemzedék legjelentősebb alakja, a román posztmodern meghatározó szakírója. Mérvadó művei közel tizenöt nyelven, így magyarul is olvashatók, számos romániai és külföldi rangos díj, kitüntetés birtokosa. Az irodalmi Nobel-díj lehetséges várományosának is tartják. A fenti versek legutóbbi, *nu striga niciodată ajutor* ('soha ne kiálts segítségért' – Humanitas, Bukarest, 2020) című kötetéből származnak, amelynek a szerzőtől mindeddig szokatlan, minimalista versbeszéde, sötétebb témavilága meglepte és megosztotta mind a kritikát, mind az olvasóközönséget.

Szántai János

ERDÉJ

– részletek egy különvélemény-kutatásból –

I.

rezervátum
túl óperencián
ólomüveghegyen
terrán és medi-terrán
ahol nem megfagy
összeolvad
a sok lehelet
egy szép napon
lehet
talán
talán
lehet
persze az is
hogy míg titkon a bükkben
valakik járják a fák hegyét
elfogynak
a rezervátumisták
elpárolog a levegő
a vigadó a nyír a völgy
a csecsemő
a szent a szó
a sirályraj
a temető

II.

enyém
tiéd

miénk
no meg az övé-
kék-sárga-piros
pennáink
a közös kalamárisba mártva
írjuk nyelvjátékaink
kopolyúra csigaházra
víz színére visszájára
én te mi
no meg ők
piros-sárga-kék medúzamezők
hogy kik találták fel az uszonyt
hogy kik csobbantak itt előbb
ki terjeng jobban szertesztét
mint olajfolt
mint halbeszéd
a végvári beltengeren

lábat növesztünk ezeret
orrunk előtt a pátria
ígéret földje kánaán
elsőként ki partra lép
ölelheti a kedvesét
taposhat ösvényt belet
építhet hegyfokra kegyhelyet
szülhet nyáját
ülhet törvényt
örök álmából kedvére
ébredhet hajnalban
délben éj felén
hogy meghúzza a lát-határt
az országét mit összehordott
sorstöltekor a vak dagály

engem hagyjatok tengennem
ezen a puszta tengeren
tintahalszemű prozszperó

maradt még csekély erőm
habár a magamé csak
hazát magasban látni nem kevés

III.

persze dugni könnyebb
például pénzt
mindenféle zsebbe
költeni pársorost
egy megboldogult ebre
szavazni mindig jól
fegyelmezetten
tereket szántani
fel s feljebb
ha jó a víz
az ellen
szóval dugni könnyebb
mint jó pásztora lenni
a nyájnak
jó gazdája a kertnek
jó festője a tájnak

IV.

mert imitt-amott
erdőn
eredőn túl
a régi-világ-végi
viharsarokban
hol feltűnik
felhőhányó gőzoszlopán
sirály fészkel
napfény terül
hol elmerül
barázdát húz
veres árkot

erdőmélybe
mobidikk a fehér bálna
avagy a jó remény foka
csak az szálljon fedélzetre
csak az vigye szerelmünket
az cipelje váltólázunk
az vonszolja hegy-gerincünk
akinek még van foga
palackpostázott jó bora
akinek nincs
inkább fusson
száraz földön
száraz torka
port leheljen
ez is van oly heroikus
mint egy fekete zongora

V.

Istenem aki még vagy
a mennyekben vagy a kocsmában
vagy a bölcsőben vagy a szótárban
vagy a tér sarkán vagy a kriptában
add hogy ne süllyedjünk el
egy más-világ térképén
ne legyünk ábrándos cetek
ne szigonyozzanak japánok
se norvégok se berberek
örömükben
hogy ők még vannak
nézve minket holmi halnak
tudod Istenem oly nehéz
a tüdőről lemondani
még akkor is ha fél
még akkor is ha vas

VI.

ring ladikom utca sarkán
állok övig kagylóhéjban
tengermoraj kagylómélyből
túlsó parton szülők földje
idehallik hullám hátán

tükör az utca
barlangos görbe
ömlik belőle
tengervíz plasztik
kikötő fárosz
s a történelem
jöhet a pátosz
hej szent ferencem
itt a koporsón
egymillió plusz
tizenöt lélek
johohó meg
az istenadta üveg rum

a sziget ma már ilyen
nagyobb a széle mint a hossza
egy napsütötte sáv se
botor szlogen hogy
sero venientibus ossa
mi ezt nem értjük
talán ők
kalóz latinók
lomha lamantinhada
akik mégis
mégis találnak
csontot centet
jó nekik
ez a herbár
ez az akvár

ez a centen
ária

felírnám a tér kövére
ha lenne tér
ha lenne kő
s írni mivel
hogy itt fekszünk
ha lenne hol
vándor
ha lenne ki
vidd hírül a spártaiaknak
ha lennének még
páran megcselekedtük
ha lenne mit
amit megkövetelt a haza
ha lenne mi
s ha lenne ki és kérdezné
hát a többi mit csinált
amit a többi szokott
maszturbált és konspirált
és inspirált funkcionált
és vizitált és kopulált
és

egzisztált

és

exitált

VII.

visz a víz a fal mellett
a farkas utcai csatornán
arra kifele
sodrásirányban
móló gát hullámtörő
határ promenád
navigare necesse est

és hasonló hordalékszavak
takarója a nyílt víz küszöbén

időnként koppanok
gipszangyalnak kapufélfának
erkélyvasnak
vivere non est necesse

arrébb a várfalra
valaki régebb erre járó felvéste
tört-én-elmének biztos tudatában
jóval a jövő vízszint fölé
minden erre sodródó nemzedéknek
örök tanulságul
a bűvös szót
ERDÉJ

*Mező, 2017, installáció
(sárgaréz lemez, üveg, tükkörfólia, világítótest)*

Simonfy József

MÁR CSAK

Az öregség hálójában
Minél jobban vergődöm
Annál inkább tapad rám
Kit érdekel élsz-e
Meghaltál
Kutyám két lábra áll
Mintha imádkozna
Annyira meglep állati
Gyöngédségével
Köztem és köztem
Bolygók közti hidegség
Adj nekem egy szót
Mondhatót mely épp
Azt mondja ki
Hogy nincs mit mondani
Már csak itt érzem jól
Magam ezen az isten
Háta mögötti helyen
Ahol a varjú károg
Nem kap lélegzetet

TISZTA

Tiszta vagyok tiszta
Mint egy könnycsepp
Halálomon sem vigadok
Múltam beomlott maga
Alá temette jövőmet
Lakat csukódom magamra
Ihletem se múzsám

Harapós a hold ma
Félrehúzódva a világtól
Csak úgy dől belőlem
A szomorúság
Sok bennem az üres hely
Kihálnak érzéseim
Rémálmokban élek
Egy-egy szó úgy telibe talál
Ingemen vér üt át
Nincs szörnyűbb
Mint a másik halálára
Várni hogy jobb legyen
Zötyög velünk az éjszaka
Mely zsúfolásig megtelt
Holdfűrész fűrészeli
Csöndünket
A holnap embere
Nem fog énekelni arról
Ami lesz ami elmúlt
Legborzasztóbb nem fog
Hiányozni senkinek
Vers tánc zene
Arcukon mosoly se düh
Lélek minék
Belőlem féregként
Fordul ki az értelem

AZ ÉLET ÁRNYÉKÁBAN

- *karcok* -

TOJÁS

tojás alakú kő több tonna
naphosszat tűz rá a nap

hallom megrepedt izgatottan
várom mi fog kikelni

ZSÍRFOLT

falon hatalmas zsírfolt
mintha köpőléggy volna
hullámzó dongása repülés
utáni vággyal tölti
be a házat

SOHA TÖBBÉ

gyermekkorban fölrúgott
labdák nem hullanak
le soha többé

VALAKI

valaki ül a terített asztalnál
ízlelgeti az ünnepi vacsorát
az étel én vagyok
aki szájában forgatja
aztán kiköpi az is én

NINCS

nincs szörnyűbb mint
egymás halálára várni
hogy jobb legyen

Káli István

KACIFÁNT

A szeretetreméltóságot minden ember a születésével együtt kapja, az ajándék-élet egyik legelemibb, ugyanakkor talán legnélkülözhetetlenebb kellékeként, és csak tőle meg fejlődéstörténetének körülményeitől, még pontosabban annak eseményeitől függ, hogy sikerül-e azt megőriznie a végső elmúlásáig. A tudatra ébredők egy jó része ezt előbb-utóbb felfedezi, mint ahogyan mérnököcskénk is kezdte már kapiskálni a fontosságát és jelentőségét, és ha nem túlságosan tanácstalan vagy magatehetetlen, igyekszik úgy viszonyulni hozzá, hogy mindenkor és minden helyzetben érvényt szerezzen neki, egy másik, erre menet közben érzéketlenné vált része viszont a szeretetlenség okozta súlytalanság miatt lebegve vergődik, az élet-huzat legenyhébb fuvallatára is magatehetetlenül ütközik hol egyik, hol másik falnak abban az időalagútban, amelyen éppen áthalad, nem igazán értve, miért is tulajdonképpen ez a vergődés, és miért kénytelen elviselni a közben keletkezett horzsolások okozta sajgást. Nos, e tekintetben a vele egykorú irodatárs, Sajnárr Pista, nem kis meglepetésére, az első kategóriában is azok közé tartozott, akik már zsenge ifjúként a valós értékén méltányolták a szeretetreméltóságot, ezért is igyekezett minden eszközzel érvényt szerezni eme, a sors juttatta létkelléknek. Ebben az igyekezetében sok minden a kezére játszott, de főleg az, hogy a természettől nagyjából mindazt megkapta, ami a külsőségek szempontjából ehhez feltétel lehet: szabályos, mindig pirospozsgás arcot, szép ívű orrot, dús ajkakat, rendhagyóan világoskék íriszt a nemesen metszett szemekhez, amelyeket már-már nőiesen hosszú szempillák árnyékoltak, sötétszőke, egyenes szálú, könnyen kezelhető – ezért mindig gondosan fésült – haját, arányos, az alkalmi sportolástól edzettnek tűnő testet, de mindenekelőtt és mindenekfölött az állandó, szelíd, békés mosolyt – csupa olyan fizikai adottságot, amelynek összbenyomását csak az enyhén nyers torokhangja fátyolozta valamelyest. Ezért is okozott mérnököcskénkben néhány, munkaidőben kényszerűségből együtt töltött és olykor átbeszélgetetett órát követően, megfejthetetlen talányt, hogy miért kell egy ilyen, jobbra érde-

mesült ifjúnak harmincegy évesen, minden elővigyázatosság nélkül, a szeretetet hajhásznia.

Bizonyára soha nem jut tudomására egyetlen eset sem az általa megéltekből, nem lévén az a kíváncsi fajta, ha Sajnár Pista nem igyekszik beavatni őt, már jövetelének másnapjától kezdődően, valamennyi kalandjába, mégpedig a kellő részletességgel ahhoz, hogy semmi ne maradjon előtte ismeretlen, de még csak homályos sem a fejlemények meg a kalandhajhász bonyolult lelkiállapotának tökéletes megértéséhez, ami az alapos, sokszori kiábrándulással járó tapasztalatszerzést követően az utóbbi néhány hónapban az ártatlanság feltétlen tisztelői közé emelte, s ezzel a még éretlen, iskolás lányokéé kegyének keresése és elnyerése felé hajtotta, hogy a szeretet jegyében a kellő gondossággal kinevelhesse magának a megfelelő jövődöbelit. Így aztán, sokakkal ellentétben, akik úgy vélték, minden, de minden Sajnár-akció pusztán az élvhajhászásról, a trófeagyűjtésről szól, benne hamar körvonalazódott az ellenkezője, vagyis hogy valamennyinek csakis és kizárólag a szenvedélyes szeretet- és szeretés-vágy volt a hajtóereje. Mint ahogyan az időrendben legutolsónak is, amelyhez – ellentétben az utolsó hónapok ábrándködével – valami felderíthetetlen okú kémia hatására, illetve annak következményeként ezúttal – behunyt szemmel törölvén ki emlékeiből életének ártatlanságtisztelő szakaszát –, mindenki által megmagyarázhatatlan indítatásból, egy szeptember eleji délutánon hazafelé indultában, az autóbuszra várva, a téglagyárral szomszédos konzervgyár igazi, minden szempontból szabad életű, dús idomú, mutatós, bővérű nagymenőjén, Hamar-Varró Arankán akadt meg a tekintete, s azonnal ki is nézte magának örökre megtartandó társként, mint a mindenkori üdvözülésének forrását, és attól kezdve hetekig szorgalmasan ügyködött hirtelen kelt, de annál erősebben kínzó érzelmeinek méltó kinyilvánítására, a sokéves tapasztalatszerzés közben elsajátított, legkülönbözőbb módszereit bevetve célja eléréséhez, hogy aztán azon a bizonyos, az örök boldogság kitáruló kapujának, az érzelmek megkoronázásának remélt délutánon, estén és éjszakán történtek nyugtázásaként, másnap reggel, jószerevel letörten, mondhatni, magába roskadtan állapítsa meg, mérnököcskénk őszinte döbbenetére, mintegy csak önmagának: „Úgy érzem magam, mint egy félmaréknyi léha pelyva, ami egy nemes, dús búzagalászból maradt, miután cséphadaróval verték ki belőle a magot.”

Hogyan lehet valaki az érzelmei megélésének során annyira együgyű, aki így, ilyen rendkívüli tömörséggel és sziporkázó stílusban képes megfogalmazni a vele történeteket, csodálkozott rá némán mérnököcskénk, hiszen azonnal megállapította magában, hogy Sajnár Pista összegzése az Arankával töltött pásztorórákról, maga a szintiszta irodalom. Már azon volt, hogy ezt kihangsúlyozva, és ezzel ellentétben kimondva őszinte véleményét az egész idillről, beleértve az előzményeket és a lehetséges következményeket is, megpróbálja észre téríteni, de szemmel és ráhangolódással egyaránt érzékelvén irodatársának őszinte keservét, jobbnak vélte hallgatni. Amiért a későbbiek során – értve alatta a következő egy órát, napot, hónapot, évet – áldotta ezt a döntését. Ugyanis a sokak Arankája néhány, légyott-megvonással járó hét múltán a Sajnár Pista életének csakugyan meghatározó női személyévé lépett elő – bár nagy valószínűséggel nem egyértelműen a saját érzelmeiből kiindulva –, e státuszának tudatában mindenkinek arról dicsekedvén, hogy az ő vőlegénye egy igazi „mérnökember”, és ráadásul futballbíró.

Amiben nem sokat tévedett, mert az immár férjre menendőnek kiszemeltje néhány évvel előbb csakugyan elvégezte Vásárhelyen a hároméves üzemmérnöki főiskolát, és azzal párhuzamosan a megyei futballegyesület szervezte játékvezetői tanfolyamot, de előtte más iskolákat is kijárt, ahogyan ő mondogatta olykor, még a kurva életét is. Valójában tanár szeretett volna lenni, mint ahogyan volt is két egész évig, miután az erdőszentgyörgyi műszaki középiskolában leérettségizett. A sikertelen kolozsvári felvételi után éppen Héderfáján kapott erre lehetőséget, kisegítő tanárként – nem sorozták be katonának, mert anyjának nem lévén semmi jövedelme, ő családfenntartónak számított –, vagyis ott, ahonnan származott, ugyanabban az általános iskolában, ahol tizennégy éves koráig igyekezett magába szedni valamennyi tudást, amivel legalább részben érthetőbbé válnak a világ csodái; a faluban csak addig a szintig létezett tanítás, minden reggel, amikor elindult, azt kapta útravalóul, hogy figyeljen oda, ne rosszkodjon, becsülje meg magát, s minderre magyarázatként a szegénységüket, mert, kései áldás lévén a szülei életében, még a helyi iskolába jártni is nagy erőfeszítést jelentett az idős, özvegy anyjának, mindenféle munkát el kellett vállalnia, hogy eltartsa, ugyanis az apja, a Küküllő-mente borvidékének évtizedeken át egyik első kádára, hamar

belehalt a kisemmizésükbe, miután a tizenhárom hold szántót és a négy hold, rizlinggel, királyleánykával és muskotállal beültetett, kiválóan termő szőlőst be kellett adnia a közösbe; ötödikeseznek és hatodikosoknak tanított magyar nyelvet és irodalmat, történelmet és földrajzot, azóta is mindig magánál hordja a kis noteszét, amelybe a gyermekek aranymondásait jegyezte, s amelyből időnként felolvasott mérnököcskéknek, de főleg önmaga szórakoztatására, egy-egy poén után újra meg újra tombolt benne a jókedv, nem fogta vissza a harsány röhögését, miközben tenyerével az asztalt csapkodta. Nagy valószínűséggel senki emberfia nem állta volna meg – mint ahogyan mérnököcskénk sem – „hangos mosoly” nélkül az olyan igazgyöngy-szemeket, mint amilyenek a Toldival kapcsolatosan képződtek a „tudástenger fenekén” maradt gyermeki kagylófejekben: „A magyar irodalom legszebb és legnépesebb költeménye Arany János”, vagy „Arany János vitézségéről és bajnokságáról volt híres”, másutt „Miklós elment ki és a palánták között leült egy sarokba”; és az sem volt semmi, amit a tudós macskájáról képzeltek a szegény, jobbra-többre hivatott nebulók: „Nem szeretett ez a tudós semmit a világon, csak egy kendermagos cicit”, de vajon mit érezhetett szegény, mikor „a macska beteg lett, szara borzas, csontja zörgős és szédelegve ballogott”; bizonyára kénytelen volt beletörödni a megmásíthatatlanba, mint Sajná Pista is abba, hogy „a Volga és az Ural a Kapzsi tengerbe ömlenek”, mint ahogyan a bizonyos két év elteltével azt is tudomásul kellett vennie, hogy az iskola okleveles tanárt kapott, ezért neki más megélhetés után kell néznie, így lett segédraktáros a dicsői karbidgyárban, három év után onnan avanszált – egyik volt középiskolai osztálytársa beajánlásával – éjjeliőrnek Vásárhelyre, a megyei anyagellátó központba, s ha már nem tudott mit kezdeni a nappalaival, hát felvételizett az üzemmérnöki főiskolára, s el is végezte annak mechanika szakát, majd jutott be az ugyancsak Küküllő menti származású – és évekkal előbb még aktív futballbíró – Ölyvessy vezette és fémjelezte csapatba, a téglagyártó részlegre, egy évig gyakornoknak, aztán valami főgépész-félének, noha, amint azt a közvetlen főnöke, a téglarészleget vezető Sárdi Árpai mondta róla, nem született annak a kimondottan tökéletes műszaki érzékkel megáldott ezermesternek, aki a kisujjából rázta volna ki a megoldásokat, ha valamelyik gép éppen megkutyálta magát, s ellenszegült a tervteljesítésnek, de – s ebben mindenkinek egyöntetű volt a véleménye

- megtett minden tőle telhetőt, hogy a szakiknak, a lehetőségek függvényében, megfelelő körülményeket biztosítson az alkalmaként bedöglő gépük újraélesztéséhez, s közben a nem mindig felhőtlen kedélyállapotuk feljavítása érdekében bevetette a teljes aláereszkedést jelentő minden kedvességét, vagyis a szeretetreméltóságát, amitől azok újra meg újra maguk közé fogadták, az ő szemükben ugyanis ez a viszonyulás jócskán pótolta a kevesebb tudását és szakértelmét. És ez bizonyára így is marad az idők végezetéig, ha nem lép a képbe Hamar-Varró Aranka.

De nem maradt. Mert az Aranka képbe-lépésének nyomán a helyzet valóságosan is kacifántossá vált, ahogyan maga Sajná Pista jellemezte egyik tisztább, a józan elemzésre tett erőfeszítése pillanatában. Ugyanis Arankát nem a finom, nőies diszkréció jellemezte, hanem az a nyilvánvaló szándéka, hogy teljes egészében ő töltsse be a keretek között. És akárki láthatta, aki nem csak felületesen vetett rá egy pillantást, hogy - idomok ide, vagy oda, szaktudás és hajlandóság ide, vagy oda - valamiért nem igazán illik belé, nem csak azért, mert keresztül-kasul, minden irányban kilóg belőle, hanem mert rücskös jelleme miatt megtört rajta a fény, s attól, ami visszaverődött róla, a kép akár alig néhány pillanatig is nézhetetlenné vált, nemhogy egy életnyi időre a mindennapok falára akasztva elviselhető legyen, miközben folyamatosan rondítja bárki szépérzékét. Természetesen csak a nyilvánvaló emberi rosszra, gonoszkodásra meg kárörvendésre hajlás vontja meg - persze képletesen - Arankától a jogot, hogy ő is éljen a megváltozásra felkínált lehetőséggel, ezzel szemben mindazok, akik tisztában voltak, hogy mekkora éltető ereje van a reménynek, beleszámolták az eljövendő percekbe, napjaikba a Sajná Pista szeretetreméltóságát. És számításait még akkor sem tekintették teljesen elhibázottnak, amikor úgy mindenszentek körül Aranka tudomására hozta annak a „kedves embernek”, hogy benne új élet fogant, s ez a fogantatás bizony nem a szeplőtelenységének eredménye, amire viszonyulásként a letámadott vétkes részéről egyetlen, határozatlan „de” hangzott el, benne azonban minden férfias kételye a felszínre tört, csakhogy mindhiába, mert a folytatásként kapott, ledorongoló cáfolat annyira egyértelmű volt, hogy annál olyanabb már nem is lehetett volna, átfogó is ugyanakkor, hiszen a legapróbb részletekre is kitért, még az éppen érvényes, kegyetlenül nőnyomorító abortusztörvény büntetőjogi paragrafusait is szinte betű-

ről betűre tartalmazta, kibúvót találni a számon kért kötelesség alól immár lehetetlennek tűnt.

Pedig a szegény bekasztlizott részéről a szabadulását célzó, szinte kötelezően elvárt próbálkozást illetően történt néhány meggyőzési kísérlet: a legalacsonyabb szintről felgyűrűző rémkép-költéstől – „bekapta a horgot, s most szárazra rántják, hogy ott nyomorult halként egy életen át tátogjon, amíg bele nem döglük” –, a Sárdi-féle középszintű atyáskodáson át – „Pistukám, a legbutább pásztor se gondolná komolyan, hogy egy életen át köteles legeltetni a rosszul tejelő tehénét” –, az Ölyvessy sportlélektani jellegű törődés-kifejezéséig – „Sajnál sporttárs, ez a maga vezette mérkőzésen egy olyan nyilvánvaló, az érvényes szabályokkal ellentétes tévedés lenne, amellyel egy életre kizárja magát a további esélyekből, hogy valaha is elfogulatlanul ítéljen a mások által elkövetett szabályszegésekkor” –, sőt, még párt-alapszervezeti szinten sem lehetett észre térítő megjegyzés nélkül átsiklani a szándék fölött, s erre Tucaci Selmának, a vállalati titkárnak volt is gondja, meghatározott véleménye: „Sajnál elvtárs, egy tag nem sülyedhet a párt által elvárt erkölcsi szint alá!” Csakhogy ami eldöntetett, az eldöntetett, azon változtatni már a jellemtelenségnél is alávalóbb megnyilvánulás lett volna, amivel pedig pusztán csak együtt létezni is azonos lenne az életre szóló önkárhozzátással, önemésztéssel. Akkor már inkább kipróbálandó, mekkora hatékonysággal hasznosítható Aranka mellett az ő elhíresült, mindenkori szeretetreméltósága. Mert ha másra nem is, arra mindenképpen, hogy egy kevéske jó is beszivárogon a mások által feltételezett, végleges rosszba, ugyanis reális esély van végre felmondani a tizenkét négyzetméteres albérletét a Dózsa György utcai tömbház-szuterénben, mert kicsi a valószínűsége, hogy – lévén annyira szűk és nyomasztó – Aranka hajlandó odaköltözni, miután egy-egy aktív vendégeskedése alkalmával éppen csak ki nem rúgta az oldalát.

Muszáj volt felpörgetni a dolgokat, hogy bele ne fussanak az adventbe, mert ha nem használják ki sürgősen az alkalmat, meg kellene várni az esküvő-cécóval a farsangot, márpedig Aranka azt mondta, ő inkább elemésztí magát, semhogy már láthatóan gömbölyödő hassal vállalja a rázúduló szegényt, miközben az Úrasztala előtt a vártemplomi tiszteletes rájuk aggatja a házasság cifra szentélyét. Így a násznép, azaz a közvetlen rokonok, beleértve a Sajnál Pista folyton sírdogáló édesanyját is, igyekezett a külsőségekben is hitelessé tenni a frigyét,

Szent-Márton napkor valamennyien jóízűen elfogyasztották a Balázs úr – a vársétány télire beüvegezett falú vendéglője, a Tulipán gebinése – készítette remek flekkent, előtte persze egy-egy fél deci vagy deci konyakot, meg a felesége főzte húsgombóc-levest, házilag eltett csípős paprikával, lassanként elkortyolgatták a rendkívüli alkalomra szerzett, igazi ritkaságszámba menő, egy veder héderfáji száraz muskotályost. Ám a szuterénszoba bérletének felmondására mégis csak az új év kezdetétől került sor, addig az ifjú házások külön laktak: Aranka továbbra is a családdal – apjával, anyjával, bátyjával, húgával és öccsével –, vagyis hatan a kétszoba-konyhában, a vársétányra merőleges utca közepén, az egykor elállamosított, régi házuk első felében, hogy megfelelő előkészítsék a Sajnár Pista tényleges odaköltözését, aki eközben is csak hálni járt a szuterénbe, bár vajmi kevés időt töltött a Hamar-Varró rezidencián, túlságosan zsongónak találta a hirtelenjében rászakadó sokaságot. Azt nem pontosan lehetett tudni, hogy ez a megfelelő előkészítés tulajdonképpen miből áll és ki végzi, ugyanis a Hamar-Varróék addigi életrendjében a legnagyobb odafigyeléssel sem észlelt volna senki semmilyen változást, az idősebb Olivér – mesterségét tekintve valamikor magánzó pék, aki immár jó negyedszázada megfogadta, hogy „ezeknek” ő az életben nem süt kenyeret – továbbra is naphosszat az utcára néző szobaablakban könyökölt, könyörtelenül kikényszerítve az arra járó ismerősöktől, hogy megosszák vele a nyomorult világról meg a benne végbemenő, régi meg aktuális fejleményekről megfogalmazódott, húsz év alatt még árnyalataiban sem változó gondolatait; Violácska, a felesége jószerivel nyitástól zárásig a Tulipán egyik kis sarokasztalánál ült, és úriasszony létére – így segítvén, ahogy ő fogalmazott, a drága, derék Vilijének folyamatosan „nem sütni” – nem röstellte összegyűjteni egy jókora kosztos-csészébe, a Balázs úr elnéző jóindulatának köszönhetően, a vendégek után a tányérokra hagyott ételmaradékokat, külön a sörös- és külön a borosüvegekben maradt italokat, amelyekből kitelt a mindennapi vacsora; Oli bátyó, a család nagyfiúja többnyire az Oroszlánban székelt, az ifjabbik Bámbó Karcsi zenekarában dobolt este héttől éjfélig, s poharazott utána hajnali kettőig, mert munka közben vétek bódítani az agyat, így aztán ő napközben – heti két alkalmat kivéve, amikor a régi számokon gyorsan átfutva, az újabbakat alaposabban összehangolva, gyakoroltak – folyton aludt, s amikor nem, akkor is inkább a főtéri

placcon lófrált, potyára lesve; Irénke, lévén, hogy kinyúlt a szezon, továbbra is együtt tépte az ipart Arankával a konzervgyárban, három műszakban, még ha az egyebekre immár, nővére pátyolgatása híján, külön-utas magánzóként kényszerült; Marcika, a legkisebb, tette magát, hogy még iskolába jár, és mint ilyen, mindenki részéről elvárta a kellő kényeztetést, rá tehát a legkevésbé lehetett számítani ilyen szempontból. Karácsonyra az örömszülők meghívták „vejem-uram”-at a szokásos családi vacsorára, de főleg azért, hogy rábólintson, megfelelő lesz nekik, „szép reményű ifjaknak” az a szokottnál szélesebb sezlón, amit másodkézből vettek utólagos nászajándékként, ők úgy számolták, jól elférnek rajta ketten, velük együtt laknak majd az utca felőli szobában, egy függönnyel leválasztják a sarkot, ahova a sezlont beszusakolták, őket nem zavarja az ifjak magánélete, van már némi tapasztalatuk arról, hogyan fogan egy magzat, csak kihúzzák valahogy, amíg a gyermek megszületik, aztán igényelhetnek állami lakást, kár lenne addig is albéltre költeni, másra is jó az a pénz.

Kissé messze volt a felsőváros a meggyesfalvi negyedtől, Sajnár Pistának télvíz idején is minden nap ötkor kellett kelnie, hogy háromnegyed hét előtt beérjen, mert a pontosság tekintetében Ölyvessy nem ismert pardont, mindennap munkakezddéskor bekérette és ellenőrizte az érkezések és távozások időpontját rögzítő, személyi kartonokat. Addig is, amíg az öt óra végérvényesen rögzült a reggeli felkelés időpontjaként, el kellett szenvednie némi igazgatói megrovást, Hamar-Varróéknál a családi fortyogás ugyanis késő éjszakáig, legtöbbször jóval éjfél utánig tartott, ezért minden perc alvás számított, ha nem akart egész nap kábán kóvályogni, emiatt döntött úgy, hogy próbából a lehető legkésőbbi, mondjuk, háromnegyed hatos felkeléstől halad ötpercenként a korai időpont felé, de aztán át kellett térnie a tízpercenkénti újabb alvásmegvonásokra, így is szüksége volt egy egész hétre, amíg az öt óránál megállapodott.

Mérnököcskénk, a kényszerűen egy térben töltött együttlétük alatt, akarva-akaratlanul is tanúja lett annak a lehangelő folyamatnak, ahogyan az előtte mindig mosolygó irodatársának arca egyre nyüzottabbá válik, az addig lélekűdítő pozsgái fokozatosan halványodnak, nem a több esetben is kinyilvánított baráti rokonszenv, inkább az elhallgatásra ítélt felebaráti aggodalom készítette az együtttérzésre meg a belőle fakadó kíváncsiságra, de visszafogta magát, mert ízléstelenségnek,

illetlen nyomakodásnak tartotta megkérdezni tőle, hogy érzi magát újdonsült férjként. Hiszen, bár nyilvánvaló volt az előnytelen változás, nem lehetett biztos abban, vajon nem másban keresendő-e az ok, ami ezt kiváltotta. Aztán úgy a tél vége felé egy reggel, amikor Sajnár Pista, arcán a két, lefelé futó, friss sebhellyel, nagyot sóhajtva leült vele szembe, és ráemelte bánatos tekintetét, már nem tudta visszafajítani magába a kikívánczolt, s szeméből olyan egyértelmű agresszivitással tört fel a néma kérdés, hogy a kérdezettből azonnal kikényszerítette a választ. „Egy kezelhetetlen vadmacska. Azt mondja, becsaptam. Csalódott bennem. Már nem vagyok olyan, mint a szuterénben. Biztosan van egy macám, akivel jobb, mint vele. Pedig nekem mostanság sem kedvem, sem erőm nem lenne hozzá. És nem azért, mert Arankám most is naponta bevetné a magkiverő cséphadarót.” Annyi keserűség áradt ebből a néhány mondatból, hogy mérnököcskénk jobbnak látta nem erőltetni tovább a vallomást, nehogy egy újabb kérdéssel a Sajnár Pista színültig telt méregpoharába odagyűljön az a néhány csepp, amitől kicsordul a fölösleg, s véletlenül éppen az övébe folyjon-szivárogjon át. Nem találta értelmét az afféle vigasztaló közhelynek sem, hogy minden kezdet nehéz, így az egyértelmű hallgatása után jobbnak látta arra hivatkozni, hogy a főnökével, Fancsali Zsigával van halaszthatatlan megbeszélnivalója.

Csakhogy a karmolások nyomát más is látta, ingatták is miatta néhányan értetlenül a fejüket, de senki nem tette szóvá, még a következő napokban, hetekben sem, amikor ezek a nyomok, egyre-másra frissülve, mind gyakrabban szembetűntek, pusztán csak annyi történt, hogy külön-külön is elkezdtek egyre inkább kétségbe vonni a Sajnár Pista addig mindenkor és minden helyzetben megtapasztalt szeretetreméltóságát, azzal magyarázva magukban a véleményváltozást, hogy nem lehet folyamatosan a véletlenre hivatkozni, ha valakit rendszeresen ilyen félreérthetetlen tettelegességgel fegyelmeznek. De szólni senki nem szólt, igyekezték azzal álcázni egyfelől a megbotránkozást, másfelől a magukra erőltetett közönyt, hogy a tervteljesítés megkövetelte feladatok gondja ez esetben is fölötte áll a személyre szabott életgondoknak. Még Ölyvessy is, aki pedig a maga kemény, szókimondó odafigyelésében semmilyen jelenség fölött nem tekintett el – önös érdekből, persze, mert nem szerette, ha bármiből is olyan zavaró tényező keletkezik, ami megbolygatja a vállalatban belül az élet

normális menetét, belerondít a mindennapi teljesítményeket biztosító feltételekbe –, csendes tudomásulvétellel siklott át az olykori kellemetlen látvány fölött, annyit tett csupán kárpótlásként, hogy a részlegek közötti, tavaszi futballbajnokság néhány, az egyértelmű erőviszony-eltolódások miatt kevésbé bonyolult mérkőzésén átengedte a játékvezetést Sajnár Pistának, noha addig valamennyi összecsapás esetében a bíraskodás jogát magának tartotta fenn, ezzel is példázva a mindenk fölötti vezetői helyzetét. Mérnököcskénk pedig, mintegy alkalmazkodván az igazgatói jó szándékhoz, azokon a meccseken, amelyeken a műszaki-adminisztrációs személyzet csapata játszott, maga mellé vette csatárnak az ő szomorú irodatársát, és azzal próbált egy kis derűt csempészni az életébe, hogy még a számára legelőnyösebb gólhelyzetekben is átpasszolta neki a labdát, hadd élvezze ki ő a góllövés örömét, hadd virágozzon arcán arra a kis időre a mosoly, fedve a folytonos hervadás-sugallatot. Ám úgy tűnt, ezek az apróságok semmit nem jelentettek a szeretetreméltó kolléga életében, de még a Sárdi Árpi korszakos javaslata sem, amit Ölyvessy május táján megfontolás tárgyává tett, Tucaci Selmával is egyeztetve pártvonalon, hogy Sajnár elvtársat a második félévtől nevezzék ki a téglagyártó részleg helyettes vezetőjévé, ezzel együtt vállalva azt is, hogy megalázkodik az általa nem túlságosan kedvelt segesvári központ előtt, igényelvén a poszt létrehozását, a hozzá szükséges bérkeret-kiegészítéssel együtt.

A Szent Antal-nap délutánja volt az a pillanat, amelyik végül hozott az életébe valamennyi, jól érzékelhető, és az egész környezete hangulatába megkönnyebbülést belopó felüdülést, amikor is Aranka végre világra szülte Noémit, az ő várva várt kislányát.

Sajnár Pista már a lányka megérkezésének másnapján, közvetlenül a reggeli munkakezdést követően leadta iktatásra az éjszaka folyamán megfogalmazott lakásigénylését a hivatalos eljárás lebonyolítására illetékes Moldovan Tudorelnek, a vállalat szakszervezeti bizalmijának, aki, miután láttamoztatta azt Ölyvessyvel és a vállalati párttitkárral is – mindkét főember jóváhagyólag bólogatott a kérvény ellenjegyzésekor –, még a délelőtt folyamán megfogalmazta a központ felé az igénylést, majd szintiszta örömmel tájékoztatta Sajnár Pistát, hogy az általa kiszámolt pontozás szerint – jövedelem, családi állapot, gyermekek száma, pillanatnyi lakhatási feltételek stb. – tizenhetedik a várakozók sorában, ami, a helyzetet tekintve, végeredményben nem is

olyan rossz helyezés, mert ha figyelembe veszik a vállalatnak a kvóta szerint járó évi két-három lakást, akár már hat éven belül is kiutalhatnak nekik egy kétszobást. A kérelmezőnek, az alapos, időben és az előírt követelmények szerint elvégzett, otthonról kiszabott kötelességteljesítése nyomán kelt elégtétele közepette ez az apró részlet hirtelenjében nem jutott el a tudatáig. Az ő fejében csak az járt, hogy a lehető legjobb hírrel várhatja haza az ő Arankáját, meg életének új értelmét, a kis Noémit: feladat megoldva. És bizonyára nem is sokat tétovázott, hogy közölje mielőbb nejével a hírt, mert a számára örömtelnek remélt pillanatot követő nap reggelén újabb, a szokásosnál is mélyebb „díszítő” nyomokkal az arcán roskadt le a székére. Abból, ahogyan könyökét az asztal lapjára, lehajtott fejét a halántékához préselt, ökölbe szorított kezére támasztotta, mérnököcskénk arra következtetett, hogy a Sajnár Pista öröm-jelentése nem részesült odahaza kellő értékelésben. Tehette volna, hogy megértő felebarátként megpróbálja abban a fejlethajtos állapotában megvigasztalni, de úgy döntött, inkább megvárja az esetleges magyarázatot, abba kapaszkodva talán hatékonyabb lehet az amúgy reménytelennek tűnő vigasztalásban. Csakhogy erre sok-sok perc elteltével sem került sor, ami megmagyarázhatatlan dühöt váltott ki belőle.

- Miért nem válsz el? - förmedt rá a kelleténél indulatosabban.

- Elválni? Noémitől? - emelte rá Sajnár Pista a döbbenettől szétesni látszó tekintetét. Aztán legyintett egyet, s azzal visszasüllyedt a méla bánat feneketlen tavába.

Mérnököcskénk bizonyára egy életen át kárhoztatja magát, hogy ismét ott és olyankor próbált beavatkozni a mások életébe, amikor annak sem helye, sem ideje nem volt, de szerencséjére mentesítette őt az életre szóló győtrelem alól a változás, amely a Sajnár Pista önmagához viszonyulásában váratlanul bekövetkezett, ugyanis a kérdését meg a választ követő hosszú perceken át ugyanúgy kétségbeesést, elesettséget, külső és belső összeomlást sugalló tartása hirtelen gyökeres változáson ment át, délcegségbe, magabiztosságba, határozottságba váltott, s a felegyenesedő testből, amelynek immár minden előbbi megállapítás jegyét magán hordozta, furcsa, hörgéshez hasonló hangon tört fel két rövid szó: „Ezt nem!”, majd a nyomaték kedvéért, ismétlésként, újra meg újra, még háromszor, egymásután. És, hogy az egyszemélyes hallgatósága értetlenségén is túlnőhessen, Sajnár Pista,

ezúttal már állva, kissé fenyegetően előredőlve, még néhány szóval kiegészítette: „A kacifántos jóistenit, ezt így nem!”

Nyilvánvalóan nem óhajtott újabb kiegészítést fűzni a változás magyarázataképpen, de mérnököcskénk erre sem akkor, sem a következőkben nem is tartott igényt. Olykor rajtakapta magát, hogy kíváncsian várja, jószerével lesi, miben kerül majd kifejezésre irodatársának átváltozása, mert abban biztos volt, hogy nem marad észrevétlen. De semmi olyan nem történt a nyár folyamán meg utána, ami erre utalt volna, ha csak az nem, hogy szeptember elején Sajnár Pista feliratkozott egy háromnapos budapesti kirándulásra, amilyent a megyei turisztikai hivatal már a kellő rutinnal szervezett, főleg az amolyan „veszem-viszem-adom, kapom-veszem-adom” jellegű, jövedelem-kiegészítő csencselésre ráállt polgártársaknak, amelyre őt senki alkalmasnak nem tartotta. Mégis elment, vissza is jött egy félig üres utazótáskával, áradozott egy keveset, hogy milyen szép Budapest, s hogy visszavágyik, ezért senki – a senkikbe mérnököcskénket is beleértve – nem talált semmi különlegest abban, hogy a következő év májusában ismét beadta a kérését egy hét szabadságra, mert újabb Budapest-túrára jelentkezett, ahogyan ő mondta, a szépérezkét fejlesztendő. Ölyvessy minden gond nélkül láttamozta is a kérvényét, hiszen sem előbb, sem akkor nem okozott gondot a helyettesítése. Valamennyi hiányérzetet csak akkor gerjesztett, azt is bizonyára csak mérnököcskénkben, amikor az egy hét letelte után is üres maradt az asztala melletti szék, s ez az érzés fokozódott is némileg, mert a következő napokban és hetekben is folyamatosan üresen maradt. És ezen alapjában az sem változtatott, hogy valamikor július végén érkezett egy, a bécsi Stephanskirchét ábrázoló, személytelenül a vállalatnak címzett képeslap, a hátoldalán három szóval: „Üdvözlettel, Sajnár Pista”.

Mérnököcskénk, akinek már jó ideje nem volt közömbös a szeretetreméltóság, valamelyest megnyugodhatott. Ez a nyugodtság-érzés két év múlva még fokozódhatott, amikor Sajnár Pistától újabb életjel érkezett, ugyancsak a vállalat címére, de ezúttal már az ő nevére. A borítékban egy színes, családi csoportkép volt, valahol a Práterben készült, háttérben az óriáskerékkel, a kép hátán a jellegzetesen sajnári szálkás betűkkel: „Szeretettel, Noémi, Aranka és Pista”.

Fél hal, 2019
(interaktív kinetikus rézsobor)

Klárík Attila

EGY RENDHAGYÓ NAPLÓ

FILIPECZ DOMINÁL, AVAGY A REGGELI NEM TORMA, DE CSÍP

Filipecz reggeli-tornászott. Lötyögő pizsamája zászlóként úszott széles mozdulatai után. A torna hosszú volt, a műsort vezető, domborzatos edzőnő kívánatos. Filipecz előbb pihegett, majd lihegett és végül meghajolt, akár egy jól nevelt karatéka. Egyenesen a nő felé. Ekkor csapta bele homlokát a képernyőbe. A készülék megbillent, Filipecz felszisszent, a hölgy pedig szélesen mosolygott a fölötte kígyózó joghurtreklám szövege alatt. Ekkor újra fejtelt. Egyenesen bele a pimaszul ráncoló pisze orrba. Még öklözni is volt ideje.

Leguggolt, nézte a törött Küklöpszot, és kimért mozdulattal megropogtatta ízületeit. Goldszar!

A diadal gyors glóriát vont köréje. Még volt néhány perce asszonya érkezéséig.

*FILIPECZ (J)ANUS ARCA, AVAGY A GYILKOSSÁG
VIRTUALITÁSA*

*Mindig győz,
aki a szelídséget hagyja érvényesülni!*
P. S.

Filipecz loholva érkezett munkahelyére. A szemére boruló verejték-függöny mögül megpillantotta főnökét, de már nem kerülhette el a találkozást. Késlett.

- Ismét? - hangzott az összevont szemöldök alól.
- Most odalépek és orrba vágom* - gondolta Filipecz.
- Elaludtam - ez inkább nyöszörgés volt, mint válasz.
- Ez már az ötödik eset - vált fenyegetőbbé a hang.

Azután gyomron rúgom és belemélyesztem körmeimet a vérvörös nyakába.

- Bocsásson meg, kérem, a gyermekeim... - ezt már szűkülve mondta.

- Mondja, maga a türelmemet akarja próbára tenni?

Miután térdre esik, kitépem a gégéjét. Letörlöm a kezemre fröccsenő vért, majd egy gyors mozdulattal behatolok ujjbegyeimmal a gyomrába.

- Könyörgöm, én mindent megteszek. Akarja, hogy...
- Nyomorult alak! Nem is tudom, hogy miért bajlódom magával?!

Kitépem a beleit is, a gőzölgő máját, cuppogva matatok a kezemre csavarodó véres belsőségek között, és szerre letépem a bordáit, amíg fetrengve kiszenved a fájdalomtól.

Ekkor már térdelt. Főnöke megvető ajakbiggyesztéssel nézett az alázattól remegő alakra:

- Maga egyenesen undorító. Takarodjon a szemem elől!

Filipecz bement a részlegre, majd táskáját letéve a sarokban összecucorodó, vézna kutyához ballagott, és egy hatalmasat rúgott belé.

*FILIPÉCZ JENŐ NÉVTELEN LEVELE A VITÉZKÖTÉSES
SZÉKELY HARISNYA CÍMŰ NAPILAP FŐSZERKESZTŐJÉHEZ*

Főszerkesztő Kartárs! A minap olvastam a 25 098-as számú, a lapjuk által skrupulusok nélkül leközült hirdetést, amelynek szövegét betűhíven idézem: „Felkérem N. Tibort és Sz. Imolát Bikfalváról, hogy az elsajátított mézpergető árát fizessék vissza. K. Béla.” És ugyancsak olvastam, a lapjuk által ugyancsak skrupulusok nélkül leközült, a 25 098-as számú hirdetésre válaszoló 25 155-ös számú hirdetést, amelyet ugyancsak betűhíven idézek: „Felkérem K. Bélát, K. Balázs apját, hogy alaptalanul ne rágalmazzon a Vitézkötéses Székely Harisnya című napilapban, mert nem tartozom neki. Becsületsértésért viselnie kell a törvényes következményeket. N. Tibor.”

Főszerkesztő Kartárs! Ugye az elsajátított tulajdonképpen ellopottat jelent? Vagy nem? Mert ha igen, úgy ezek a hirdetések sárba tiporják a székelység patyolattiszta, bérceken nevelkedett becsületét, azt sugallva, hogy Nemzetünk (lásd például Szádeczky-Kardoss kartársat!) tolvaj és perlekedő egyéneket ölel halványkék, ám széles kebelére, ami – hát enyhén szólva – valótlanág.

Főszerkesztő Kartárs! A szomszédom Ilka nevű leánya, aki jelenleg tizenhárom éves, kézbe vette és olvasta a maguk lapját. Na mármost, kérdelem én, milyen freudi-jungi lelkivilága lesz szegény párának, ha nemzeti identitástudati összetevőit taposóaknaként robbantja szét a maguk szüretlen közléspolitikája. Hát tudják meg, kérem, hogy

Csanády Gyuri bácsi most forog az udvarhelyi temetőbeli sírjában, de úgy, hogy inog bele a fölé helyezett kopjafa is.

Főszerkesztő Kartárs! Én elvből nem írok regényt. A regényt, ugye, az különbözteti meg a hozzá legközelebb álló elbeszélő műfajtól, hogy a regény az olvasó idejét is – mely a regény keletkezési idejéhez képest távoli és kiszámíthatatlan – befogadja, önmagába építi, vagyis: megnyitja önmagát egy ismeretlen jövő számára. Bátorkodom figyelmebe ajánlani ennek a témának a kapcsán Bahtyin: *Az eposz és a regény*. (In *Az irodalom elméletei III*. Pécs, 1997, Jelenkor Kiadó) című, Hetesi István fordításában megjelenő művét. Ezért és azért, mert már fuldoklom a dühtől, és idegességemben összerágtam a maradék levél-papírt, most abbahagyom.

Főszerkesztő Kartárs! Vigyázzon! Nagyon vigyázzon!

Abbahagyta Filipecz Jenő, az Úr esztendejében, napon, órában, Székelyföld szívében.

P. S. A borítékon található címre azért megírhatná, hogy mi lett az ügy végkifejlete. Mármint a mézpergetős ügyé!

*FILIPECZ JENŐ MÁSODIK NÉVTELEN LEVELE A VITÉZKÖTÉS-
SES SZÉKELY HARISNYA CÍMŰ NAPILAP FŐSZERKESZTŐJÉ-
HEZ*

Tisztelt Főszerkesztő Úr! Szíves elnézését kell kérnem, ugyanis tévedtem az első levelem megfogalmazását illetően. A Hetesi-fordításban megjelent, általam idézett mű szerzőjének a keresztnévét elfelejtettem megemlíteni, megnehezítve ezáltal a becserkészést. Tehát Bahtyin, Mihail Mihajlovics. (A levelem többi részével nincs gond.)

Nagyra becsült Főszerkesztő Úr! Nem lehetséges, hogy a szóban forgó mézpergetőt az ugyancsak szóban forgó N. Tibor és Sz. Imola elfelejtette visszaadni, hátsó szándék nélkül? (Én is jártam így, ugyanis a szomszédom által néhány napra kölcsönvett húsórlót két esztendő múlva sikerült visszaszereznem, amikor egy jól irányzott rúgással juttattam eszébe. Feledni emberi dolog, ugye?) Vagy talán a szóban forgó K. Béla felejtette el, hogy tulajdonképpen kinek is adta oda a mézpergetőt. Na ugye, hogy így már másképp hangzik? Egyébként ezt kötelességük megjegyezni a Vitézkötéses Székely Harisnya c. lap széljegyzetében, feloldva ezzel a generált freudi-jungi identitástudatválsági feszültséget.

Kedves Főszerkesztő Úr! Maradok tisztelettel, Filipecz Jenő, az Úr esztendejében, napon, órában, Székelyföld szívében.

P. S. Az Ég szerelmére, írja már meg, hogy per lett-e az ügyből? Mármost a mézpergetősből!

FILIPECZRE RÁNYIT AZ IDENTITÁSA, AVAGY A BEMUTATKOZÁS

*Mi képez egy embert,
ha nem élettörténete?*

N.

Filipecz Jenő vagyok. Olykor kissé inkoherens. És becsületes. Ez fontos!

Gyermekkorom zaklatott volt. Ugyanis fejőnő szerettem volna lenni. Helyette úttörővé avattak. Pedig ha csak megláttam azokat a békésen legelésző állatokat, bombaként duzzadó tőgyeikkel, mindig földhöz akartam vágni kis, fehér „pionírsapkámat”. Aztán elmagyarázták, hogy egy úttörő kisfiúból is válhat jó fejő. Nő kevésbé. Ehhez még a pártiskola sem lett volna elég. Így hát felnőttem. Azt hiszem, hogy kétszer fejtem is. Életem során. Közben diktálok. Olykor sokat, olykor keveset. Van, amit. Negyvenöt esztendő szüretét.

Apám gépgyári szakmunkás volt. Nagy egyéniség. Egyszer, egy leültében megevegt negyvenkét, őszibarackkal töltött gombócot. Túl is élte. Olcsó vodkával lenyomtatta, majd a poharat is megette. Utána doktor Filipecznek nevezte magát, és a mosdókagylóba vizelt. A hátán aludt el. A mama is nagyon büszke volt rá.

*FILIPECZ JENŐ VAGYOK. MAGYAR. DE HÁT MI VOLNA
A KENYÉR, HA CSAK KENYÉR VOLNA?!*

Filipecz tantrája, avagy a karma, az AbFlex, a mama és Gandhi

*Nincs más történet, mint a léleké,
nincs más jólét, mint a léleké*

D. H.

Filipecz nézte a mamát. A mama meg Filipeczet és folyamatosan flexelt. AbFlex, a legújabb reklámcsoda. Filipecznek az AbFlexről Mahatma Gandhi jutott az eszébe. Ő sem tudta az okát. Hisz annyi,

de annyi minden eszébe juthat az embernek, miközben flexelő mamáját nézi. Például az, hogy a mama alacsony és alig húsz kiló. Négyszer húsz. Gandhi meg hatvan. Ha volt. A mama sózott paradicsomot szokott enni, kenyérrel. Gandhi, ha evett is sózott paradicsomot kenyérrel – vélhetően –, soha nem flexelt.

Filipecz felsóhajtott, és szomorúan nézett a szoba sarkában álldogáló hatalmas elefántra.

AbFlex – mormolta feléje.

Gandhi – válaszolt az elefánt, majd beleharapott a sózott paradicsommal átitatott kenyérhájba.

A HALÁL KREATÍV

A Halál kreatív. A nagyit úgy vágta be az asztal alá, hogy a műfogsorát sem volt ideje betenni. Nem volt tehát rágódás, hosszas agónia, fűbe csípés volt, harapás helyett. Nem lehetett az ínyére, de hát ki mer a halállal perelni... Ő mert. Oszt annyi. Pedig van az másként is. A furgonos Lajosnak is mindene megvolt a gyors távozáshoz, iratai rendben, azaz szívnagyobbodás, kétszeri szélütés, enyhe agyvérzés, leállt veseműködés, és a többi fel sem fért egy orvosi papírra, mégis öt évig növesztette felfekvéseit és a hozzátartozók kétségbeesését. Amint mondtam, a Halál kreatív. Lassan ő az egyetlen permanens feltaláló. Nincs két egyformán elhívott ember. Kerék, gőzgép, elektromosság, golyóstoll és Rubik-kocka zsír a fülben ahhoz képest, amikor például felsűlsz fizikából. A magasfeszültségre. Hasznos Ődi is kilovagoltatta Perzsiából a Halált, azt hitte, humoros és immunis. Nem volt az. Hajnóczy Petiként is rátalált a Nagy Kreatív, és csikóbőrös butykoszt nyomott a kezébe. Harmincnyolcat. Egyet sem többet. Figyelj, Filipecz vagyok, s a Halál a barátom.

Murányi Sándor Olivér

ÉLETLEN MEDVEFOTÓ

- Nincs miért behúzódjunk az eső elől. Úgysem áll el - mondja Lukács vadőr, aztán int, hogy kövessük. Hosszú esőköpenyével és botjával kicsit olyan, mint Gandalf, a *Gyűrűk ura* varázslója, ahogy kifelé kaptat a nagyon meredek oldalon. Nem megy gyorsan, és nem megy lassan. Mégis valami olyan tempót tart, amit alig bírok követni. Le-lemaradok, megállok, majd utánasietek, de a folyamatos ütemet képtelen vagyok tartani. Ezzel a medveszakértő is így van. Lukács akkor áll meg csak, ha számára valami érdekeset lát. - Mezőn nőtt fenyő! - fordul felénk. - Honnan tudod, hogy mezőn nőtt? - kérdem. - Nézd meg a többi fenyőt - feleli. - Csak ennek érnek földig az ágai. Ezért bogosnak nevezik, ha kivágják és lecsonkolják. Valamikor egyedül állt itt. A többiek olyan szorosan állnak egymás mellett, hogy csak fentről kapják a fényt, ezért az alsó ágaik leszáradnak. - Elképesztő kapaszkodó következik. Fújtatok, mint egy gőzmozdony, alig bírom tudóvel. A vadőr gyaloglás közben a csapásokat figyeli. Szarvasnyomokat vesz észre. - Nemrég jártak itt - suttojga. - Lehet, hogy láttak minket, és elkerültek. - A fenyves növényzete érdekes módon egyre bujább, magasabb lesz, a talaj viszont nedves. - Selyméshez értünk - jegyzi meg Lukács. - Mi a selymés? - kérdem. - Sáténak is nevezik - teszi hozzá halkán. - Olyan vizes élőhely, amelyen többféle vizenyős területet kedvelő növény él együtt.

Hirtelen tőlünk mintegy ötven méterre mozgolódás támad! - Ott a medve! - mutat a hang irányába Lukács. Ahelyett, hogy odanéznék, lázasan kezdem előkotorni táskámból a fényképezőgépet. Mire előveszem, a vad már félig takarásba kerül. Felpillantok. A páfrányok közül kiemelkedik egy medvefej. Közepes termetű állat lehet. Most éppen minket figyel. A következő pillanatban hullámozó mozgással száguld tovább, majd újra megáll, és körülnéz. Ekkor már tudok exponálni, mielőtt végleg eltűnik a szemünk elől. - Lassú vagy! - legyint Lukács. Megnézem a képeket. Egytől egyig életlenek. Azzal vigasztalom magam, hogy az agyamban született kép örökre éles marad. - Az is élesebb

volna, ha nem erőltetnéd állandóan azt a kurva fényképezést, hanem helyette arra figyelnél, ami a szemed előtt történik.

Mindenképp jó ez nap, mert már láttunk medvét. Még nagyobb emelkedő következik, mire elérjük a szintet, ahova felállíthatjuk a medveszőrccsapdát. Mindhárman lázas munkába kezdünk. Mire elkészül a csapda, elered a zápor. Két társam cigiszünete elmarad, menekülőre fogjuk, le a hegyről az autóhoz. A sűrű cseppek pillanatok alatt átnedvesítik az ingem. Nem tudom, nem fázom-e jobban a hirtelen jött viharban ing nélkül. Lemeztelenítem felsőtestem, úgy haladok lefelé a többiek után, miközben minden egyes esőcsepp tüként szurkálja a bőröm. Lassú szenvedés. Rosszabb, mint egy jéghideg zuhany. A medvére gondolok. Jó messze járhat, mi pedig éppen ellentétes irányba haladunk. Lassan látszik a célunk, az út, amelynek szélén vár a terepjáró. Átmászunk az erdő szélét övező kerítésekben, bemenekülünk az autóba. Lukács előre látta: az eső tényleg nem áll el, hanem szakad tovább kegyetlenül. A szállásunk felé indulunk. – Medve is lett, medveszőrccsapda is – jegyzi meg a medveszakértő, és rágyújt egy cigarettára. Annak örül, hogy végre rágyújthat. Elérjük a Cengellér-tetőt, ahol látszani szoktak a környező hegyek, de most mindenütt csak köd. Sötét felhők gomolyognak, amerre a szemem ellát. Ereszkedni kezdünk a szerpentinben Gyergyóditró irányába, miközben arra gondolok, lassan eltelik a hét, amire jöttem. Egyetlen napnak tűnt az egész. Elérjük a faluszéli panziót, ahol alszunk. A vacsoránál újra szóba kerül az autópálya. Lukács vadőr szomorúan jegyzi meg, hogyha felszámolják az általa felügyelt vadterületet, gondol egy merészet, és kiköltözik családotól a nagy Erdélybe, Kanadába. – Az autópályát már kétszer ellopták a felépülése előtt a politikusok és az üzletemberek. Hátha ellopják harmadszor is – próbálja oldani a hangulatot a medveszakértő. Megisszuk a két sört a két pohárka pálinka mellé. Jön a finom erdélyi csorba estebédre, utána a gazdag húsos tál. Jóízűen falatozunk. Csípős paprikát kérek a gazdasszonytól, és dicsérem a főztjét. Evés után a többiek cigarettára gyűjtanak, én meg elköszönök, hogy a gyaloglással teli nap után végre ágyba kerüljek. Villanyoltás után hol a ma látott medvére, hol az autópályára gondolok. Elképzelem, ahogy a vadátjárókon átcammog az általam csak pillanattöredékekig látott vad, amelynek alkalmazkodnia kell majd az új helyzethez. Alkalmazkodik szegény, de meddig? És velünk, itteni emberekkel mi lesz? Mi vagyunk az utolsó

mohikánok, csak éppen most nem a vasparipát építik a megkérdezésünk nélkül, hanem a sztrádát, amely összeköti Erdélyt Moldovával, és elhozza az új emberi világot, amelyben mindenki idegesen siet, üldözve a természet nyugalmaához képest egyforma gyorsasággal telő időt. Aligha hiszem, hogy jobb lesz az életünk. Az erdőben már így is vendégek vagyunk csupán. Lassan felszámoljuk azokat az utolsó helyeket, ahova még vendégségbe mehetünk. Nekem még egy letűnő világ vadórével telhetnek a napjaim. Minden szavát magamba szívom, hogy őrizzek valamit abból a tapasztalatból, amire négy évtizeden át tett szert a vadonban. De mi lesz az utánam érkezőkkel?

Behunyom a szemem. Ott áll előttem a medve. Két páfránylevél közül mereven figyel. Gyönyörű feje, apró fülei jól kivehetőek. Pár pillanat múlva orrát felemelve szimatol, majd rohanni kezd. Nyomában sötétté válik az avar.

*Meződimenzió, 2017, installáció, részlet
(sárgaréz lemez, üveg, tükörfólia, világítótest)*

Birtalan Andrea
A NAGYBETŰS

Már mindenre felkészültem
Tudom mit kell tennem tűz esetén
Hogy fentről lefele haladva takarítok
Nincs mumus se szörnyek se démonok
Ha mozog a lámpa asztal alá bújok
A sebeket jóddal fertőtlenítem
A cipőt az előszobában húzom le
Az ernyőt kint lecsöpögtetem
A munkához pénz a pénzhez munka kell tudom
A felnőtteknél is jobb felnőtt vagyok

Akkora bennem a felelősség
Nagyobb mint amekkora én vagyok
Túlnőtt már rajtam és pillangó lelkem
Szárnyai hervadt virágszirmok
S bár mindenkinél jobb felnőtt vagyok
Magamban még rendet kéne tennem
De velük már évek óta nem megy
Már évek óta nem is csapkodok

Mellékesen

- Talán a boltban újat venni kéne
Mert ugyancsak rebegnek magukban
Árva testük össze-összekoppan
A rám visszanéző bogárszemekben
Egyre kisebb és elérhetetlen

KEZEMBEN A KÉSSSEL

Szürke madarakká széledt gondolatok
Szárnycsapkodásuk mély zubogó patak
Úgy tűnnek el a semmibe az üres
Ég öléből nevetve néz vissza a nap

A levegő az a ritka furcsa tenger
Hullámzik körülöttük - ez a dolga
A felhők függönye mögött a minden
Eltűnik és a lebegő folyókban

A most vagyok de már nem vagy itt még
Hallom a hullám-szárnyak suhogását
Még most is érzem azt a mély zavart
Mi lenne itt az én dolgom éppen

Hová is tettem el a kulcscsomómat
Mit is akartam kezemben a késsel
Mért állok itt az előbb még ott voltam
És ki hagyta nyitva a hűtőt megint

HA ÚGY

Ha sosem leszek boldog úgy halok meg
S ha úgy halok meg boldog sem leszek
Ha úgy halok meg úgy temetik el
A sosem boldog sosem-életem

Ha boldog nem leszek mi lesz veled
Ha boldog nem leszel úgy halsz te is meg
Ha úgy halsz meg hát úgy temetik el
A sosem boldog sosem-életed

Boldogok nem leszünk mi lesz velünk
Ha sosem leszünk akkor úgy halunk meg
Hát így leszünk bolondok s összefűz
A sosem boldog sosem-életünk

S HA NEM ÚGY

A mindig boldog mindig-életünk
Ha nem leszünk bolondok összefűz
Ha mindig leszünk akkor úgy halunk meg
Boldogok leszünk mi lesz velünk

A mindig boldog mindig-életed
Ha nem halsz meg hát hogy temetik el
Ha boldog leszel nem halsz meg te sem
Ha boldog leszel hát mi lesz veled

A mindig boldog mindig-életem
Ha nem halok meg hogy temetik el
S ha nem halok meg boldog hogy leszek
Ha boldog leszek nem halhatok meg

Csali, 2009 (vörösréz lemez)

Mikola Emese

BARÁTOK

Eljöttél, de csak egy botot hoztál magaddal, és azzal piszkáltál fintorogva, mint egy döglött tetemet. A laptopodban kinyitottál egy Excel-táblázatot, és miután minden kategóriában kiválasztottad a rám vonatkozót, csak annyit mondtál: kísérv ki az állomásra.

Elterveztük, de elhalasztottuk. Újraterveztük, de neked végül mégsem alkalmas. Újra elterveztük, de valahogy nem te vagy a hibás, mert fáradt vagy. Majd máskor, amikor – már előre tudom –, fáradt leszel. Kérlek, többet ne indulj el felém.

Egymásnak feszült két mondat. Lelepleződünk. Te a rosszak oldalán állsz. Én a rossz oldalon állok. Egymással szemben. Emberi mértékkel nézve kibékíthetetlenül. Valójában mindig is tudtuk. Mindig is, csak kellett egy külső bizonyíték.

Egyedül folytattad tovább kettőnk történetét. Nekem nem szóltál róla. Összezavartad a szerepemet, miután már nem lehetett tovább folytatni, megharagudtál. Mikor összefutottunk az utcán, akkor derült ki, hogy ez az új helyzet.

Rég ismerjük egymást, de egy délután bemutattad magad. Rólad szólt minden: rólad, aki minden szempontból tökéletes, hosszasan és szájbarágósan, minden szempontból kifogásolhatatlan. Folyton beszélsz, hogy senki ne szólalhasson meg körülötted. Nem kell félned.

Nem kell tőlem félnetek. Amíg süllyedni akartok, hátralépek.

II.

Megérkeztem: nem sietek, nem vagyok útban,

Nem zavarok, és nem zavarnak,

Szeretek és vagyok, szeretünk és vagyunk.

Csendben beszélgetünk, és néha hangosan felkacagunk.

Nincs rajta a Google-térképen az a Háromszög, ahol eltűnik a rossz, Csak a radarok mérhetnék be, merre levítálunk.

Mindenki máshogy hívná, de mi nem is kell megneveznünk.

Szente B. Levente

ELTERELÉS

„Arra vonatkozólag, hogy a világ olyan, amilyen, senki részéről semmiféle panaszt nem vagyok hajlandó elfogadni. Nem kellett volna olyan készséggel hozzájárulni ahhoz, hogy így legyen, és nem kell olyan készséggel hozzájárulni ahhoz, hogy így is maradjon.”

(Hamvas Béla)

ugyan mit tud az ember
többet egy aprócska virágnál a hangyáknál
a sok száz éves fánál

micsoda szemfényvesztésben él nap mint nap
holott állhatatossága csupa elterelés
valami mély és félelmetes valóságról

megmagyarázni nem tudja
azzal takarja el szégyenét
sőt letagadja – semmit nem ért

pedig hányszor már hogy
nyelvet öltött a világra kiskorában
a mindent látó tükör előtt

(A MADARAK)

vajon hová lettek a madarak
a kíváncsi és fűzőld tekintetekbe foglaltak

amióta kivágták ablakunk alatt a nagy fűzfákat
álomban a falakon kívül gyakrabban vagyok

elveszett árva madarak nyomában járok

CSIPKEBOKOR-TURIZM

A Szentföldön él egy növény,
amolyan tövises bokorféle, apróbb másában szinte gyom,
az ember csak úgy elmenne mellette.
A neve sittim, de ez most nem fontos, magyarázta
a helyi idegenvezetőnk. Nagyon magas az illóolaj-tartalma –
csak figyeljünk, mondta, és gyújtót vett elő.
Alighogy szikrát csiholt, a bokor lánggra lobbant,
de mégsem égett el.
Íme a lángoló csipkebokor! – mutatta, és
háromszor is meghajolt feléje.
Olyan csönd lett, hogy vágni lehetett volna.
Elgondoltuk, ha most Isten ebből a lángoló bokorból,
mint egykoron Mózesnek, nekünk kiszólna,
az ijedtségtől lehet, hogy ott helyben mind meghalnánk –
És az is jó, hogy a helyiek nem vicceltek meg minket
– ahogy fogalmazott – mint mindenre kapható kíváncsi hívőket.
Furcsa mód, akkor éreztük leginkább biztonságban magunkat,
amikor már valahol lent voltunk ismét, odalent
a szemet kápráztató, turistacsalogató paradicsomban.
Akár a gyermekek, akik nem igazán fogják fel ezt az egészet,
úgy örültünk az utánunk végigsöprő, hirtelen támadt szélnek.
Hogyan is érthetnék meg ők azt, ami ősi,
és nyelve, lelkének tisztasága rég elveszett – összegeztük aztán
valamennyien mi, felnőtt emberek.

Kabdebó Lóránt

REJTEKUTAK

– *Ars poetica, vs. teológia Szabó Lőrinc pályáján* –

Heidegger háború alatti és utáni személyes válságos életrajzi helyzetében feltette a kérdést a költészet egészének értelmére: Wozu Dichter? Válaszaiban a poétikai szövegek rejtett kérdés-felelet formálódásának figyelésével válaszolta meg kételyeit. A kötet bevezetőjében tisztázta e rejtekút számára adódó magyarázatát. A válaszában végiggondolt életrajzi és szövegalkotói megfigyelései kísértetiesen hasonlóak Szabó Lőrinc háború alatti és ostrom utáni személyes eseményeivel, és – túl ezen – egész költői pályáján fellelhető ars poétikus helyzeteivel. Ez a szövegalkotásban megmutatkozó összecsengés ráadásul túlmutat e két ember sajátos életrajzi egybeesésin is, újabb poétikai monográfiám tanúsága szerint legjobb európai költőktársaik szövegalkotásával is összeolvasható válaszokba bonyolódnak. Miért írnak és miért olvasnak a történelem változásai idején az emberek verseket? Szabó Lőrinc verseinek válasza: a szövegben rejlő búvópatakokért, amelyek összefüggést keresnek „egy Költő Agya” és a „Mindenség” között. Miként azt Heidegger szorongattatásai idején összeállított kötete, a *Holzwege* mottójában egy példázattal jellemezte: „Rengeteg [Holz] – így hangzik az erdő régies neve. A rengetegben vannak olyan utak, melyek a járatlanba hirtelen beleveszve megszűnnek. Ezeket nevezik rejtekutaknak [Holzwege]. Mindegyik külön fut, de ugyanabban az erdőben. Gyakran úgy tűnik, mintha az egyik azonos lenne a másikkal. De ez csak a látszat. Favágók és erdőkerülők ismerik ezeket az utakat. Ők tudják, mit jelent rejtekúton lenni.” De a mai köznyelv értheti tévútnak is a szót, és így még egy ironikus, sőt önironikus értelmezést is belehallhatok a magyarázatba. Mi mindent belerejthet egy fogalomba, vagy még egy magyarázó szövegbe is, egy filozófus, avagy egy költő. Miként vonatkoztathatom egy filozófus szóhasználatát és szómagyarázatát egy költői életmű olvasásakor?

Ezeket kerestem, amikor Szabó Lőrinc pályaképében találkozott a szövegolvasási és a szöveget korunk történelmével összevető mun-

kálkodásom – erre figyeltem monográfiáim és esettanulmányaim megírása kezdetétől. Pilinszky versalkotó módszerét alkalmazva?

*Különítélet minden éjjel.
Magányos exhumáció.
Kiemelek egy ismeretlen embert
a semmiből és eleresztem őt.*

Valóban „magányos exhumáció”? – teszem fel a kérdést. Lehetnek olvasók, akik számára válasszal szolgálhatnak a szöveggé alakuló teológiai kérdések vagy a bennük szunnyadó ars poeticák? A rejtektutak. Erre kíváncsian idézem fel 1957. október 8-ának a szövegvilágban lezajlott eseményét.

* * *

„Szeptember 12-én Tihanyban Illyéséknél rosszul lesz. Október 3-án délután, öt perccel három óra előtt meghal a Gömöri-klinikán (Fiumei út, 17. I. 119.). Október 8-án a Kerepesi temetőben temetik nagy állami tiszteletadással. Joó Sándor lelkész, Illyés Gyula, Fodor József, Mihályfi Ernő búcsúztatják. A diktatúra visszarendeződésének idején a kimért hivatalosságtól elkülönülve a ravatal mellett rövid, a résztvevők számára alig észrevehető pillanatban barátai vélekedését Illyés Gyula, a költőtárs, utolsó évei legjobb barátja fogalmazza meg: »Barátaid, küzdőtársaid megbízásából és kívánsága szerint mondok búcsút, kedves Lőrinc. Mindazok nevében, akik képtelenek fölfogni, hogy nem vagy, mert régtől fogva jól tudják, hogy ki voltál és ki leszel: halhatatlan szellem, a legnagyobbak közül való. Se veszteségünket felmérni, se fájdalomukat kifejezni nincs méltó szó. Köszönjük, hogy életünk alkotórésze lettél. Nyugodj békében.« Joó Sándor pasaréti lelkész pedig ige hirdetésében a Jób 19,25-öt választotta: »Tudom, hogy az én Megváltóm él, és utoljára az én porom felett megáll...« És ezeket füzi hozzá: »Egy sokat szenvedett ember, a bibliai öreg Jób mondta ezt, amikor már minden emberi vigasztalás, erő és hatalom csődöt mondott. Én tudom, hogy az én Megváltóm él.« És mélységes meggyőződéssel vonatkoztatja ugyanezt magára az elhunyra is: »Tudom, hogy *merész* ez a kijelentés, de *van* alapja: Isten szava, Igéje, ígérete!«” Ez olvasható

a korabeli sajtó tájékoztatása és a költő özvegye utólagos elbeszélése alapján az utolsó monografikus összefoglalásom zárószóiként.¹

Magam harmadéves egyetemistaként ott voltam, és azóta is ismétlem a család és a Szabó Lőrinc-hagyomány mágikus mondatát, amikor a költő sírjánál évente összegyűlünk halála pillanatában, október 3-án, 3 óra előtt 5 perccel: csodálatos napsütés volt, és azóta is mindig az van. A varázs először még Lóci életében tört meg, a rendszerváltást megelőző pillanatban, amikor viharos eső, sőt a kocsni ablakát behomályosító ködösség ellenében meséltem e szavakat egyik kedvelt pécsi tanítványomnak, akit magammal vittem az akkori tiszteletadásra, majd a költő műemlékértékű könyvtárát is megmutattuk neki, hogy vigye hírül a pécsi konferenciák színhelyére, ahol Szabó Lőrinc poétikája volt akkoriban szakmánk rendszerváltásának példázata.

Ott voltam ifjú egyetemistaként, személyesen, mégsem voltam ott sehol. Illyés Gyula beszédéről nem is értesültünk akkor, a rejtett gyászszertartáson sem vettünk részt. Csodálkozva hallottam minderről utóbb az özvegy, Nagyklára elbeszéléséből. Ő adta kezembe az általa őrzött, utóbb első múzeumi munkám, a Csepelen (még csak hetvenedik születésnapja tiszteletére) megrendezett Szabó Lőrinc-kiállításon bemutatott, majd monográfiában publikált, Illyés gépelte-fogalmazta gépiratos búcsúszöveget. És az akkor még nem archívumban őrzött indigós másolati példányát az ige hirdetésnek. Bárha hírt adtam arról is, nem is egyszer idéztem belőle, de teljes szövege publikálásának alkalmát és formáját keresem azóta. Mostanra vártam vele.

Akik a forradalom leverését követően kiehizedten érkeztek a legjelentősebb akkor élt költőnk temetésére, a velünk maradt legnagyobbak, Illyés Gyula vagy Németh László vélhető búcsúztató szavait hallani, csalódottan távoztunk. Én is csak azzal vigasztalhattam magam, hogy Németh Lászlóval első személyes találkozásunk – egyoldalúan – itt zajlott le, klasszikus költőnk még fedetlen sírja két oldalán. Túlhan, vélem átellenben éppen a rajongó egyetemista boldogan fedezte fel a balatoni napfényt sugárzó, kreolan lesült arcú mestert, és egyetlen pillanatra összeakadt tekintetem jellegzetes zöld pillantásával.

1 *Szabó Lőrinc pályaképe*. Digitális kiadás. A szerző kiegészítéseivel. Digitális Irodalmi Akadémia – Petőfi Irodalmi Múzeum, 2012. Forrás: https://konyvtar.dia.hu/xhtml/_szakirodalom/szabo_1_kabdebo_szabo_lorinc_palyakepe. xhtml (Utolsó letöltés: 2021. 02. 10.)

Mégis, ami akkor és ott lezajlott, az most szerkesztődő újabb, a költő életművét a vele kortárs legfontosabb európai költők szövegével összeolvasó monográfiám elkészülte után tudatosodott bennem: két, szövegekre alapozott szemléleti módszer összetalálkozása. Egy teljes költői pálya heideggeri értelemben mondható rejtékútjainak és az Ige magyarázatának egybeesése. Az a szövegalkotó pillanat, amely Szabó Lőrinc 1940-es rádióelőadásában már egyszer összefogta az ars poeticát és a teológiát: „A költők sokszor voltak tudósok és papok. Rangjukat ezen a téren is kifejezőerejük mélysége és tisztasága szabja meg, nem a tételes mondanivaló. Nem vallásoknak és rendszereknek, hanem azoknak az ösztönöknek a papjai, amelyekből maguk a vallások és világképek születtek. Amit a teológia, a metafizika, a kozmogónia, a lélektan, sőt az ismeretelmélet és a természettudomány megmunkál, azt az érzelem és a képzelet jogán, rendszer és módszer nélkül, egy kicsit a maga nyersanyagának tekinti a költő is. Isten végtelen téma, minden út hozzá vezethet. Akiben van fantázia, az akkor sem tud hitetlen lenni, ha annak hiszi magát. Ateista verset még nem írtak; s ahogy a modern fizika sugárzássá differenciálja az egész anyagi világot, úgy finomul szellemmé a földi matéria sok tüntetően materialista költeményben. A szerelemben és minden misztikumban mindig istennek vagy isten modifikációinak a mágnese borzongatja a költők idegeit. Még esetleges kételyük, lázadásuk és panteista önistenítésük is csak új és rejtettebb kísérlet a csöndes vagy rettentő titok, az igazság megközelítésére és megvilágítására; s ebben is nemegyszer filozófusoknak és egyházatyáknak a rokonai. [...] Igen, a költő csak szavakat mondhat; de ezek a szavak néha az Igének, a Logosznak a szavai.”²

A prózai előadás szövegének korábbi verses fogalmazása pedig az *Évek* című vers³, mely egyik szakaszában tankölteménybe illően jellemzi saját szövegalakító szemléletét: „Egyike első olyan verseimnek, melyekben majdnem tudatosan keveredik a realitás és a jelkép. Ezt az egyes képekre és az egésznek a szerkezetére mondom. [...] 1928-ból.

2 Elhangzott 1940. március 25-én, húsvét hétfőn, 17.35–18.10-ig, a Rádió Bp. I. adóján. A *Rádióélet* így hirdette meg a műsort: „Isten és a világ. Istenes versek minden földrészből. Összeállítja és bevezeti Szabó Lőrinc.” Szabó Lőrinc: *Irodalmi tanulmányok, előadások, kritikák*. S. a. r., jegyz., utószó Kemény Aranka, *Isten és a világ*, I. 566. Közlés alapja: autográf javítású gépirat, PIMK, letét, file: 14.2376–78., 14.2332–2343.

3 *Pesti Napló*, 1928. július 15. 36.

A vége, azt hiszem, jogos öntudatra mutat, de képbe rejtve, úgyhogy nem kirívó.”⁴

– „*Ki járta már be e vidéket, engem?
Hisz én sem ismerem magam
és e földnek sok titka van
s határán túl is új határ dereng még.
A holnap tája bennem már ma vendég
s azt mondja: Várj! azt mondja, hogy:
Nem az vagyok, ami vagyok,
hanem amit hiszek s amit szeretnék!*”

Billegő szövegek alakulnak egységes, csak Szabó Lőrincre jellemző szövegtestté a teljes pályáját követő olvasó számára. A torz és az ideális szembesítésével formálódó oximoron testesül szöveggé bennük, melyet a huszadik század művészetébe Bartók vezetett be.

Szabó Lőrinc kezdetektől belerejti lázadó és kétségbeesetten „rettegetes” szövegeibe ennek az oximoronnak az igényét. Rejtekkutakba vezetve, talán maga tudata figyelméből is kivonva. Vagy – nála ritka, dátum nélküli – felsóhajtásként lejegyezve, vonatkoztatottságát hangsúlyosan címként feltüntetve: *Isten: „Nem hiszem már vagy húsz esztendeje, s mennyit foglalkozom vele!”*⁵

Hasonló módon, versmagyarázatai diktálása során, a *Vers és valóság*-ba az egyik verse (*A kurtizán prédikációja*) értelmezésébe előbb beleemel egy, a buddhista és személyes erotikus életmódját szembesítő gondolatmenetet. Közben beékel egy külön, csakis az Íródeákjának szóló, meglepő-meghökkenítő kiszólást – az amúgy is személyes vonatkozású magyarázatba. Megzavarva ezzel az elbeszélés grammatikai szerkesztettségét. Furcsa módon az egész szöveg a maga kapkodó szerkesztetlenségével végül is egy átgondolt magyarázatot hoz össze. Utalva a múltra, és előre jelezve befejezett tényként ars poeticája pályakorrekciójára: „Egyike a legelméletibb verseimnek, régóta folytatott buddhista tanulmányaim és olvasmányaim szülötte. De szülötte saját lelkemnek

4 Szabó Lőrinc: *Vers és valóság*, melynek titokzatos előkerülését követően, Lóci kívánságára, én rendeztem első alkalommal sajtó alá, *Vers és valóság. Összegyűjtött versek és versmagyarázatok, 1–2.* címmel, a rendszerváltás pillanatában.

5 MTA KIK Kézirattárában, Ms 4651/282. számú pepita füzetben.

is, hiszen az ember, aki gondolkodik, keresi a problémákat és problémamegoldásokat, amelyek közel állnak az élethez. Azt hiszem, minden hatalmasan erotikus ember szüntelen vezeklő és önmegvető, vagy pedig a leglaposabb materializmusban vergődik. [...] (mikor én már sóvárogtam egy túlsó part felé, amely életemnek a végén mégis meglett...). Kiítani minden érzékiséget, kiherélni magamat, legyőzni a földi kapcsolatokat: ez volt minden vágyam a sok ringyólkodás és utálkozás miatt. Én tudom, mit jelenthetett Szent Antal megkísértése, mert ismerem a pogány Lőrinc megkísértéseit és – bukásait.”

És mindez teljes verssé miként alakul, már elég korán kiemelkedő alkotássá? A *Te meg a világ* kötet egyik legsikerültebb verseként. A marxista világ végére, címét félreértve, tankönyvi idézettségűvé is emelték a verset.

A címéből eredeztetett közkeletű magyarázattal szemben az 1928-as, a *Pesti Napló* május 20-i számában megjelent verset értelmezve az ötvenes években titkon készülő *Vers és valóság*ba ezt diktálja verséről a költő: „a vers éppen annyira viselhetné azt a címet is, hogy »spiritualizmus.«” A materiálisan látott esetiségek bemutatásában és a Mindenségre utalásaiban költészete kezdetétől megérzi a létezés metafizikai – általa „spirituálisnak” nevezett – vonatkozásait. Bárha a vers átszövegezéseikor többször is adódna alkalma,

12 Vasárnap

Materializmus

Irta: Szabó Lőrinc

„Az élet néha megijeszt s riadtan nézem, amit sohase láttam eddig: mindenütt új istenek lelke vedlik és kísértetek járnak az anyagban. És az aszfalt már nem aszfalt alattam és lépni már sehoá sem merek, hisz mindenütt rejtett életeket roncsolok szét s tiprok el valahol az anyagban, mely értem robotol.

„Anyám az anyag, jóság és csoda: vacogott a fogam a szörnyű télben és jött a szén, hegyekről jött a fa s máglyára dobta testét szőlőn terem: és jött a kő és a felhőbe mászott s barlanggal olt körül és kizárta, hogy sebb legyen szememnek: s jött a vas és jön a vas minden nap, kalapács lesz belőle és szerszám és kovács és saját magát veri, kőraj nem unják meg házatam tartani s mások görbülnek, súlnak és kihűlnak, lapná lapulnak, körvé kerekülnek, izadnak, kornak, dolgoznak, romolnak, napszámosi oty örök nyomorak, mely az állatnál is önzetlenebb: simul a gumi autóm kerékére, ércmadár libben, hogy hátra üljek, a benzín fölrobban, csakhogy repüljek és mind a többi, cipőm és ruhám és bútorom, poharam, ceruzám, edényem, lámpám, könyvem, olajom és mind a többi, minden, ami van, gyorsaságom, kényelemem, gyögszerem, mámorom és tüzem és ételem és rezgő hurok s billentyűk zenéje jön-jön élelem, hogy életem fölélje, húsomon kívül s húsomon belül kiugya lelkét és kegyetlenül szemétté, ronggyá, andorrá őrítse a jóságos és nemes anyagot, mely értem öltött ezer alakot és nem bánja, hogy fürtelembe hal e földöntúli önfeldolgozásban.

„Istenem, hogyan tudják hinni másban, mint az anyagban, — egyjellen valóság az anyag s nincs külön anyai jóság, mint az óvé, ki minden pillanatban milliószor megalázza magát hűlten fiáért, kinek neve lélek! Az anyag öngyilkossága az élet s hol lassabban sebbet, jobbat hol keressek és nagyobb szánalommal kit szeressek, mint a türelmes, tiszta anyagot, akit pap csak ócsárolni tudott s bántalmazni a hiszeletlen ember, sosem kérdező, mért fut, mért léleg, mért dolgozik hús, föld, fa, érc, üveg, növények teste, ezertéle vér, mely valahol s valahogy mégis él, rejtett gerincek titkos veje, testtelen mozgások szent ereje mért dolgozik érettünk szüntelen, aldatosan és türelmesen, mért dolgozik, mondjátok meg, mért:

mért dolgozik a test a lélekért!

hogy lényegében tovább alakítson rajta.⁶ Lényegében ezt a létérzékelést 1928-tól kezdődően az 1940-es *Isten és a világ* már idézett rádióelőadásához hasonló értelmezéssel fogadja pályaképébe: a verseivel a kezdetektől keresett-sejtetett „spiritualitást”-metafizikát változatlanul megtartva. Legfeljebb a leírás materialitását pontosítja-finomítja poétikailag és grammatikájában. Mondjuk a „jóság és csoda” „jóságos csoda”-ként – stilisztikailag átigazítva – jelenik meg. De az 1928-as, a létezés oximoronjára döbbenő, a verset indító, a világ „rettenetességét” ellenpontozó, annak létezési módjára rákérdező, jellegzetes Szabó Lőrinc-i felütéses verskezdő módot mindegyik variánsban szó szerint megtartja:

*Az uccán néha megállok s riadtan
nézem, amit sohase láttam eddig: [...]*

És a záró kérdést felvezető „testtelen mozgások szent ereje” majd a halála előtti utolsó versében is ott visszhangzik: „Bár meg se moccan, rohan minden út.”⁷

És meg kell jegyeznem, a versnek ezt a kettős olvasatát, katolikus teológiai szemléletből is magyarázva, felvetette a 2017. április 27-i, „*A tudomány kultúrája*” sorozatban elhangzó előadásomat követő vitában Márfi Gyula, veszprémi érsek.

És ha rejtektakakat emlegetek, akkor két, egymástól eltérő, de mindkét esetben költője által rejtektúra ítélt sejtelmes szövege is egyértelműen belefut a *Tücsökzene* utolsó kiadásában *Az elképzelt halál* külön címmel egységes műalkotássá formált fejezet tudatos életmű-koronációjába.

Az egyik egy nemrég általam felfedezett Szent Ágoston-fordítása, 1925. szeptember 15-ről dátumozva, „a *Confessiones* I–IV. alapján fogalmazva” akkori – talán legjobb – barátja, az előadóművész Ascher Oszkár számára. Évtizedekig a szöveg közelében dolgoztam, mégsem figyeltem fel rá. Ugyanis az autográf tisztázata és fogalmazványa

6 Széphalom, 1930/10–12. (október–december), 269–270.; *Te meg a világ*, 14–16.; *Összes versei* (1943), 246–248. ; *Négy nemzedék. Élő magyar költők*. A tanulmányt írta és a költőket bemutatja Sótér István, 1948, 98–99.

7 Szabó Lőrinc: Holdfogyatkozás. In uó: *Tücsökzene. Utójáték helyzetek és pillanatok*, 370.

1973-ban került szórványként Hont Ferentctől a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárába (V. 3802. jelzet alatt), de sem a könyvtár, sem a kéziratár nem méltatta különös szerzeményként a költő barátjának dedikált *Te meg a világ* című kötet elejébe belekötött kéziratos fordítást.

SZENT ÁGOSTON: ISTEN DICSÉRETE

„Nagy vagy, Uram, és nagy a te dicséreted; és nem tudom, mi néven hívjalak, mikor magamba hívlak. S hová jöhetne belém az isten, aki az eget és földet teremtette? Hová hívjalak magamba, mikor benned vagyok? Hová mehetnék, elhagyva eget és földet, hogy kívülről jöjjön belém az isten, aki így szólt: betöltöm az eget és földet?

De befogad téged a föld s az ég, mert te betöltöd őket? Vagy betöltöd, és túlsordúlsz rajtuk, mert nem bírnak befogadni? S hova ömlik, ami megmarad belőled, ha már túlsordúlt veled az ég s a föld? Vagy nincs szükséged semmire, hogy összetartson, te, aki mindent összetartasz, mert mindent, amit te töltesz meg, összetartva töltesz meg? Nem az edény, lelkeddel súlyosult sok edény, építi föl roppant vázaidat, mert széttörik a váza, törik az edény s te nem ömölsz ki belőle. S mert téged, Egész, semmi se bír befogadni egészen, részben fogad be minden, s minden ugyanabban a részben? Vagy egyik az egyiket, a nagyobb a nagyobbat s kisebbet a kisebb? Van részed, amelyik nagyobb, kisebb is van az egészben? Vagy mindenütt egész vagy és semmi se fogad be egészen?

Mi hát az én uram, istenem? Mi lenne, kérdem, ha nem az Úristen? Mert ki úr az Úron kívül, és ki isten az Istenen kívül? Csúcs vagy, uram, a jóság orma vagy, kint- s bent- ható, mindenható, irgalom, hatalom, rendithetetlen rebbenő, torony, tető, legszebb és legszentebb erő, alakban szilárd és megfoghatatlan, mindennek változása, sose új, sohase régi, mindennek ujulása; elsorvasztod a kevélyeket, és nem tudják; mindig munkás, mindig pihenő, gyűjtő és nem szűkölködő; szerelem vagy, vihartalan, féltékeny, és zavartalan, megbánás, fájdalomtalan, haragszol és te vagy a csönd. Túlfizetnek, hogy adós légy, s kinek van kincse, mi nem a tiéd. És visszafizetsz, senki adósa; mindent elengedsz és semmit se veszítesz. Mert csúcs vagy, uram, a jóság orma vagy, s vereség a szó annak, aki rólad beszél, s mégis: jaj azoknak, akik hallgatnak rólad ott, ahol a beszélők már elnémultak.”

És feltételezhetően ezt a szöveget vagy részletét csatolja az 1940 húsvétján mondott rádiós előadásába (a szemelvények ugyanis nem maradtak meg), melyet így vezet fel: „*Önvallomásai* egyik leggyönyörűbb alkotása az önéletrajzi irodalomnak: ennek az elejéről emelünk ki most egy istent hívó és magasztaló himnikus részletet.”⁸

A másik egy gyorsírásban maradt ciklus, amely felhasználta Jeszenyin orosz költő akkor még öngyilkosságnak vélt halálának témáját a létben elhelyeztettség – általa ekkor még egybe nem szöhető – a meghalás átélésének materiális és spirituális átgondolására. A fiktív ciklus átíratát ismertem dr. Gergely Pál áttételében az MTA KIK Kézirattárában, és monográfiáimban, mint a *Fény, fény, fény* és *A sátán műremekei* kötetek „sátános”-ként emlegetett verseiből a *Te meg a világ* szonettjei formavilága felé vezető átmenet formai iskolázó darabjait emlegettem. Majd fogalmazványait a Fried István barátom köszöntésére készült kötetben tettem hozzáférhetővé.⁹

A ciklus alakítgatott fogalmazványaiban találkozunk egy jellegzetesen Szent Pál-i ihletésű fordulattal, amely a protestáns műveltségű Szabó Lőrinc versében éppen az étellel való számvetés, a létezés folyamatosságát mérlegelő ciklus esetében nem lehet csak véletlen rímhívó megjelenés. Egy kísérletet érzek benne, éppen az *Ágostai hitvallásra* gondolva: „Az emberek nem igazulhatnak meg Isten előtt saját erejükből, érdemükből vagy cselekedeteikből, hanem ingyen igazíttatnak meg a Krisztusért hit által, ha hiszik, hogy Isten őket kegyelmébe fogadja és bűneiket megbocsátja.” (IV. r.) Mindaddig vándorol a szövegben határozóból jelzővé alakulva („ingyen”), amíg maga az ikonikus szó harmadszorra végül teljes rímhelyzetben tartalmilag meghatározóvá nem emelkedik!

Először még a „sátános” versmondásnak a görög himnuszokra emlékeztető hangvételébe, határozói minőségbe rejtve jelenik meg:

*S valakiért, ím, ezt a gőg-lírát
Sekély mesével, önmagát titkolva,*

8 Isten és a világ II. In *Irodalmi tanulmányok, i. m.*, 573.

9 *Kedves Pista Barátom! Szabó Lőrinc: Szergej Jeszenyin utolsó éjszakája, Serta Pacifica: Tanulmányok Fried István 70. születésnapjára.* Szerk. Ármeán Ottilia et al., Szeged, 2004, 9–18.; A gyorsírásos fogalmazványok megfejtése dr. Gergely Pál, Schelken Palma és Lipa Tímea munkája.

*Csak úgy és akkor, ingyen fölcseréli,
Mikor életét nem írja, ha éli.
S te elfogadod reménytelenül
ezt is, meg azt is, amit nem kívánsz.*

Majd strófás versben, ellentétként, reménnyel teljesen, már részben a rímbe is, de még mindig határozói mivoltában beleolvadva („égies a hit” – „ingyen is”) kap szerepet:

*És egyszerre oly könnyű minden
és olyan égies a hit,
hogyan ami csak kell,
Megjön ingyen is.*

– hogy ezt a versszakot már a szonett-szövéssben alakítsa tovább egy terzinában, magát a szót súlyosítva („mélységes”) hangsúlyos rímhelyzetbe emelve, kiszabadítva a határozói mivoltból, de még nem jelzőként beosztva a meghatározó, de még kimondatlan maradó „kegyelem” szó mellé. Éppen a meghalás útjához kötöten, mint remélt végállomást:

*És egyszerre oly könnyű minden
és oly mélységes a hit,
hogyan ami csak kell, fog jönni ingyen.*

*Érzem és rámnéz az új táj
s tükrében együtt szállnak
vágyaim és a megvalósulás.*

Közben elkészíti az Ady-válogatását¹⁰ kiegészítő *A Sion-hegy alatt* című gyűjteményét, melynek bevezetője jelentős tanulmány a vallásos Adyról (*A Sion-hegy alatt: Ady Endre istenes versei*). És mellette végiggondolja az Adyt is kínzó torz emberi lét ideális ellentétét a Jeszenyin halála alkalmából önkínzóan fogalmazott ciklusban. Ebben a Jeszenyin halálát alkalomként kezelő, be nem fejezett ciklusban a meghalás átgondolásából kifakadó átalakulás képzetei is megjelennek, és a materialista alapanyagból táplálkozó Isten-képzet poétikai megformálásának is tanúi lehetünk. A kilencdarabos ciklus-maradványnak a

¹⁰ *Antológia Ady Endre verseiből*, 1927.

gyorsírásos leletből leginkább áttehető darabja az *Isten* címet viseli. Ezzel a szonettel pedig egy sajátos poétikai formáció jelenik meg: a pusztulás materialista ábrázolása és ennek ellenében a spiritualitás, amely átütő erővel formálódik:

*Fönt mozdulatlan szem vagyok, derü és
szellem, ki mindent elbűvöl.
Lent hús és tenger s a gyönyör
mint édes, puha és iszonyú fűrész*

*jár gerincemen, rajta hegedül,
ahogy a testi szerelem
végső percei, de szüntelen,
rég szüntelen és könyörtelenül!*

*Hol vagyok? Ha pillám lezárul,
testem ízekre hullva száguld
zavaros, sötét, óriás körökben.*

*S ha lassan újra fölnézek: fölöttem
hüvösen ragyog és teremt
Isten, az Értelem és a Rend.*

Vajon miért tiltotta meg a Szent Ágoston-szöveg fordításának közlését a költő, és miért nem dolgozta ki a Jeszenyin halála ürügyén alakított Isten-kereső ciklusát? A fordítást ezzel a szöveggel zárja: „*Ascher Oszkár*nak ezt a próbálkozást, kérve, hogy sose juttassa el nyomdába ezt a részben hamis, egészében igaz Szent Ágoston-szöveget. 1925. szept. 15. Szabó Lőrinc.” Amikor egy református teológusnak megmutattam a fordítást, természetesen kérdezett rá Tófalvy Éva: „Érdekes, hogy Szabó Lőrinc nem akarta közölni ezt az igen mély istenismeretet (ha van ilyen egyáltalán) és hitet tükröző zsoldtárját (zsoldtár-parafrázisát? szabadversét?, esszéjét?) – az Istenben létező, és mégis őt kereső, gondolkozó ember vallomását.”

Ma már a tiltó szövegből olvasom ki a választ. Mert mire is utal ez a fogalmazás: „részben hamis, egészében igaz Szent Ágoston-szöveg”? Nemcsak a fordítás kidolgozottságát mérlegeli, hanem éppen a maga

még billegő szempontjait szembesíti a szöveggel. Az eredeti kérdéses-ségére hívja fel saját maga figyelmét.

A Jeszenyin-versciklusban pedig a saját gondolat-rendszerének a kidolgozhatóságát vonhatta kétségbe. Megérezte, hogy éppen a teológiai gondolkozás általa billegtetett voltát képtelen ekkor az általa igényelt poétikai megoldásig elvezetni. Ezt majd csak a *TücsökHzene* második kiadása idején érzi megoldhatónak, amikor az első kiadás zárásaként szerepeltetett ciklust ígérő verseket a műalkotás egészébe beleépített egységes versciklussá vált képessé átszervezni. Amikorra a gyorsírásban rekedt, halált előcsalगतó és váró fogalmazványok három évtized távlatában *Az elképzelt halál* csodájaként megjelenő ciklusként támadnak fel. Ebben talál szöveget a megalkotottság elhelyeztettségére a létezésben. Ars poeticát ennek a szövegnek a megteremtésére a tudatban. Addig csak a Jeszenyin-fogalmazványban megjelölt pozícióig jutott: az „Isten, az Értelme és a Rend” keresésének billegő rákérdéséig. Miként magam is a most befejezett poétikai monográfiám címének megválasztásakor¹¹ jutottam a Szabó Lőrinc költészetében megjelenő oximoron megértéséig:

*De, hogy a
Mindenség is csak egy Költő Agya,
úgylátszik, igaz. –*

Melyet ezúttal két magyarázó szöveggel keretezek be. A Határ Győző – jóval Szabó Lőrinc halála után keletkezett – *Golghelóghi* című világdrámája harmadik, véglegesített kiadásának utószavában megidézett középkori keresztény misztikus gondolkodó, Eckhart Mester aforizmájával: „az emberteremtés az isten önkiteljesítő instrumentuma, s amíg embert nem teremtett, isten nem eszmélt létére, s mintegy »nem tudott« önmagáról.” Illetőleg világhírű agykutatónk, Freund Tamás a *Magyar Idők*, 2017. szeptember 16-i Lugas mellékletében megjelent interjújába foglalt állásfoglalásával: „Azt hiszem, az emberi agy valóban az anyag evolúciójának csúcsa, legkomplexebb terméke. Ebben a formában vált alkalmassá arra, hogy befogadjon a teremtő eredetű lelket, amely az emberi agyon keresztül képes megnyilvánulni az anyagi világ számára.”

11 „egy Költő Agya” – Szabó Lőrinc pályaképe a „modern” európai költészetben.

* * *

Ugyanakkor, míg e véglegesített alkotást létre nem hozza, bebillegtet éppen legjelentősebb verseibe szövegrészekként utalásokat, ikonokat mindaddig, amíg egy teljes költemény létrehozásával, a szintén a *Tücsökzenében* megjelenő *Az Árny keze* megalkotásával – maga által is tudatosítottan – meg nem találja a teológiai kérdésre válaszoló ars poétikus megoldás módozatát.

Amely ars poetica nem szent szövegek utánamondása, megverselt teológia, hanem tiszta költészet. Mely azt az utat mutatja be, hogy miként válik a teológia kérdésfelvetése egy ars poetica megalkotásának ihletőjévé, majd pedig ezt követően hogyan alakul egy ars poetica a teológiát faggató alkalmak verssé formálásának esélyévé.

Kövessük ennek a költői alakulásnak rejtektútjait. Pályaképe teljeségében meg-megjelenő, tudatosan szervezett szövegalkotását. És a „magamban” vers-színpadán önmaga kérdezéseinek alkalmi jeleneteit. A „rettenetes” meglátását, átélését és feloldását, az „elvégzem magamban” bűn és bűnhődését. Amint a világ és személyesen önmaga bűntudata ellenében elérheti megbocsájtottságát egy ember. Mint azt szinte modellszerűen alakította verssé a *Semmiért Egészen* emblematiszűs versében¹². Emlékező megjegyzései tanúsága szerint önmaga számára sem tudatosítottan, önkéntelenül megteremtve az „elvégzem magamban” alkotói pozícióját.

Kezdjük első kötetétől! Címre találásával. *Föld, erdő, isten* – közli ujjongva a költészetében átfogott tematikai horizont megtalálását a kiadó Kner Imrével a nyomdába adás idején, 1922. március 22-én írt levelében: „Találtam egy jó, kifejező, nem sablonos címet az egész kötetnek.” Jelezve ezzel kötődését előzményeihez és kortársaihoz. A zavart, amelytől szabadulni akar, és egyben boldogság-igényét, amellyel szétnéz a világban. Ezzel a címmel tudatosan kapcsolja költészetét indulását a klasszikus modernség szókészleteti és tematikai gyakorlatához, a preraffaelita és szecessziós háttérhez, a Babits-tanítványsághoz, és az ehhez köthető *Laodameiához* is, valamint Stefan George, Rilke, Verlaine és Browning, sőt a *Mauberleyt* és az első cantókat alkotó Ezra Pound stílusörökségéhez.

12 *Pesti Napló*, 1931. május 24. 35.

És hadd hivatkozzam, amire soha nem céloz, ezt az első kötetet szinte szövegszerűen folytatásának érzem Hölderlin költői világának, és utóéletének abban az értelemben, amint azt utóbb Heidegger *Wozu Dichter?* című tanulmányában (a jellemzően *Rejtekutak* címet viselő kötetében) megrajzolta. De mára már szinte érthetetlen folytatására is ráérzek benne a korai, a Nyugat-beli (amikor még nem „kertlírának” titulálta George poézisét) Lukács György poétikájának és a Bartók *A kékszakállú herceg várát* is inspiráló Balázs Béla szövegalkotó világának. Annak a kiindulásnak, amely a modernséggel elérkező személyiségvesztés ellenében még a kulturális örökség vállalásával képes átélni a szövegben a szereptartás hagyomány megszentelte példáit éppúgy, mint a Kalibán-szindróma által hitelesített lázadó, sőt a detektívtörténetek divatját érdeklődési körébe emelő kísértetesség vonzását.

Ebben a szövegdramatizálásos szerkesztésmódban jelenik meg mind az a létezés-élmény, amelyiknek rettenetességére ráérez Szabó Lőrinc, és amelynek fenyegető sugalmától visszariad verseiben minden formai elismerése ellenére mestere, Babits Mihály. A történelmi álarcot öltő terror, bármilyen formájával¹³, majd ezt követően a *Kalibánhoz* társítható „sátános” kultúraellenességű versek szériájával, a rendszer-váltások mechanizmusát átgondoló – egyszerre váró és rettegető – jóslatával a *Vezér* című látomásában¹⁴ a globalizációt előre átélő világkereskedelmi víziójával.

Miként is jelentkezik verseiben ez a szemléleti bizonytalanság, a létezésben billegve helyét kereső ember? Mindennek az indulását egymás ellenében meghatározó rendezettségnek és zavarodottságnak hatására egyfajta sajátos, a személyiség kétségbeesett állapotát vizionáló, pszicho-krimibe rejtett versek alakításához kezd. Példákat? Egy hamburgi újsághírrre hivatkozó igen korai (dátumozatlan), *A hasmetsző* című kézírattól a lelkében beteg Juhász Gyulánál tett kórházi látogatásai ihlette, a világ rettenetességét átélő, a *Pesti Napló* 1930. január 26-i számában publikált filmjelenetet rögtönző, a *Találkozás* című verslátomásig jelentkeznek ilyen versek költői kamaszkorában.

Mindez az első kötetét követő három könyvében kavarogva együtt jelenik meg (*Kalibán; Fény, fény, fény;*, *A sátán műremekei*), majd folytatják az 1927–1928-as újságközleményei és gépiratos formában

13 *Áradás! áradás!* 1920. május 4.

14 *Pesti Napló*, 1928. szeptember 16. 35. és a genovai óda, Magyarország, 1925. augusztus 30. 13.

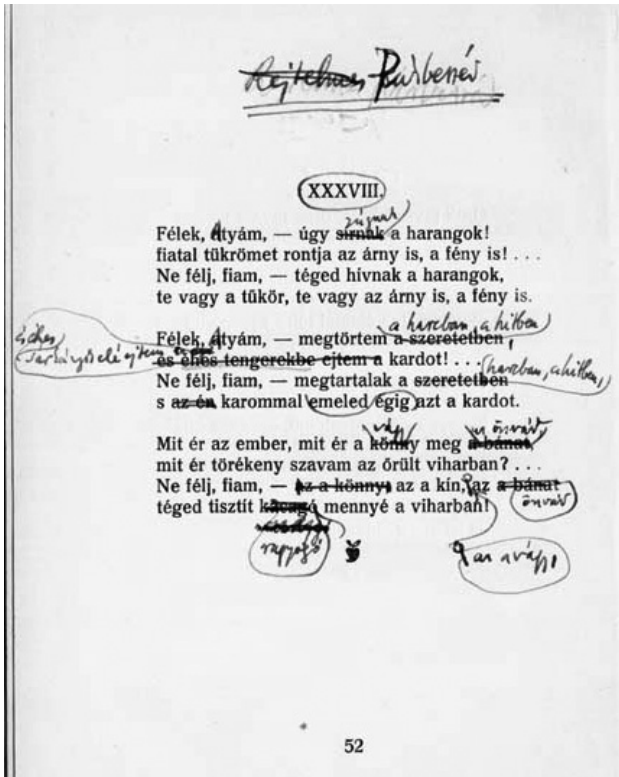
rejtve megmaradt publikálatlan versei, sőt magának a *Jeszenyin utolsó éjszakájának* narrációja. A köteteket utóbb az 1934-es és az 1940-es *Válogatott versei*, majd az 1943-as *Összes versei* számára átdolgozza. Kivéve e verseiben bemutatott rendezetlenséget kommentáló pszichokrими jellegű zavar-verseit. Ezeket legfeljebb csak folyóirat- vagy napilap-közlésig engedi, de leginkább kézirat formában gyűjti hagyatékába, és ezzel kilépteti pályaképéből. Bennük és általuk a személyiség megélt zavaraira utaló, a „rendetlenség” lefokozó jellegének dokumentumait láthatta csak utóbb. Mint olyan verseket, amelyekkel szemben kellett megszerveznie az alanyi költő kérdező szerepét.

Ugyanakkor ennek a rendetlenségnek ellenében fel-felillant alkalmanként teológiai hangoltságú kérdéseket, szerepkeresést próbálgató változatokat. Ezekkel ellene mond a pszicho-krimiknek, és rejtektak formában beleékeli alakuló pályaképe legváratlanabb pillanataiba. Miként a Remarque-fordítással a *Te meg a világ* rettenetességet megválaszoló poétikájára készül fel, hasonló módon több évtizedes fesztáv utáni átdolgozással a *Jeszenyin-ciklus* gyorsírásban hagyott fogalmazásait belealakitja – társítva (az utóbb meghíusult Milton-fordításra készülve-ismergetve) a látomásos-metafizikus stílusformációval – *Az elképzelt halál* poétikai csodájába.

Azt hiszem, az első eszmélkedő kötetnek, majd zavart folytatásának értelmezését és megválaszolását maga Szabó Lőrinc világítja meg legpontosabban – bárha csak rejtetten utalva vissza – már idézett rádióelőadásában: „A szerelemben és minden misztikumban mindig istennek vagy isten modifikációinak a mágnese borzongatja a költők idegeit. Még esetleges kételyük, lázadásuk és panteista önistenítésük is csak új és rejtettebb kísérlet a csöndes vagy rettentő titok, az igazság megközelítésére és megvilágítására”.

De mindez már ott hangzik a *Föld, erdő, isten* kötetet záró látomásának az első, 1922-es variációjában, melyről a *Vers és valóságban* majd visszatekintve megjegyzi: „Dialektikus ellentéteim egyik első összefogási kísérlete keresztény hangnemben. Reménykedő vers.”¹⁵

15 Eredetileg a *Dunántúli idillek* gyűjtőcím alatt a latin L. számot viselő költemény a Nyugat, 1921. 15. sz. (augusztus 1.) 1145. oldalán, majd a Kner-kiadású kötetben, amely 1922. április 28-án hagyja el a nyomdát. A vers kéziratossága további alakításmódja egyben láttatja az 1943-as *Összes versek* kidolgozását (www.krk.szabolorinc.hu).

Költői kamaszkorát azután az 1927–1928-as verseivel zárja, illetőleg ekkor készülő költeményeivel nyitja világirodalmi szintű költészetét. Bennük a dialogikus paradigmájú kötetét, a *Te meg a világot*, amely személyiséglátomásában a létezés életrajzi szenvedéseit szembesíti a személyiségnek a történelemben való „rettenetes” elhelyezttsége számbavételével.

Mint ezt utólag a *Vers és valóságban* tudatosítja: „Az egész mindamellett optimista, és jól tartalmazza rendetlenségeimnek bevállása mellett akkori alapvető optimizmusomat, azt a hitet, hogy én mégiscsak győzni fogok, és hogy majd megsegít az Isten.” Ennek poétikai bejelentése lesz az általam sokáig pszeudoevangéliumi fogalmazásuként számon tartott költemény, a *Falba léptem s ajtót nyitott a fal*¹⁶.

16 *Pesti Napló*, 1928. január 22. 36.

Elhagyja ugyanis a hatéves kötetbeli hallgatását követő *Te meg a világ* kötetből ez évek termésének spirituális részét, amely majd csak az évtized végére, a *Harc az ünnepért* (1938) és az *Összes versei* (1943) idejére kezdi meg-megmutatni aktualitását. Ezt megelőzően ugyanis a „kettős látásnak” csak az egyik poétikai kiteljesedése valósulhatott meg költészetében a remekmű szintjén, mert annak kidolgozását választotta a *Te meg a világ* verssé szervezésében. S ezt a kötetét tartotta utóbb sokáig a szakma – főként Németh G. Béla olvasása alapján – a költői pálya legértékesebb poétikai formációjának. A személyiség testi és szellemi szenvedéseinek és mindenoldalú kiszolgáltatottságának a materiális idő- és térbeli történetiségét bemutató költészetet. Így a verscímként jelzett metafora összekötését a Jó Pásztor közismert teológiai metaforájával elhagyja, bárha a költemény végén előre jelzi az elkövetkező évtizedben megjelenő egyensúlyos összeolvasás majdani lehetőségét.¹⁷ Tudta, de poétikailag még nem értette ezt a kötődést. Átformáltan beleszerkesztette versébe, de nem emelte ars poétikus megoldássá:

*nem ismertem már magamat se, jaj,
s falba léptem, – – s ajtót nyitott a fal
s láttam, történnék néha jó csodák,
amikért élni érdemes, tovább
botladozni máson s magamon át,
egyszerre sírva s egyszerre kacagva,
a jót és rosszat egyszerre fogadva,
mint égi szeretőt, ki ha kiválaszt,
akkor szeret igazán, ha kifáraszt.
Nem ismertem már magamat se, jaj,*

17 Lásd a János evangéliumának 10. fejezetét, mindjárt annak indítását: „Bizony, bizony, mondom nektek: aki nem az ajtón megy be a juhok aklába, hanem másfelől hatol be, az tolvaj és rabló, de aki az ajtón megy be, az a juhok pásztora. Neki ajtót nyit az őr, és a juhok hallgatnak a hangjára, a maga juhait pedig nevükön szólítja és kivezeti. Amikor a maga juhait mind kivezeti, előttük jár, és a juhok követik, mert ismerik a hangját. Idegent pedig nem követnek, hanem elfutnak tőle, mert az idegenek hangját nem ismerik. Ezt a példázatot mondta nekik Jézus, de ők nem értették, mit jelent, amit mondott nekik. Jézus tehát így szólt hozzájuk: Bizony, bizony, mondom nektek: én vagyok a juhok ajtaja. Aki élőlöttem jött, mind tolvaj és rabló, de a juhok nem is hallgattak rájuk. Én vagyok az ajtó: ha valaki rajtam át megy be, az megtartatik, bejár és kijár, és legelőre talál.”

*s falba léptem s ajtót nyitott a fal,
nyílt az ajtó s nyíltak jó csodák
s én boldogan botladozom tovább
idegen romokon s magamon át
s nem félek már, hogy újból elveszítsen:
két kezével egyszerre tart az Isten
s ha azt hiszem, hogy rosszabb keze büntet,
jobbja emel, és fölragyog az ünnep.*

Hasonló poétikai megoldást vállal a *Te meg a világ* kötetbe beemelt egyik legismertebb versében, *Az Egy álmai* címűben¹⁸, melyből két, egymáshoz tematikailag összetartozó versszakot idézek, bárha csak a második válik ki a kötet poétikai hangneméből¹⁹:

*Nem! nem! nem bírok már bolond
szövevényben lenni szál;
megérteni és tisztelni az őrt
s vele fájni, ha fáj!
Aki bírta, rég kibogozta magát
s megy török közt és törökön át.
Ketten vagyunk, én és a világ,
ketrecben a rab,
mint neki ő, magamnak én
vagyok a fontosabb.
Szökünk is, lelkem, nyílik a zár,
az értelem szökik,
de magára festi gondosan
a látszat rácsait.
Bent egy, ami kint ezer darab!
Hol járt, ki látta a halat,
hogya a háló megmaradt
sértetlenül?
Tilalom? Más tiltja! Bűn? Nekik,
s ha kiderül!*

18 *Pesti Napló*, 1931. március 15. 41.

19 Ennek értelmezését Kulcsár-Szabó Zoltán társaságában, egymás gondolatait tovább-továbbírva gondoltuk át.

Benne mindkét képből a narráció és a materiális létezés személyiségének megköltözve táncoló esélytelen figurája, a *Te meg a világ* aktorának a történelemben és a létezésben szerepvesztetten magára maradó menekülő története. De vele szemben megjelenik a mesés elem, a szabadság örülten rajongó szerepkeresője, a *Werther*-ben feltűnő, az úzottságot is vállaló emberi torzkép kiteljesedésre vágyó előképe. Ide idézem a Goethétől éppen ekkoriban Szabó Lőrinc által vállalt fordított szöveget²⁰:

„– Szóval boldog volt? – kérdeztem. – Ah, bár lennék megint az! – mondotta. – Akkor olyan jól éreztem magamat, olyan könnyű, olyan jókedvű voltam, mint hal a vízben. – Heinrich! – kiáltott most egy öregasszony, aki az úton felénk tartott. – Heinrich, hol bujkálsz? Mindenütt kerestünk, vár az ebéd! – A fia? – kérdeztem, és az asszonyhoz léptem. – Igen, az én szegény fiam – válaszolt. – Nehéz keresztet mért rám az Ur. – Mióta ilyen? – kérdeztem. – Csak fél esztendeje, hogy ilyen csendes – mondta. – Hál’ istennek, hogy már ennyire van, azelőtt egy álló esztendeig dühöngött, meg is láncolták a tébolydában. Most légynek se vét, csak mindig királyokkal meg császárokkal van dolga. Olyan jó, szelíd fiú volt, segített, hogy megélhessek, gyönyörűszép volt a kezevonása, és egyszerre csak búskomor lesz, forró lázba esik, aztán őrjöngeni kezd, és most úgy van, ahogy látja az úr. Ha mind elmesélném – Félbeszakítottam beszéde árját, és megkérdeztem: – Milyen időt magasztal a fia, hogy akkoriban oly boldog volt, olyan jól érezte magát? – Szegény bolond! – Felelt szánakozó mosollyal az asszony. – Biztosan arra az időre gondol, amikor nem volt eszénél, mindig azt dicséri; azt az időt, amit a bolondokházában töltött, ahol semmit sem tudott magáról – Mint egy mennykőcsapás, úgy ért ez a közlés, valami pénzdarabot nyomtam az öreg markába, és gyorsan otthagytam őket. – Amikor boldog voltál! – kiáltottam fel, a város felé sietve. – Amikor oly jól érezted magadat, mint hal a vízben!”

Ennek a második képnek grammatikai-logikai szerkezetét mindaddig teoretikusan mesterkéltnak éreztem, amíg meg nem találtam előbb a szöveg goethei eredetét. A *Werther*-beli bolond fiú mond ugyanis hasonlót. Miként Szabó Lőrinc is éppen azzal viaskodik a vers során,

20 Johann Wolfgang Goethe: *Werther szerelme és halála*. Második könyv, 1772. november 30. Ford. Szabó Lőrinc. Budapest, 1933, az Est Lapkiadó Rt. és a Pesti Napló Rt. kiadása, 204–206.

hogy nem akar „bolond / szövevényben lenni szál”. Aztán sokáig az örült fiúnak a szövegét alkalmazó képet a versben a személyiség megbomlását értelmező tudatállapot képi átgondolásaként fogadtam el. Olyan határhelyzetként, ahova a huszadik századi költők a személyiség elemzésében a legveszélyesebb tudati állapot rögzítése során jutottak. Gondolva: általa Szabó Lőrinc pszichológiai versszervező erejében éppen erre érzett rá. A goethei normához képest „beteg” és „bolond” szövevényként vizsgálja meg a materialistán láttatott világot. Mindenesetre ezzel a magyarázattal eljuthatunk a Szabó Lőrinc-i líra egyik sokat vitatott – vádolt és magyarázott – alap paradoxonához: egyszerre válik önzővé és az ember példájává, a többi emberrel szembefordulóvá és az ember védőjévé. Mégis költészete differenciálódását szüli meg ez az ellentmondás. Új korszak nyílik innen költészetében. Az agresszív magány, az önzés tulajdonképpen csak egyik összetevője lírai számvetésének. A néző a körülményeket vizsgálva olyan világot fedez fel, amely az egyes embert a külső rend tagadására készíti, és védekezni csak úgy tud ellene, hogy a belső igazság, a „saját törvény” önző védelmi vonala mögé húzódik. Itt jelenik meg a tudat olvashatatlanságának állapota is. Ez ellen lázad ezekben a versekben is az *aktor* indulatával foggal-körömmel, de feloldódást nem talál. Nem is találhat, hiszen ez az agresszív magány Szabó Lőrincnek nem válasza, hanem felfedezése, amelyet minden egyes emberre jellemzőnek tart. A torz világban a szabadság idilljének himnusza. De több is! A kiszolgáltatott ember számára az oximoron idilljének csodáját is igényközelbe hozza. Evangéliumi csodaként ikonikusan lebegtetve a versbe. Az igény talányossága megfogalmazásaként. Ami által a teljes vers poétikailag indokolt részévé válik az ikonikus keresztény jelkép. Hiszen az evangéliumok narrációja: halász emberek emberhalászatra hívatnak: szerep lehetősége adódik a létben való elrendezettségnek. Rejtektutak helyett csodát közvetítő szerepek felkínálása. Ez már a spirituális lehetőség megjelenése a szövegben. Ezáltal talál rá a költő a dialogikus szöveg beszédmódjában a spirituális gondolkodás befogadásának módozatára.

Ettől kezdve saját spirituális megfigyeléseit már mértéket adó gondolkodók megfogalmazásait alkalmul átvéve minősítheti. Jelezve ezzel: nemcsak saját gondolatmenetében, hanem az egyetemes gondolkodás óriásainak megfigyelését tekintélyül hívva jellemezheti ezt a

beszédmódot. Rangos helyen, az 1940-es – már idézett – húsvéti és pünkösti rádióelőadásai (*Isten és a világ*) szemelvényeinek poétikai magyarázataiban. Amit felfedez Szabó Lőrinc a teológiailag szentként kezelt szövegekben, az az emberi sors elbeszélésének és az ember létben való elhelyeztségének billegő szembesítése, amely kezdetektől benne rejtekezett alkotásai szövegeiben, és beleilleszthető lesz a dialogikus szövegek további alakíttóságába. Ez – szerintem – számára a Szent Ágoston-szöveg minősítésében jelentkezik elsőként, egyfajta tudatosodás szintjén, majd megfogalmazást nyer az 1940-es húsvéti és pünkösti rádióelőadásában, ahol ars poétikusan magyarázza éppen Szent Ágoston önvallomását („A nehézveretű stílus szómágiája éppúgy hat benne, mint a spekulációk labirintikus finomsága, az árnyalatok és ellentétek csodálatos játéka”), és a *Jób könyve* szövegét felvezetve („A központi kérdés, melyen a lírai hevű Jób és dogmatikus közhelyekkel érvelő barátai vitatkoznak, az, hogy igazságosan kormányozza-e Isten a világot. Érdekes Kant megjegyzése a műről: Jób barátai mindig úgy beszélnek, mintha az Isten titokban kihallgatná őket. Jób viszont, az »Istennen belüli« lázadó, őszintén beszél.”). A lázadás szólamainak az „Istennen belüli” beszédben való elrendezése válik a *Te meg a világ* kötet utáni pályakép feladatává.

Ugyanakkor azt a keretet is meg kell szerveznie poétikailag, amely a létezés megszenvedésének és a megbocsátás gyönyörének *alanyi* pillanatait kiemeli átélésének elbeszélhető folyamatosságából. A személyes létezés pillanatnyiságát a végtelenbe helyezttség állapotában keresi. Érezve az élet mulandóságát, de egyben ingyen kegyelmi állapotának csodáját. Megteremtve a törvénymondás *tudati* állapotát, mely egyben az átváltozás mulandóságát veszi magára formaalkotó elvként. Azt az evangéliumi pillanatot alkotói modellé szervezve, amely a János evangéliumában villan fel.²¹

Szabó Lőrinc ezt a gondolkozási mechanizmust előbb az idő és tér távlatosságának felmérésére próbálja alkalmazni a *Különbéke* kötetbeli, *Sivatag* című versében. Modell-alkotásában átélve a megbocsátás és befogadás etikai próbáját is:

*És csönd lett. És én hazajöttem,
s velem jött a Szfinksz mosolya,*

21 Jn 8,6.: „Jézus lehajolt, és az ujjával írni kezdett a földön.”

*s mindenütt és rémülve látom,
 hogy őneki van igaza.
 Hazajöttem, megöregedtem,
 vén vagyok, mint ő, szörnyű vén,
 s ülök a növő sivatagban,
 melyet az idő fúj körém.
 S aki kérdez, annak a porba
 jeleket húzva felelek:
 „Az örökkévaló világnál
 többet ér egy perc életed.
 Többet ér egy perc örököd,
 mint a Föld minden szenvedése!”
 S betűim belevesznek a
 futóbolond idő szelébe.*

Majd az egyistenhívő vallások szent könyveinek (zsoltárok, evangéliumok, Korán) sugallatait modellezve személyes szenvedései mélypontján, 1945 nyarán sokáig elnyúló versalkotó folyamat során alakítja – *Naplója* tanúsága szerint – a *Tücsökzene* indítása pillanatára elkészítve, az elnyert alkotói kegyelem megjelenésére időzítetten, *Hálaadás* címmel, bárha publikálásával megvárta az életmeditáció megjelenését, szinte magát az életmeditációját, a *Tücsökzenét* ezáltal be is keretezve.

Ekkor, poétikai felkészültségében, ostrom után, a költő újságírói igazolási ügyei idején, amikor vert helyzetben – a legszűkebb baráti körében hangosan gondolkodva elhangzó vívódásait meghallgató régi barátaival konfliktusba kerülve, sőt nem egyiktől örök időre elszakadva – csalódásában az öngyilkosság gondolatával foglalkozik, akkor kerül szellemi kapcsolatba Joó Sándor pasaréti protestáns lelkésszel²², és találkozik a költőt vendégségbe hívó, külföldön iskolázott protestáns teológus házaspárral, Dóczi Antallal és feleségével, Piroskával (1946 októberében), akik éppen ezt a megoldatlanul, igényként, sokszor tagadva is, rejtékutakként benne élt oximoron gondolati és ezt követően poétikai kialakítását segítik beemelni ars poeticájába.

22 Joó Sándor (1910–1970), református lelkipásztor, a Református Teológiai Akadémia magántanára, aki megszervezte a Budapest-Pasaréti Református Egyházközséget, melynek haláláig lelkipásztora volt.

Bárha Szabó Lőrinc levelezésében mindvégig „életrajzi versezet”-ként emlegetett *Tücsökzene* megalkotása idején, készülésének fele idejében belátja, hogy a strófákat át kell hangolnia. Művét gondolatilag spirituálisan telítenie kell, bár ezáltal megmarad az életrajziság is, és művében így is jellegzetesen huszadik századi sorsot megjelenítő-elviselő ember léhelyzetére rákérdező szövegegyüttest fog végső soron kialakítani. Feleségének ezeket írja: Az „[i]ttlétem alatt 45 verset írtam, a Tücskök összlétszáma tehát 160. Ezek túlnyomórészt nehezebb témák [...] nagyon sok elképesztően meglepő lesz, s oly fokon viszi a spiritualizmust a lírában, mint ameddig én eddig sose tudtam. Viszont a hang és a szellem emeltebb volta s az egész mű kompozíciója miatt a már meglevők egésze némi áthangolásra szorul” (1946. január 11., Sóstóhegy). „Hát elég jól haladtam, tíz darabbal előbbre jutott az egész mű, viszont rájöttem, hogy a meglevőből nagyon sok a használhatatlan. Ugyanis háttérbe kell szorítani a pusztán életrajzi jellegűeket, s vagy másképp kezelni az anyagukat, másképp feldolgozni, vagy pedig egészen mellőzni, úgyhogy a teljes könyv elsősorban, legelsősorban lírai hatású legyen.” (1946. július 23., Igal) És ennek visszaigazolása is megtörténik: az értő költő barát szemében valóban értékalkotó munkaként jelenik meg ez az alkotásfolyamat. „Illyés Gyusziéknál: [...] Mutattam neki az újszülött »Tücskök«-ből, borzasztó nagyot nézett az utolsó darabokon [...] azokon az »elvont« témákon. Azt mondta: »Te voltál az egyetlen ember Magyarországon, aki az elmúlt évben értelmes dologra fordította az erejét, idejét. Ez a főműved lesz!«”²³

Szinte kettős én él benne: az egyik kimerül az alkalmi eseményekben, a várt pusztulás kínjait éli át, a másik emberfeletti erővel zárkózik az alkotásfolyamatba. „Feleségem szerint szörnyeteg vagyok, érthetetlen ember. Én sem értem, hogy sikerült újabb »Tücskök«-et írnom, már 39 darab van! Testem vacak, szívem egészen hitvány, alig reszket, lelkem gyenge és ájult, a szellemem azonban, vagy annak is valami kis központi része, magva pusztíthatatlan; ez tartott, ez fogott, ez irányít!” – írja 1945-ös *Naplójában*.

23 Levél Thomaséknak, sóstóhegyi vendéglátóinak, 1946. január 28. *Harminchat év (1945–1957)*, i. m., 34., 42–43.; *Napló, levelek, cikkek*, i. m., 417.

És mindezt szinte köznapi fogalmazással, a *Vers és valóság* kiegészítéséül 1955-ben diktált *Erzsike* című emlékező portréban (melyet a *Huszonöt év* című, *A huszonhatodik év* dokumentumanyagát összegyűjtő kötet élére is beosztottunk) ekként tudatosítja önmaga számára is, és az ostrom történéseit leírva kormagyarázó emlékezésül is: „Szerencsésen megúsztam bár a dolgokat, ettől kezdve valahogy nagyobb valóság-nak éreztem az »Isten kezében vagy a Sors kezében« és hasonló kifejezéseket, mint addig bármikor. Erzsikét tehát erre a kézre bízom és nem tudtam róla semmit.”

De miként szervül mindez „tisztá költészetté”, alakul ars-szá a költői pálya alakulásával? Ekként kerül az emmauszi jelenet szövegét direktben felhasználó *Az Árny keze*, amely a költőtől független szöveget egyrészt a többes számú fogalmazásból személyre szóló („maradj velünk” helyett: „maradj velem”) transzponálásával, majd a jelenetet teljes verssé növelő alakításával éppen a Szent Ágoston-i szövegformáltsággal hangolja egybe:

*„Maradj velem, mert beesteledett!”
Bibliát hallgat a gyülekezet.
Alkony izzik a templom ablakán.
Hitetlen vagyok, vergődő magány.
„Maradj velem, mert beesteledett!”
– Ha így idegen, vedd emberinek,
súgja egy hang, s ahogy látó szemem
elmereng a régi jeleneten,
az emmausin és felejtem magam,
a sugár-hídon némán besuhan
egy örök Árny: lehetne Buddha is,
de itt másképen hívják és tövis
koronázza: én teremtem csupán,
mégis mint testvére néz reám,
mint gyermekére: látja, tudja, hogy
szívem szakad, oly egyedül vagyok,
s kell a hit, a közösség, szeretet.
S kezét nyújtja. Mert beesteledett.*

Melyről maga a költő írja *Vigilia*-beli kritikusanak, Szigeti Endrének, 1956. szeptember 19-én Budapestről címzett levelében, vallomását: „Olvasd el *Az Árnny keze* című versemet, a *Tücsökzene* CCCXXIX. darabját; semmi hízelgés nincs benne a ti vallásokatok vagy a reformátusság vagy a buddhizmus felé, vagy a felé, amit közfelfogásnak nevezhetnénk – a legkomolyabban írtam!”²⁴

A „legkomolyabban” vette, de miért *Az Árnny keze* a vers címe. Talán rejtélyes poétikája belső alakulásának „eredeti rögtönzése”-ként, mely költője idézett levele szerint „a legtisztább vers hangján szólal meg”. Az ózdi tudós vendéglátóival folytatott teológiai vitatkozás eredményeként, Dócziné Piroska egy bibliamagyarozatának emlékét felidézve. A szöveg formálása során személyes igényén túl a poétikáját megalapozó oximoronnak is átgondolhatta érvényességét. A verset kiváltó személyes történetben megszülető vágyakozást „a Költő Agyá”-ban szöveggé alakítja, majd az így megformált alkotást hitelesítendő visszafogadja személyes igényévé. Ezzel a személyiséget megerősítő létállapot sejtelmét mint – a vers alkotóját is alkotó – „örök” Árnnyat függetlenítheti („én teremtem csupán, / mégis mint testvérére néz reám, / mint gyermekére”). Ezáltal szembesíti a költői alkotást („én teremtem csupán”) és benne magát a költő-alkotót a létezés Egészében való elhelyezettség biztonságával. Megtalálva az evangéliumi jelenetet, amely éppen az „Ige testté lőn” pillanatot éri tetten tudatában, „a Költő Agyá”-ban. A Lukács evangélista által leírt pillanat lehet ennek a poétikai befogadásnak a Szabó Lőrinc-versben poétikailag is érvényessé váló ösképe (Lk 4,16–19). Egy versben szerkezetileg való megismétlődése. A Lukács által elbeszélte történetben, a názáreti zsinagógában az ószövetségi próféta szövege Jézus felolvasásában emanációként betölti a létezést: „Amikor Názáretbe ért, ahol nevelkedett, szombaton szokása szerint bement a zsinagógába, és felolvasásra jelentkezett. Izajás próféta könyvét adták neki oda. Szétbontotta a tekercset, és épp azon a helyen, ahol ez volt írva: »Az Úr lelke van rajtam, azért kent fel engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek. Elküldött, hogy hirdessem a foglyoknak a szabadulást, a vakoknak a látást, hogy szabadon bocsássam az elnyomottakat, és hirdessem az Úr kegyelmé-

24 Idézem az életrajzi vonatkozású írásai első, 1974-es, általam *Napló, levelek, cikkek* (*Szabó Lőrinc Műhelyében*) címmel összeállított válogatásból.

nek esztendejét.«” Íme a szinte zsoltáros szöveg, amely a *Tücsökzene* oly sok versének zárásában visszhangzik mint kérés, mint remény. És a zárás, a „kezét nyújtja” félelmetes és vigasztaló pillanata, amely a létezés jó hírét kimondja: „Ma beteljesedett az Írás, amit az imént hallottatok.”

Szabó Lőrincnél az ekként elbeszélte irodalmi szövegekben ugyanakkor a létben való elhelyezettségre rákérdező teológiai dúsítottság ölt testet. Kezdve az 1925-ös Szent Ágoston-fordítástól, *Az Árny keze* című vers formálásáig. Amikor pedig sikerül ezt a dialogikus szövegverset megteremtenie, akkor már csak egy megerősítő hangsúlyos utána-szólásra lesz szüksége: „a legkomolyabban írtam!” Ezzel szétválík költői pályáján az ars és a rejtekútként benne meg-megjelenő teológiai kérdezőhorizont.

Ezt követően a verset, amelyet Szabó Lőrinc arsként teremtett, temetése alkalmából a neves lelkész válaszoló magyarázata folytatja, de már teológiai értelmezésként.

* * *

Mennyire ismerték egymást? Egymás gondolatait? Joó Sándor pasaréti református lelkész a költő 1945-ös *Naplója* tanúsága szerint legmélyebb kiszolgáltatottságai idején szomszédja és beszélgetőpartnere lehetett. „Este, »vacsorára«, Joó Sándor, a pasaréti ref. pap. [...] Szilveszter után együtt voltunk orosz őrizetben, katonai kivizsgálásra, Budakeszin [amikor a környék felnőtt férfi lakosait az oroszok összegyűjtötték, Szabó Lőrincen kívül többek között Lócit, a költő fiát, Kodolányi néprajzos fiát, az ifjú Jánost, és hogy ez mennyire veszélyes volt, Kisklára színész férjét onnan vitték több éves szovjet hadifogságra, ahonnan csak 1949 karácsonyára térhetett haza]. Azóta most először együtt.”²⁵

Igemagyarázata szerint legalább annyira ismerte a költő személyiségének káoszát, költészetének megalakult ars poétikus rendjét, miként őrzi teológus vendéglátói. Éppen ezért a temetési szertartás ígéhirdetésében²⁶ a költő utókorának kezdő pillanatában még folytathatta a

25 Szabó Lőrinc: Vallomások. In *Naplók, beszélgetések, levelek*. S. a. r., jegyz. Horányi Károly és Kabdebó Lóránt. Budapest, 2008, Osiris, 411.

26 Gépiratos „indigós” másolati példányát ma már a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi Szabó Lőrinc-letétjében – file 22. 109–112.

személyes barát és költő pályaképe által számára sugárzott kérdezőmódra adható teológiai fogalmazású válasszal. Ebből is visszakövetkeztethetünk a számunkra maradt költői alkotásokban szöveggé alakított teológiai telítettség kaotikus billegésére. De honnan ismerhette a költő rejtektútban titkolt szövegeit? Lehet, hogy régen hallgatta a húsvéti és pünkösdi délutáni rádiós szövegeket? Mert csak azok voltak nyilvánosan elérhetőek. És *Az Árny keze*. Ebből idéz is, többször. Az együttlétben a végveszély idején pedig válaszra váró kérdések hangozhattak el. Az igehirdetés nem annyira a jelenlévő gyászolóknak érvelt, mint inkább a gyászolt személy kérdéseit válaszolta meg! És mivel az igehirdetés *Az Árny keze* című vers poétikájának teológiai tükörcképét is megadja, feltételezhető, hogy megfogalmazója szintben képes volt kapcsolódni a költői szövegben egymással felelő kérdésekre, kételyekre. Ezért is jellemző, hogy textusként a Jób 19,25-öt választotta, amely az újkori irodalom kérdésfeltevéseinek modelljéül is szolgált. A temetésen, gyászoló társaként a költő-barát, Illyés Gyula egymondatos gyászbeszédének megfogalmazásával Szabó Lőrincet továbbra is „életünk alkotó részeként” kezelte. Az embert éppúgy, miként a költőt. Ehhez kötődve igehirdetése válasz a magányában szenvedő ember hangjaira éppúgy, miként „a Költő Agyá”-ban megformált szövegeknek a teológiai értelmezése a lelkész tudatában. És tovább gondolása az ember és művészete kiváltotta kérdéseknek, mely válasz a leglényegesebb teológiai problémára is. A *Jób könyvéből* vett textus a Händel westminsteri apátság Poets’ Corner-beli sírjára vésett, a *Messiás* Halleluját követő első szopránária bevezető és ismétlődő sora.²⁷ Ezt választja Joó Sándor határozott teológiai válaszként Szabó Lőrinc emberi létében átélt kérdésére – mivel ezt hallotta és olvasta ki a költő ars poeticájából.

JOÓ SÁNDOR

GYÁSZBESZÉD SZABÓ LŐRINC FELETT

Jób 19,25

Hatalmas szálfá dőlt ki a nagy magyar emberrengetegben. Zuhanásától megremegett az erdő. Szabó Lőrincet minden magyar szív megrendülve

27 Jób 19,25: „I know that my Redeemer liveth” – „Tudom, hogy az én megváltóm él!”

gyászolja. Valóban Arany János óta a legnagyobb magyar költőt temetjük most.

Ó de sok szépet és mégis jót, nagyot és mégis igazat lehetne elmondani e szomorú ravatal mellett, hogy ki volt ő, milyen szellemóriás, milyen igaz magyar lélek, mit jelentett költészete, milyen büszke volt rá mindenki, aki egy kicsit magáénak vallhatta... de ki tudná ma még felmérni igazi nagyságát, ki tudná ma még igazán méltatni irodalmi értékét, ez úgyis eljövendő évtizedek munkája lesz majd... de nem ez az én feladatom!

Az én feladatom más: az Evangélium hirdetése.

Evangélium pedig magyarul annyi, mint örömuzenet, Istentől jövő jó hír. És lehetne-e sürgetőbb alkalom egy igazán vigasztaló jó hír hallására, mint éppen most, ebben a nagy gyászban?

Milyen vigasztalásunk lehet hát a halál e szomorú tényével szemben?

Az, hogy Szabó Lőrinc örökértékű műveivel bevonult az emberi halhatatlanságba? Az, hogy itt marad utána egy olyan szellemi örökség, mi gazdagabbá teszi életünket? Az, hogy drága emléke, ragyogó szelleme, művészi alkotása tovább él egy hálás utókor emlékezetében? Ez mind igaz, de vigasztalásnak kevés, különösen azok számára, akiknek közöttünk most legnagyobb veszteségük és fájdalunk.

Sokkal nagyobb vigasztalása van ennél a hitnek: az a merész bizonyosság, hogy Szabó Lőrincnek nemcsak az emléke él tovább, nemcsak költészete, nemcsak azért él, mert még nagyon sokáig beszélnek róla: hanem ő maga él, drága személye, szeretett lénye!

Tudom, hogy merész ez a kijelentés, de van alapja: Isten szava, Igéje, ígérete: Éppen erről szól a felolvasott Ige: „Tudom, hogy az én megváltóm él és utoljára az én porom felett megáll...”

Egy sokat szenvedett ember, a bibliai öreg Jób mondta ezt, amikor már minden emberi vigasztalás, erő és hatalom csődöt mondott: „Én tudom, hogy az én Megváltóm él.”

Az egész Bibliának legboldogabb és legbizonyosabb híre az, hogy Jézus él!

Az a Jézus, aki miattunk, helyettünk és érettünk halt megváltó halált a kereszten: Él! Nem úgy él, ahogyan nagy emberekről szokták mondani, hogy haláluk után is élnek. Jézusnak nem a szelleme, nem az emléke él, nem a tanításai élnek, nem azért él, mert beszélnek róla: hanem úgy él és azért él, mert feltámadott!

Legyőzte a halált. És a feltámadás által a múlt Krisztusa az örök jelennek ma is élő valóságává lett, a Názáreti Jézus történeti valóságából a hit Krisztusának a történelem fölötti valósága lett!

És én feltétlenül hiszem, hogy most, és itt is ugyanúgy igaz, ahogy valamikor régen az öreg Jób mondta: „Tudom, hogy az én Megváltóm él!” Vagyis: itt most rajtunk kívül még Valaki más is megáll ennél a ravatalnál: az Élet Fejedelme! Az ő szent személye itt, a halálnak és gyásznak e szomorú helyén: az örök életnek és örök boldogságnak a hírnöke!

Az a Jézus, az a Megváltó van itt, Aki után olyan vágyakozóan nyújtotta ki kezét a lelki magányból, hitetlenségből, szenvedésből. Akit olyan rimánkodva kért: „Maradj velem, mert beesteledett!” Az a Jézus áll itt e porok fölött, Akit egész életén át keresett, és Akit – szentül hiszem – meg is talált. Akiről tudja már, hogy nem zuhanó „Árny”: élő Valóság, az egyetlen bizonyos Valóság, Aki most igazán úgy néz rá, „mint testvérére, mint gyermekére” – és kezét nyújtja annak, akinek ő annyira „kellett a hit, a közösség, a szeretet!”

Ez a Jézus Krisztus az egyetlen biztos alapja minden reménységünknek a halállal szemben.

Hiszünk Benne, úgy-e, és ezért hisszük azt is, hogy Szabó Lőrinc, ha meghalt is, él, nemcsak a sok szép verse: ő maga, valóságosan és személyesen, boldogan és dicsőségben: Él!

A gramofonlemeznek nem az anyaga a fontos, hanem a dal, ami bele van vésve. Ha megöregszik a lemez, recsegővé válik a hangja, talán össze is törik: nem baj, mert a dalt még idejében átvette és tovább zengi egy szív, és annyira szereti, hogy újra önti a lemezt és újra belevési a drága dallamot. Testünk a lemez, lelkünk a dallam. Most, hogy összetört a lemez, fájdalmas, de nem tragikus! Hiszen ezt a dalt, amit Szabó Lőrinc énekelt, tovább zengi egy hálás ország – és azt a dalt, ami Szabó Lőrinc volt, tovább zengi a Megváltó Krisztus az örökkévalóságban, míg majd egyszer, a feltámadáskor, újra belevési az újra öntött lemezbe, a megváltott, feltámadott testbe! Igen: ez a mi vigasztalásunk, a hit vigasztalása!

„Tudom, hogy az én Megváltóm él...” Ő látja, hogy mekkora az úr, milyen nagy a fájdalmatok, mit jelent öt utolsó útján kísérni... Gyászoló szerettei, mondjátok el ti: „Tudom, hogy az én Megváltóm él...” Ő vezet oda benneteket, ahol az élet. (1957. október 8.)

A temetéskor szétvált a költészet és a teológia szövege. Mégis 1957. október 8-án három szöveg talált egymásra, és felelt egymásnak: Szabó Lőrinc sorsának-fájdalmainak jajdulásai, a klasszikus költő billegően összeszótt szövegei, és reménykedése egy tudós teológus Igét hirdető szavával. Egymáshoz kötődtek a „tragic joy” elégikusságában. A kortárs európai költészet meghatározó hangjának meghallásában.

Foglalt, 2018
(vörösréz, fa)

Kolumbán-Antal József

CSATÁZÓ SZÉKELYEK A 12. SZÁZADBAN

A székelyek későn, csak a 12. századtól szerepelnek a történelmi forrásokban. A *Képes Krónika* két csata során említi a székelyeket, az 1116-os Olsava menti, valamint az 1146-os Fischa menti leírásakor. A székelyek történetével dolgozó szakirodalom rendszeresen idézi a krónika székelyekre vonatkozó mondatait. Másfelől az Árpád-kori eseményeket tárgyaló művek más szempontokból közelítenek a két eseményhez; ezekben elsősorban a hadászati és a külpolitikai szempont dominál. A magyar források mellett külföldiek is kitérnek a csatákra, részben eltérő módon. A történészek egy része megelégszik a leírások ismertetésével, mások következtetéseket fogalmaznak meg, melyek nem minden esetben egyeznek. A következőkben a két csata leírásaiból megpróbáljuk rekonstruálni az eseményeket, majd ezt követően néhány következtetést kihámozni ezekből, elsősorban a székelyek hadakozására vonatkozóan.

AZ OLSAVA MENTI CSATA

1116-ban a frissen megkoronázott II. István királyunk még csak 15 éves volt. A királyi tanács javaslatára a béke meghosszabbításáról tárgyalásokat kezdett Vladiszláv cseh fejedelemmel, az akkori cseh–magyar határt jelentő Olsava folyó mellett. A megbeszélésre mindkét fél felvonultatta hadseregét, és végül csatára került sor. A történészek többsége magyar vereségként ismerteti az eseményeket.¹

Két történelmi forrás hagyott az utókorra részletes leírást az eseményekről. A *Képes Krónika* és a vele közelebbi rokonságban álló kéziratok a magyar verziót hozzák, míg Cosmas Pragensis krónikája a cseh változatot örökítette ránk. A *Képes Krónika* alapján kezdjük vizsgálódásainkat. Figyelembe kell vennünk, hogy a krónikák mikor, kiknek és hogyan íródtak. A *Képes Krónika* forrása erre az eseményre

1 Kristó Gyula: *Magyarország története 895–1301*. Budapest, 1998, Osiris Kiadó, 162.; valamint kissé részletesebben Makk Ferenc: *A tizenhettedik század története*. Budapest, 2000, Pannonica Kiadó, 45–46.

a 12. század második felében íródott², amikor Kálmán királyt és utódját, II. Istvánt nem illet jó színben feltüntetni, hisz az éppen hatalmon levő királyok a Kálmán által megvakíttatott II. (Vak) Béla királyunk leszármazottjai voltak. Továbbá, a magyar olvasó nem szívesen olvasott (hallgatott) magyarok által elszenvedett vesztes csatákról, főleg ha valamelyik őse is részt vett benne. Nem szabad meglepedkezzünk arról, hogy a kevés írástudó klerikus külföldön tanult, egyházi pályára készült személy volt, egyikük maga a krónika szerzője. A korszak írói legalább akkora hangsúlyt fektettek a mű stílusára, mint a mondanivalóra, olvasottságukat a biblia és klasszikusok idézésével bizonyították.³ Egy-egy szép mondat megfogalmazása, az előadás formája fontosabb lehetett a történet pontosságánál. A fentieket szem előtt tartva a szövegekből valamelyest ki lehet hámozni a túlzásokat és ferditéseket.

A *Képes Krónika* szerint a királyi tanács kezdeményezte a tárgyalásokat a csehek fejedelmével. „Az ország azután úgy határozott, hogy István király tárgyaljon a cseh fejedelemmel.”⁴ Egy Solt nevű magyar, aki a csehek táborában volt, üzeneteivel megtévesztette a királyt, csatára került sor, és a magyar seregek egy része megfutott. „A király pedig, minthogy hirtelen természetű volt, az övéivel való tanácskozás nélkül úgy tett, miként Solt mondotta. A csehek látva, hogy íjászok közelednek, kétségkívül igaznak fogadták el, amit hallottak. Rátámadtak az íjászokra. A hitvány besenyők és székelyek, anélkül, hogy megsebesültek volna, egészen a király táboráig futottak. A király pedig ennek hallatára néhány emberével nagy sebesen Magyarország felé nyargalt, mivel emberei fegyvertelenül jöttek, s akiknek voltak fegyvereik, azok sem tudtak fölfegyverkezni, mivel nem ismerték a király szándékát. A király ugyanis azt gondolta, hogy bölcsességben Salamonnal, bátorságban Dáviddal egyenlő, csak hogy nem volt egyenlő velük.”⁵ János nádorispán ezek után rátámadt a csehekre, és győzedelmeske-

2 Kordé Zoltán: A székelyek a XII. századi elbeszélő forrásokban. In *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historica, Tom XCII*, 1991, a továbbiakban Kordé, 1991, 18.

3 *Árpád-kori és Anjou-kori levelek*. Sajtó alá rendezte Makkai László és Mezey László, Budapest, 1960, Gondolat Kiadó, 5–79.

4 *Képes Krónika*, fordította Bollók János, Budapest, 2004, Osiris Kiadó, a továbbiakban KK, 100.

5 KK, 100.

dett felettük. „János azonban, Uros fia, a nádorispán a királytól messze táborozott. Ez, amikor meghallotta, hogy mi történt, csendben és feltűnés nélkül fölfegyverezte a katonáit, és rajtuk ütött a cseheken, akik a tábort dúlták. És ’összetörte az Úr’ a cseheket a magyarok ’kardja élén’, és szörnyű halálra sebezte őket.”⁶

Maga a leírás kétségeket támaszt hitelesség szempontjából. Tudjuk, hogy a király kiskorú volt, a tanácskozáson jelenléte fontos lehetett, de a valóságos döntéshozó a királyi tanács volt. A Solt féle ármánykodás inkább a krónikás fantáziájának eredménye lehetett. A besenyők és székelyek sebesülés nélküli futása túlzásnak tetszik, amint a fegyvertelen harcosok jelenléte is. A királyról szóló megjegyzések magukért beszélnek. János nádorispán ténykedése, mintha csak a szomszéd szobában történne, megint csak krónikási fordulatnak tűnik. Az események elbeszéléséből viszont néhány biztosnak tűnő információ kihámozható. A magyarok és csehek közt a magyar nagyurak kezdeményezésére tanácskozásra került sor. A megbeszéléseket követően a két fél valamiképpen harcba keveredett egymással, és a magyar fél felkészületlenségének eredményeként a király elmenekült. A történet résztvevői: a cseh fejedelem, II. István király, a besenyők, a székelyek és János, Uros fia, a nádorispán. A helyszín: az Olsava folyó magyarországi partja.

De vizsgáljuk meg másik forrásunkat is, melyet Cosmas Pragensis (Prágai Cosmas) hagyott hátra. A korábban krónikásokra tett megjegyzéseink Cosmásra is érvényesek, csakhogy ő a csehek oldaláról közelített az eseményekhez. Kálmán magyar király halála után a magyarok a régi béke megújítására találkozóra hívták Vladisláv cseh herceget, az Olsava folyóhoz. „A magyarok nagy tömege ekkorára már ellepte Lucska mezejét, mint a tenger fővénye, vagy mint az eső cseppjei, szóval sáskák módjára elborították az egész területet. A másik oldalon a herceg ütött tábort. De amint a szentírás mondja: jaj annak az országnak, melynek gyermek a királya!”⁷ A magyar főurak gögösen viselkedtek a barátságos herceggel, ezért az aznapi találkozóra a herceg nem ment el. A magyarok három csapatot készítettek fel védelemre, melyekre a csehek a herceg vezetésével rátámadtak. „Ebből véletlenül és előzetes szándék nélkül kárhozatos, vad, kegyetlen, véres ütközet

6 Uo.

7 Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme. Az 1116. évi cseh háború.* www.mek.oszk.hu, továbbiakban: Bánlaky 1116.

támadt, melyben Jurik saatzí várnagy sok jeles vitézével elesik. Sőt a többiek futása menekülésre kényszeríti a herceget is.”⁸ A csehek más csapatai bekerítő hadmozdulattal a magyar király táborára támadtak, és a lakomázó, készületlen magyarok egy részét levágták, a többi futással menekült. „A király és jobbágyai mit sem tudva az ütközetről, a püspökkel együtt fényes lakománál ültek és ittak. És ha Lőrincz érsek gyorsan el nem szalad a királlyal, az sem menekült volna meg a haláltól.”⁹ A herceget megfutató magyar csapatok is elfutottak, sőt riadalmat keltve, más magyar menekülőket a Vág folyóba kényszerítették.

A gyanús részeket Cosmasnál is ki kell zárni. A „barátságos” herceg (fejedelem) a „gögös” magyar urak miatt „véletlenül” keveredik harcba, miközben teljesen felfegyverkezve tölti idejét. Egyértelmű, hogy a cseh krónikás a magyar urakat akarja vádolni a csata kezdéséért, holott valószínű, hogy a valóságban a csehek jól előkészített tervvel megtámadták a tanácskozáásra készülő magyarokat. Az ütközet nem egészen úgy alakult, ahogy tervezték, ezért a jól szereplő magyar csapatokat végül úgy állítják be, mint akik a menekülő seregeknek még nagyobb veszteséget okoztak. A csata helyszíne és a Vág folyó közt kb. 25 km távolság van; nehezen lehet elképzelni, hogy még mindig fejletlen menekülésbe lettek volna a visszavonulók. A cseh krónikás megelőlegezi a magyarok veszteségét, és a csehek győzelmét a magyar király óriásinak feltüntetett seregével szemben még nagyobbnak állítja be. A cseh Cosmas mégis sok hasznos adatot jegyzett fel. Tudja a csata helyszínét, Lucska mezejét (mai Hluk)¹⁰, ismeri a cseh személyek (Vladisláv, Jurik, Otto, Szobeszláv) mellett a magyar Lőrincz érseket is. Fontos adat, hogy beszámol a csatamező szomszédságában egy dombról, valamint a Vág folyó egyik hídjáról (Belim hídja) is.¹¹

Az 1116-os Olsava menti csata több változatban szerepel a szakirodalomban, csak néhány példát említhetünk. Bánlaky József magyar fordításban ismerteti a forrásokat, de nem vállalkozik a részletek elemzésére.¹² Kristó Gyula hol a magyar krónikásnak az adatait helyezi előtérbe, hol a cseh változatot választja, végül a magyarok veszteségét

8 Uo.

9 Uo.

10 Bánlaky, 1116.

11 Uo.

12 Bánlaky, 1116.

fogadja el hitelesnek.¹³ Kordé Zoltán részletesen foglalkozik a csatával, és mivel az összehasonlítás során Cosmas adatait pontosabbnak találja, ő is úgy véli, a csatában a magyarok maradtak alul. Ugyanakkor feltételezi, hogy János (Janus) nádorispán a besenyő és székely csapatok vezéréként, a csata kezdetén hajtotta végre sikeres akcióját.¹⁴ Szabados György ezzel szemben a magyar krónikás híradását megbízhatóbbnak tartva magyar győzelemmel számol.¹⁵ Ladó Árpád-Gellért is a magyar sereg fejvesztett menekülését fogadja el mint végkimenettel, de a székelyek megfutasát ő az elővéd taktikájának tartja.¹⁶

Az ismertett változatoktól részben eltérő csataleírást tartunk valószínűnek. A magyar nagyurak, élükön Lőrinc érsekkel tárgyalásokat kezdeményeztek II. István nevében Vladisláv cseh fejedelemmel a béke meghosszabbításának érdekében. A találkozóra mindkét fél jelentős csapatokat vitt magával, ezzel is erősítve tárgyalási pozícióit. A magyar elővédet Janus nádorispán vezethette, a saját dandárja mellett besenyő és székely csapatokkal. A cseh fejedelem eljátszotta, hogy békét akar, azonban jól előkészített támadást tervezett. Miközben a magyar király a tárgyaló cseh urakat várta, megindultak a cseh csapatok. A fejedelem vezette sereg szemből támadt a magyarokra, egy másik csapattest pedig a Hluk melletti dombot¹⁷ megkerülve oldalba kapta a magyar király seregét. A három elővéd sereg felvette a harcot a csehekkel, nagy veszteségeket okozott nekik, és végül magát a fejedelmet is futásra kényszerítették. Azonos időben, vagy csak kis időeltéréssel a második cseh csapat a táborban tartózkodó, meglepett magyarokra támadt; aki tudott, elmenekült az utóbbiak közül. A csehek elmulasztották az üldözést, a magyar tábor felprédálták. A magyar elővéd is hasonlóan járhatott el, nem üldözte az általa megfutamított fejedelem csapatát, a csatatér javait gyűjthette össze. Végül Janus nádorispán serege is elhagyta a csatateret. A csehek egyértelmű győzelme kétséges, bár ők maradtak a csatatéren, a magyarok elvonul-

13 Kristó Gyula: i. m.

14 Kordé, 1991, 20–21.

15 Szabados György: A régi magyar taktika Árpád-kori írott kútfőkben. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 120. évf. 2. sz. 2007., a továbbiakban Szabados, 2007, 484–486.

16 Ladó Árpád-Gellért: Hadakozó székelyek a középkorban. In *Határvédelem évszázadai Székelyföldön*. Szépvíz, 2018, Szépvízért Egyesület, a továbbiakban Ladó, 2018, 34–35.

17 Első katonai felmérés, Morvaország térképe.

tak vagy elmenekültek, de a cseh fejedelem is elszaladt. A csata leírásából meglátszik, hogy az elővédet alkotó besenyők és székelyek képesek voltak feltartóztatni egy nehézfegyverzetű sereg támadását, sőt arra is, hogy komoly veszteségeket okozzanak nekik, illetve menekülésre kényszerítsék őket. A cseh fejedelem leginkább nehézfegyverzetű katonái miatt volt biztos a győzelemben, és ezért is dönthetett úgy, hogy harcot kezdeményez, de a váratlan támadás okozta meglepetés is növelte esélyeit. Az elővéd csapatok épp feladatuk miatt lehettek fegyverben, míg a király kísérete nem készült csatára. A *Képes Krónika* által megörökített változat, mely szerint az elővédcsapat látszólagos visszavonulást hajtott volna végre, nem tartható, mert ehhez a magyar főszereg is csatára készen kellett volna hogy álljon, de ennek az feltételezésnek mindkét krónikás épp az ellenkezőjét jegyezte le. A magyar krónikás a magyar urak hanyagságát, készületlenségét próbálta kendőzni azzal, hogy a kudarcot Solt, II. István királyunk és az elővéd sereget adó besenyők, valamint székelyek nyakába varrja. A cseh Cosmas viszont Vladiszláv fejedelmet mentetegeti, elrejtve, hogy a konfliktus és a csata okozója volt.

A FISCHA MENTI CSATA

1146-ban a Fischa mentén a II. Géza királyunk vezette magyarok és a Jasomirgott Henrik bajor herceg németjei (bajorok és szászok) között került sor csatára. Rendelkezésünkre áll négy forrás, melyek csak kis részletekben térnek el egymástól, inkább kiegészítik, megerősítik az ismereteinket az eseményről. Három magyar krónika vagy magyar krónikából merítő, és egy német krónikás leírásával dolgozunk. A *Képes Krónika* beszámol Pozsony várának a németek által történt elfoglalásáról, melyet magyar ellenlépés követett.¹⁸ Az ifjú királyt ünnepélyes keretek közt karddal felövezték, és elindultak a németek ellen, átlépve a határt. Az ütközet kezdetén a székelyek és besenyők, valamint néhány magyar csapat megfutott, de a Belus bán és a király vezette seregek ellenálltak, így győzelemre fordították a csatát. Uros ispán elfogta a német Rapolt grófot és Gabriel Acciót. „A silány besenyők és hitvány székelyek, akik szokásos módon a magyar hadtestek előtt jártak, valamennyien egyként megfutamodtak, akár a juhok a farkasoktól.”¹⁹

18 KK, 107-109.

19 KK, 108.

Mügelni Henrik krónikájában egy régi latin kézirat fordítását közli, itt is szerepelnek a besenyők és a székelyek. „Géza király oldaláról a besenyők és székelyek vonultak ki, de ezeket a németek az első rohamra megverték. Ekkor a király ment rájuk a derékhaddal. A király nagybátyja, Belus bán ekkor legényeivel és a lovassággal szétverte a német előhadakat, és megnyerte a csatát.”²⁰ A *Tárh-i Üngürüsz*, a török szultánnak készült krónika, a megfelelő torzításokkal és török divat szerinti fogalmazással szintén leírás ad a csatáról, azonban a székelyek említése nélkül. „A nemcse katonák is megérkeztek, és habozás nélkül lovasrohamot intéztek a sereg éle ellen, de azt nem tudták áttörni. Oly hősiesen, hatalmasan és nagyszerűen harcoltak, hogy a csatatér földjét tulipánhoz hasonló vörös színűre festették, és olyan sokáig, hogy a világot beragyogó nap is már lehanyatlott. [...] A nemcse sereget egy óra alatt szétszórták.”²¹ A három magyar eredetű forrás után következék a német krónikás leírása, mely egyben a legrészletesebb. Freisingi Ottó kortárs volt az eseményekkel, és egyáltalán nem szimpatizált a magyarokkal. A helyszínen részletes leírásával kezdi, és kitér a magyar király karddal való felövezésének ünnepélyes aktusára is. A magyar csatarendet is meglehetősen részletességgel ismerteti. „Erre a király rendbehozza a csatasorokat és következőleg állítja fel seregét: az élen két csoport, köztük az íjászok, hogy a támadás súlyát már messziről felfogják és szétzúzzák; ezek mögött egy hosszú csatasor, mely felett nagybátyja, Béla herceg parancsnokolt, míg ő saját csoportjában állítólag több mint 12000 lovat tartott vissza.”²² A német hírnökök tájékoztatása hiányában Henrik herceg gyors támadásba lendül. „Végre azonban sebes vágatásának túlnagy gyorsasága által mégis sikerült neki az ellenséges íjászok támadását megelőzni és ezek két csoportját az őket vezénylő grófokkal együtt teljesen tönkrevverte.”²³ A király és nagybátyja csapataival következő összeütközés során a németek egy része megfutott, a jobbszárny kitartásának és a felszálló pornak köszönhetően a herceg elmenekült. Végül kitér a németek nagy veszteségére, de állítólag a magyaroké még nagyobb volt.

20 KK, 140–141.

21 Mahmúd Terdzsüman: *Tárh-i Üngürüsz*. Közreadja Blaskovics József, II. Nagy Szittya Történelmi Világkongresszus, Cleveland, Ohio, 1988. május, 177.

22 Bánlaky József: *A Magyar nemzet hadtörténelme. A lajthamelléki csata 1146. szeptember 11-én.* (www.mek.oszk.hu), a továbbiakban Bánlaky, 1146.

23 Bánlaky, 1146.

A csatában részt vevő székelyekről és besenyőkről a szakirodalom különböző változatokat tart elfogadhatónak, elsősorban a taktikát vitatják. Bánlaky József Lajta-melléki csatának nevezi, és két történeti forrást, a *Bécsi Képes Krónika* és Freisingi Ottó krónikájának részleteit ismerteti.²⁴ Kristó Gyula Freisingi Ottó krónikáját használja fel, de a székelyeknél már a *Képes Krónika* leírását fogadja el, ráadásul minden kritika nélkül.²⁵ Veszprémy László is a *Képes Krónikából* és Freisingi Ottó krónikájából merít, a székelyeket könnyűfegyverzetű íjászként szerepeltetve. Kiemeli a csata fontosságát, hisz első alkalommal győztek a magyarok nyílt csatában, nyugat-európai nehéz fegyverzetű sereggel szemben. „A korszak magyar seregeiben együtt harcolt a könnyűfegyverzetű, a még nem feudalizálódott, többnyire határőrző, a hadjáratokban, ütközetekben elővédként szereplő besenyő, székely íjászlovasság, az átmeneti típusú nyíllal, közelharcú fegyverekkel és némi páncélzattal felszerelt, valamint a nyugati lovagokhoz hasonló nehézfegyverzetű lovasság.”²⁶ Kordé Zoltán hitelesnek találja a Freisingi Ottó krónikáját, a *Képes Krónika* pejoratív megjegyzéseit a székelyekkel kapcsolatosan a könnyűfegyverzetű íjász harcmódnak véli.²⁷

A krónikások túlzásait, ferdítéseit most is figyelmen kívül kell hagynunk. Freisingi Ottó mindenáron csökkenteni próbálja a magyarok szerepét a csata kimenetelében, és a felderítőkre, valamint a herceg vérmérsékletére fogja a németek vesztét, holott a gyors roham egyébként éppen arra szolgált, hogy csökkentse az íjások okozta veszteségeket, amit a krónikás is elismer. A lovasrohamnak egyben félelmet keltő szerepe is volt, de ebben az esetben nem vált be, a magyar elővédet adó besenyők és székelyek nem futottak el, kitartottak kemény küzdelemben. A *Képes Krónika* esetében már nehezebb dolgunk van. A király és nagybátyja dicsőségét biztos emelte, ha voltak elfutó seregek, így a német támadás még erősebbnek tűnhetett. A látszólagos meghátrálás itt sem valószínű, a csatarend ellene szól. Elképzelhető viszont, hogy a könnyűlovas-íjások miután leadták lövéseiket, védő fegyverzet hiányában, hisz semmi esélyük nem lehetett a nehézfegy-

24 Bánlaky, 1146.

25 Kristó Gyula: *Háborúk és hadviselés az Árpádok korában*. Budapest, 2003, Szukits Könyvkiadó, 104–105.

26 Veszprémy László: *Az Árpád- és Anjou-kor csatái, hadjáratai*. Budapest, 2008, Zrínyi Kiadó, 105–110.

27 Kordé, 1991, 22–23.

verzetű lovagokkal szemben, visszavonultak. Szokásosnak is lehetne nevezni, mert minden esetben ezt kellett hogy tegyék, a krónikás sablonos leírása talán ennek köszönhető.

A csata a következőképpen történhetett. A bajor herceg ismerhette a magyar seregek felszereltségét és az íjászok nagy számát, a veszteségek csökkentése végett gyors rohamot rendelt el. A könnyűlovas-íjászok, miután leadták lövéseiket, visszavonultak, helyet hagyva védőfegyverzettel is rendelkező társaiknak. A besenyő és székely csapatok heves küzdelemben feltartóztatták a német lovagokat, és Belus bán ezt kihasználva csapataival bekerítő hadművelettel megtámadta a herceg balszárnyát. A király is beavatkozott válogatott vitézeivel, a szorongatott német csapatoknak megadva a végső csapást. A német és a magyar fél is a rendelkezésére álló csapatok szerint küzdött. A herceg a nehézlovasság előnyeit akarta kihasználni, és a rohamot alkalmazta. A magyar sereget feltehetően Belus bán irányította, az íjászokkal fékezte az ellenséges rohamot, majd a közelharc kibontakozásakor kihasználta a kínálkozó alkalmat, és oldalba támadta a német sereget, tudván, hogy erős tartalékkal a király támogatja a már küzdő seregeket.

KÖVETKEZTETÉSEK

Mindkét csata leírásából látszik, hogy a székely és besenyő csapatok sikeresen felvették a harcot a nyugati nehézfegyverzetű lovassággal. Ez csak úgy történhetett, hogy a könnyűlovas-íjászok mellett védőfegyverzettel felszerelt katonák is voltak. A szakirodalom a 12. századi székelyeket egyformán könnyűfegyverzetűnek tartja, figyelmen kívül hagyva, hogy a székely társadalom is gazdaságilag rétegzett volt. Abban a korban a fegyverzet tükrözte az egyének vagyoni szintjét, státuszszimbólum is volt. Gyakorlati haszonnal is járt a jobb és fejlettebb fegyverek viselése. Csaták során a túlélési esélyt növelte a védőfegyverek használata. Másfelől egy rangos harcost inkább elfogtak a váltságdíj reményében, ahogy a *Képes Krónika* is feljegyezte a már idézett részletben. Minden csata, hadjárat egyben gazdasági tevékenység is volt. A katonák igyekeztek minél több értéket összegyűjteni, fegyvert, ruhát, lovat, esetleg hadifoglyot. Vitéz cselekedetekért jutalmat remélhettek. A székelyek vagyoni rétegződésének, a tisztségviselés mellett, a katonáskodás lehetett egyik forrása. Egy székely előkelő a magyar nagyurakéhoz hasonló fegyverzettel és viseletben mehetett

hadakozni.²⁸ A székelyek védőfegyverzete bizonyára eltért a nyugati lovagokétól, hátrányukat mozgékonyaságukkal pótolhatták. A kisebb méretű lovak fürgébbek és könnyebben irányíthatók voltak. A *Képes Krónika* lenéző megjegyzései nehezen érthetők, mert abban a korban az íjászokat nagyon értékesnek tartották. II. Géza királyunk Abu-Hámid muszlim utazót keleti íjászok toborzására kérte fel, amit ez teljesített is. „Hagyd itt idősebbik fiadat, Hámidot, én pedig elküldök veled egy küldöttet, aki majd összegyűjt nekünk olyan muszlimokat és törököket, akik szegények és gyengék ugyan, de kitűnőek a nyilazásban.”²⁹ A korabeli magyar hadsereg erősségét ép sokszínűsége adta, különböző feladatokra megvoltak a megfelelő egységek. A könnyűlovasság a felderítésben és az üldözésben jeleskedhetett. Az íjászok a támadások fékezésében és az ostromokban bizonyultak hasznosnak. A nehézfegyverzetű lovasság a hasonló ellenséggel szemben védekezve, máskor rohamot alkalmazva. A székely sereg a magyar királyi sereg tükörképe lehetett. A könnyűfegyverzetű íjászok is viselhettek bélelt fegyverkabátot. A tehetősebbek a bőrpáncél valamilyen változatát használhatták, hisz bőségében voltak a bőrnek. A kard, lándzsa és a tárcsapajzs elmaradhatatlan volt. Aki tehette, sodronyinget is viselt, olyant, ami nem akadályozta az íj kezelésében. A fejet kucsmával, bórsüveggel vagy vassisakkal védhették. Az előkelők már nehezebb páncélt alkalmaztak, ami vastagabb fegyverkabátból, hosszabb sodronyingből, nehezebb sisakból, valamint csepp formájú pajzsból tevődött össze. Náluk már az íj elmaradt, a védőfegyverzet kizárta használatukat.

A két csata során felállított hadrend és a történések azt mutatják, hogy a székelyek (és a besenyők is) nagy létszámban voltak ott. Egy-egy csapattest kiállítása során ezres nagyságban kellett lenniük, csak így lehettek képesek a nehézfegyverzetű lovassággal sikeresen küzdeni. A székelyeket a besenyőktől megkülönböztetve alkalmazták, külön ispán vezetése alatt. Az ispánokat a király nevezte ki a főurak közül. Nem véletlen, hogy Freisingi Ottó kiemeli állítólagos vesztüket a csata során. Egy-egy ispán a saját embereit is vitte magával és ezek együtt kellett hogy küzdjenek a székelyekkel. Az események azt mutatják,

28 Ladó, 2018, 48–49.

29 *Abu-Hámid Al-Garnáti utazása Kelet- és Közép-Európában 1131–1153*. Közzétette O. G. Bolsakov és A. L. Mongajt, Budapest, 1985, Gondolat, 65.

hogy a székelyeket a 12. században már nem lehet sztyeppe-i hadviseléssel szerepeltetni, az ispánok a korszak hadakozási ismereteivel irányítottak, vezéltek, akár külföldi származással, hagyománnyal is rendelkezhettek. Másfelől, a székelyek a magyar királyság szerves részét képezték. Egy részük a várispánságokban, külön századoskerületbe voltak szervezve.³⁰ Ezek hadakozás során az ispánsági sereg részeként harcoltak. A fenti csaták alapján viszont külön ispánságba, esetleg ispánságokba szervezett székelyekkel is kell számolnunk, hisz külön adtak egy jelentős seregtestet.³¹ A két csata során Janus nádorispán és Belus bán szerencsésen irányította a székelyeket, jól ismerve ezek erősségét, felszereltségét. A krónikás megjegyzése, mely szerint a székelyek szokás szerint a magyar csapatok előtt jártak, csak azt igazolja, hogy rendszeresen alkalmazták őket a csaták során, a magyar seregek részei voltak a 12. században.

*Pitytang, 2007, részlet
(vörös- és sárgaréz lemez)*

30 Kordé Zoltán: *A középkori székelység*. Csíkszereda, 2001, Pro-Print Könyvkiadó, 70.

31 Részletesebben Kordé Zoltán: *A székely ispáni méltóság története a kezdetektől 1467-ig*. Szeged, 2019, Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 10–19.

EGY CSALÁDI LEGENDÁRIUM MOZAIKJAI

– *Mirk Szidónia-Kata beszélgetése Bihary-Orbán Máriával* –

Mezőmadarason¹ a 19. század elején több földbirtokos család is élt, egy 1831-ből származó statisztikai felmérés szerint 12 kúriát tartottak számon. A Bethlen, Fodor, Pataki és Szekeres családok mellett a század végi összeírásokban már ott találjuk az Orbán családot is. A márkosfalvi Orbán család a Háromszék vármegyei Kézdimárkosfalváról származott, ahol 1489-ben már örökséggel bírt, 1607-ben Rákóczi Zsigmondtól nemesi oklevelet és címet kapott. A székely társadalmat számos jelentős személyiséggel, nagy tudású értelmiséggel gazdagították.

Orbán Károly² Kézdimárkosfalváról, háromszéki lófő székely családból származott. Kézdivásárhelyen katonaiskolát végzett, 1848 szeptemberében beállt Désen az alakuló Kossuth-huszárezredhez, az erdélyi harcok során előbb őrmester, majd hadnagy, parancsörtszt lett Bem altábornagy mellett. A forradalom leverése után került Mezőmadarasra, a családi hagyomány szerint sárospataki Pataki Borbála rejtegette házuk pincéjében, akit aztán később elvett feleségül. Orbán Károly az évek során jelentős birtokokra tett szert, többek között megvásárolta a Bethlenektől azt a kúriát is, amely korábban Mihály Zsigmond³ nagybirtokos tulajdona volt.

Fiuk, Orbán György³ az erdélyi nemesi családból származó zeykfalvi Zeyk Saroltát⁴ vette feleségül, akit Kossuth Lajos időskori szerelmeként, Nap-sugaraként ismerhetünk a történelemből.

1 Mezőmadaras Marosvásárhelytől 20 km-re északnyugatra, a Székely-Mezőségen fekszik. A települést először 1332-ben említik Madaras néven a pápai tizedjegyzékben, de 1567-ben már Mezőmadarasként szerepel a regestrumban. A falu nemcsak az 1708-as kuruc-labanc ütközetről nevezetes (a kurucok kapitánya Nyüző Mihály volt), hanem arról a meteoritról is, amely 1852 szeptemberében hullott le, és a településről nevezték el (fontos szerepet játszott a kondritos meteoritok kutatásában).

2 márkosfalvi Orbán Károly (Márkosfalva, 1823 – Mezőmadaras, 1898)

3 márkosfalvi Orbán György (Mezőmadaras, 1859 – Mezőmadaras, 1913)

4 Zeykfalvi Zeyk Sarolta (Marossszentbenedek, 1865 – Mezőmadaras, 1924) zeykfalvi Zeyk Ferenc (Hunyad vármegyéből származó régi eredetű magyar nemesi család) és losádi Zudor Kornélia lánya (a losádi Zudor Hunyad vármegyei nemesi család).

Orbán György és Zeyk Sarolta fia, Orbán Károly⁵ elsők között került kapcsolatba a Szoboszlai-féle szervezkedéssel⁶, a tervezett árnyékkormányban ő lett volna a külügyminiszter. 1957 novemberében vették őrizetbe, és 1958 őszén végezték ki Temesváron.

Orbán Károly Amerikában élő lányával, Bihary-Orbán Máriaival beszélgettünk a család történetéről, gyermekkoráról, emlékeiről.

Nagyanyám,
zeykfalvi Zeyk Sarolta

– Milyen történeteket őriz a családi legendárium a felmenőkről?

– A legtöbb történet apai nagymámhoz fűződik. Zeyk Sarolta korán árva maradt, és nagybátyja, Zeyk József⁷ vette pártfogásba. Rendkívüli neveltetésben részesült, zongorázott, úszott, teniszezett. Sokat utazott Európa-szerte a nagybátyja családjával, a magyaron és a románon kívül még öt nyelven beszélt. 1884-ben huzamosabb ideig tartózkodott Torinóban, akkor ismerte meg nagybátyja révén Kossuth Lajost.

– Mezőmadarason az idősebbek emlékezetében él egy olyan történet is, hogy Kossuth megfordult a faluban, és a család tenispályáján ismerte meg a fiatal Zeyk Saroltát.

5 Orbán Károly (Mezőmadaras, 1888 – Temesvár, 1958)

6 A Szoboszlai-per a legnagyobb olyan per volt, amelyet kommunizmus-ellenes szervezkedésben való részvétellel megvádolt személyek ellen folytattak Erdélyben. 1957–1958-ban zajlott, és a legkegyetlenebb per volt az összes hasonló büntető-eljárás közül Romániában. Az eljárás során 57 főt állítottak bíróság elé, akik közül tízet ki is végeztek. Lásd bővebben Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai I. A Szoboszlai-csoport*. Marosvásárhely, 2007, Mentor Kiadó.

7 Zeykfalvi Zeyk Albert József (Kolozsvár, 1826 – Cécke, 1896) honvédhuszár, az amerikai polgárháború résztvevője, diplomata, miniszteri tanácsos. A szabadságharc leverése után Törökországba menekült Kossuth Lajossal együtt, majd onnan tovább Párizsba és Londonba. Később az Egyesült Államokba kerül, miniszteri hivatalnokként dolgozik, 1861-ben kinevezik a Egyesült Államok konzuljának Tarantóba. 1882–1885 között Torinóban volt alkonzul, itt Kossuth Lajossal is rendszeresen találkozott.

- Igaz, hogy a kúria mellett létezett tenispálya, és a család tagjai gyakran használták, baráti összejöveteleket is szerveztek ott, de ez a történet tényleg csak legenda. Torinóban ismerkedtek meg, és miután nagymamám visszatért Erdélybe, csak levelezés útján tartották a kapcsolatot, többé nem találkoztak.

- *Kossuth 82 éves volt, már több évtizede özvegyen, elvonultan, magányosan élt, amikor megismerte a tizenkilenc éves fiatal lányt, akinek jelenléte felvillanyozta, és gyengéd érzelmeket kezdett táplálni iránta.*

- Állítólag sok közös programot szerveztek, múzeumokba, kirándulni jártak. Egyik ilyen gyalogtúra alkalmával az agg kormányzó egy kis gránitdarabot piszkált ki a sziklából a botjával, karkötőt készíttetett belőle Saroltának, s az ezüst tokjára rávésette a KL monogramot.

Nagymamám hazatérte után évekig leveleztek, s habár Kossuth arra kérte később, hogy semmisítse meg leveleit, ennek ellenére megőrizte. Meg is írta Kossuthnak, hogy nem válik meg tőlük, ezért az idős férfi egy kis bársonydobozt (ezüst varrókészletet) küldött ajándékba, hogy ennek titkos rekeszében tarthassa a leveleket. Sarolta jóval Kossuth halála után, 1918-ban hozta nyilvánosságra.⁸

- *Zeyk Sarolta hazatérése után nem-sokára férjhez ment Orbán Györgyhez, és Mezőmadarason kezdtek közös életet. Hány gyerekük született?*

Nagyapám, márkosfalvi Orbán György

8 *Agg Kossuth levelei egy fiatal leányhoz.* Szerk. Hatvanyi Lajos. Budapest, 1919, kiadja Orbán M. Elise. Újabb kiadása: *Az agg Kossuth és Napsugár. Kossuth Lajos levelei Zeyk Saroltának. Zeyk Sarolta naplója.* A szöveget gondozta és jegyzeteit írta Furkó Zoltán és Ugrin Aranka. Budapest, 1989, Szépirodalmi Könyvkiadó.

- Négy. Három lány és egy fiú: Margit, Elise, Irén és édesapám, Károly. Azt is tudom, hogy amikor az első gyerekük, Margit megszületett, Kossuthot kérték fel keresztapának. Később egy zongorát küldött ajándékba Saroltának.

- *Megvan még ez a zongora?*

- Sajnos nincs, nem tudom, kihez került végül és mi lett vele.

- *Hogyan alakult a továbbiakban Zeyk Sarolta sorsa? Erdélyben széles körben ismert úriasszony lehetett, hiszen nemcsak a napilapok, hanem a Benedek Elek, Kós Károly és Szentimrei Jenő által szerkesztett Vasárnapi Újságban külön oldalt szenteltek emlékének: „közöttünk járt-kelt ez a finom alakú, jóságos tekintetű idős hölgy, egy állandóan tevékeny, gyermekei gondjában önfeláldozóan osztozó édesanya, akiről legközelebbi ismerősei sem sejtették, hogy a szenzációs szerelem hősnőjével azonos”⁹, és a Pesti Hírlap is tudósított haláláról.¹⁰*

Édesapám, Orbán Károly

- Még az első világháború előtt megözvegyült, hol Marosvásárhelyen, hol Kolozsváron, hol pedig Mezőmadarason élt. 1924-ben baleset áldozata lett: Madarásról indult Vásárhelyre fogorvoshoz, amikor a falu végén a megbokrosodott lovak szakadékba rántották a kocsit.

- *Orbán György halála után, egyetlen fiúgyermekként édesapja vette át a gazdaság, a birtok irányítását.*

- Igen, 1913-ban került haza, miután nagyapám 54 éves korában hirtelen meghalt. Kiváló nevelésben részesült, előbb Sáros-

9 Meghalt Kossuth Lajos késői szerelme. *Vasárnapi Újság*, V. évf. (1924) 20. szám. 6.
10 *Pesti Hírlap*, 1924. május 17.

patakon, majd a Ludovika Akadémián végezte tanulmányait. 1908–1911 között ulánus¹¹ hadnagyként szolgált, majd Angliában kereskedelmi főiskolát végzett. Egy angol kereskedelmi vállalatnál dolgozott, amelyik Elefántcsontpartra szerződtette. Akárcsak nagy elődje, Teleki Samu, felbecsülhetetlen értékű tárgyakat, trófeákat hozott haza onnan. Sajnos, a gyűjtemény darabjai a kitelepítéskor mind eltűntek a kúriából.

Az első világháborúban az orosz fronton harcolt, sebesülése után leszerelték.

1944-ben vette feleségül édesanyámat, 1946-ban születtem én, és Mezőmadarason éltünk egészen a kitelepítésig.

- 1949 húshagyókeddjén, március 2-ről 3-ára virradó éjszaka néhány óra leforgása alatt az ország teljes területéről összegyűjtötték a történelmi családok képviselőit, és kényszerlakhelyre telepítették. Marosvásárhely környékéről közel száz (89) birtokost raktak teherautóra, és szállítottak Szászrégenbe vagy Marosvásárhelyre. Ön 1946 szeptemberében született, nem emlékezhet e szörnyű éjszakára. Egyáltalán vannak emlékei Mezőmadarásról?

- Nincsenek, csak a szüleimtől hallott történetek és néhány megmaradt fénykép alapján élt bennem sokáig a kép a kúriáról, az előtte álló két, hatalmas jegenyefáról, a rendezett hársfa- és gesztenyefa-sorokról, a tenispályáról, a ház mögött elterülő nagy parkban levő akácfákról. A kitelepítésre sem emlékszem, csak édesanyámtól tudom, hogy a Szekuritáté két embere azzal ijesztegette, hogy fejszével vágják ketté a fejét, ha rögtön nem indul.

- A hivatalos iratokban az állt, hogy tisztességes lakhelyet és állást biztosít az állam a kitelepítettek részére. Valóban így történt? Hogyan alakult a család sorsa, hová kerültek Mezőmadarásról?

- Marosvásárhelyre hoztak be minket is, és a tisztességes lakhely annyit jelentett, hogy tizenkétszer költöztettek rosszabbnál rosszabb

¹¹ Lengyel eredetű könnyűlovas fegyvernem volt a 18. századtól a 20. század közepéig. Fegyverzetüket dzsida (263 cm hosszú lándzsa, hegye alatt kis zászlóval), szablya és pisztoly alkotta. Egyenruhájuk jellegzetessége a négyszögletes tetejű csákó, a plasztrosos mente és az oldalt csikos nadrág. Az osztrák–magyar haderőhöz 11 ulánuszred tartozott. Lásd bővebben <https://hu.wikipedia.org/wiki/Ul%C3%A1nus> (Utolsó letöltés: 2020. november 26.)

lakásokba. Én csak az utolsó kettőre emlékszem: az egyik a Kossuth utcában volt, s nem is a ház, hanem inkább az maradt meg bennem, hogy abban az időben sokat betegeskedtem, sovány, vékonyka gyermek voltam. Közel laktunk Bethlen Anikóékhoz¹², emlékszem, gyakran mentem át hozzá, hogy megnézzem a piros szemű nyulát. Utolsó alkalommal a város végére, Remeteszegre, a Csíki utcába költöztettek egy vályogházba. Egy szobánk volt, ahol aludtunk, és egy sötét, keskeny folyosó kályhával, ahol édesanyám főzött. Amikor eleredt az eső, körberaktuk a szobát edényekkel, mert állandóan beesett.

- *Hogyan tudta biztosítani édesapja a család megélhetését? Az életrajzírók szerint nyolc nyelven beszélt. Hasznát tudta venni ennek?*

- Édesapám először fagylaltárus, majd gombkészítő volt, talán még a téglagyárban is dolgozott. Később a Kántor és a Herczeg fényképészeknél kapott könyvelői munkát, mindkettőnek a főtéren volt a műterme. Mindezek mellett nyelvórákat adott, leginkább angol nyelvből, habár tudott németül, franciául, olaszul, spanyolul, horvátul. Úgy emlékeznek rá, hogy kitűnő tanár volt.

- *Tartották a kapcsolatot a többi kitelepített ismerőssel?*

- Igen, természetesen. Mivel D. O.-sok voltunk, minden szerdán kellett jelentkezzünk a milícián, még nekünk, gyerekeknek is. Ilyenkor szépen összegyűlt a „díszes társaság”. Emlékszem, gyakran viccelődött velünk Osztovics Gyurka bácsi, egyszer megkérdezte tőlem: - Mi van, Guluka (ez volt a becenevem), te is kulák vagy? Erre büszkén feleltem, hogy igen!

Kölcsönösen segítették egymást a családok, ha valaki csomagot kapott, akkor igyekezett másoknak is juttatni belőle. A felnőttek a gyógyszereknek, a gyerekek az édességnek örültek a legjobban. Nagyon jólesett nekünk, hogy a mezőmadarasi emberek közül többen is megkerestek minket, hoztak tojást, pulykát, mikor mit tudtak. Emlékszem világosan arra a napra is, amikor az egykori molnárunk meglátogatott, és elmesélte, hogy kivágták a ház előtti két gyönyörű jegenyefát. Akkor láttam édesapámat először sírni: ráborult az asztalra, csak úgy zokogott...

12 Bethlen Anikó (Kolozsvár, 1938 - Marosvásárhely, 2020)

- Korán elvesztette édesanyját, Majthényi Annát, aki az egyik legrégebbi magyar nemesi családból származott, hiszen a kesseleőkeői¹³ és berencsi Majthényiak a Divék nemzetség leszármazottai, melynek létezéséről már 13. századbeli írásos emlékek tanúskodnak, sőt, egyes történészek szerint egyike volt a honfoglalás kori 108 nemzetségnek. Nyitrától északra, Trencsén megye területén telepedtek le, s tőlük származnak a Besznák, Bossányi, Divéki, Korossi, Majthényi, Motesiczky, Rudnay, Rudnyánszky, Ujfalussy családok, melyek századokon át Felvidék legtehetősebb és legszer-teágazóbb családjai közé tartoztak.

- Hétéves voltam, amikor meghalt édesanyám. Szilveszter éjszakáján lett rosszul, sajnos a mentő későn érkezett, és elvérzett méhen kívüli

Édesanyám, Majthényi Anna

terhességben. Ketten maradtunk édesapámmal, és nem is sejtettük, hogy milyen nehéz évek elé nézünk. Édesanyámtól egyetlen tárgyi örökséget örök, egy családi címeres, ezüst evőeszközkészletet. Egyébként az általam említett leszármazó családok címerének alapját, szinte kivétel nélkül, az ősi Divék címer képezi, amely egy fa tövében álló medvét ábrázol.

Visszatérve anyai ági felmenőimre, dédnagyapám, Majthényi Endre¹⁴ felsőábrányi földbirtokos, Borsod, Gömör és Kishont vármegyék törvényhatósági bizottsági tagja, dédnagyanyám keresztszegi Szabó Etelka volt. Két gyermekük született, nagyapám, Majthényi Ernő és

13 Az egykori Nyitra vármegyében található Keselőkő vára királyi vár volt, 1434 táján már a Majthényiak birtokában volt. Innen ered a család előneve. A vár romjai még ma is állnak a felvidéki Privigyei járásban található Keselőkő község határában.

14 Majthényi Endre (1850–1929) köztisztviselő volt, hiszen aranylakodalmáról a Budapesti Hírlap is beszámolt (*Budapesti Hírlap*, 1929. aug. 10. 9.), s rá néhány hónapra bekövetkezett haláláról a Miskolci Reggeli Hírlap tudósított (*Miskolci Reggeli Hírlap*, 1929. nov. 6. 8.).

öccse, Majthényi Ádám, aki repülőszázados volt. Dédnagyapám rokonságban állt egyébként Madách Imre édesanyjával¹⁵ is, aki szintén Majthényi lány volt.

Nagyapám Budapesten végezte a jogot, Borsod vármegyében előbb közigazgatási gyakornok, majd szolgabíró, végül Ózdon főszolgabíró lett. Szép eredményeket ért el a pesti és a vidéki ügetőversenyeken, s hajtási sikereivel párhuzamosan versenylovaival is egyre nagyobb hírnevet szerzett. A „Boldvai ménés” lovai közül legnagyobb sikereit Páva nevű ügetőjével aratta.¹⁶ 1916-ban nősült, és aránylag fiatalon, 52 éves korában hunyt el, 1938-ban.

– *Kevesen tudják, hogy anyai nagyanyja Európa egyik legrégebbi arisztokrata familiájából, az itáliai Pallavicini családból¹⁷ származott. A család Magyarországon a XIX. század elején szerzett birtokokat, katonatisztek, diplomaták és politikusok kerültek ki soraikból. Ez volt az egyetlen olyan főúri család, amely az idegen eredetű örgrófi címmel élt huzamosabb ideig Magyarországon.*¹⁸

– Nagymamám, örgróf Pallavicini Mária Georgina¹⁹, akit egyébként mindenki Micinek becézett, Kassán született, de dédnagyapámnak, örgróf Pallavicini Adolfnak²⁰ Boldván volt birtoka és kúriája, és ott nevelkedett testvéreivel együtt. Dédnagyanyám, Bárczay Anna²¹, Bárczai József 1848–49-es honvédezredes, Torna megye főispánjának volt a lánya.

15 Majthényi Anna (Mezőnyárad, 1789 – Csesztve, 1885)

16 *Az 50 éves Pesti Hírlap Jubileumi Albuma 1878–1928.* Budapest. 925–926.

17 A familia első írásos említése 960-ból származik, 1360. június 2-án kapott örgrófi (marchese = márkai) rangot, amelynek magyarországi és ausztriai használatát 1868-ban erősítette meg az uralkodó. A Pallavicinieknek négy főága volt: a lombardiai, a varanói, a genovai és a rospigliosei. A Magyarországon jelentős birtokossá váló Pallaviciniék a család genovai ágából származtak. Lásd bővebben: https://hu.wikipedia.org/wiki/Pallavicini_csal%C3%A1d (Utolsó letöltés: 2020. december 7.)

18 Örgróf: a nemesi címek rangsorában a hercegi cím alatt, de a grófi cím felett helyezkedik el. Régies magyar formája a markoláb volt. A magyar királyok örgrófi címet csak kivételes esetben adományoztak, a címet többnyire Magyarországon letelepedett külföldi családok viselték. Manapság két magyar örgrófi család él még: az örgróf Pallavicini család és a körösszegi és adorjáni örgróf Csáky-Pallavicini család.

19 Pallavicini Mária Georgina (Kassa, 1891 – Budapest, 1974)

20 Pallavicini Adolf (Rozdol, 1844 – Boldva, 1921)

21 bárczai Bárczay Anna (1855–1929)

Nagyanyámék négyen voltak testvérek, három lány: Vera²², Teréz²³, Mária, és egy fiú, Alfréd²⁴. Alfréd felsőszilvási Nopcsa Elek²⁵ országgyűlési képviselő lányát, Nopcsa Ilnát²⁶ vette el feleségül, három fiúgyermekük született: Alfréd Ferenc²⁷, János Károly²⁸, Hubert Elek²⁹. Fontosnak tartom megemlíteni őket, mert felnőtt koromban mindhármukkal szoros kapcsolatban álltam, fontos szerepet játszottak életem alakulásában. Később még viszatérek rájuk.

Nagyszüleim közül egyedül őt ismertem, nagyon szerettem, Micikének szólítottam. Sajnos, ritkán találkoztunk, mert ő Budapesten lakott, de édesanyám halála után sokat támogattott engem.

Nagyszüleim, Majthényi Ernő és Pallavicini Mária Georgina

– 1954-ben ketten maradtak édesapjával...

– Igen, miután édesanyám meghalt, egy ideig Daniel Xéniáéknál³⁰ laktam, aki nagyon jó barátnőm lett, kedves közös emlékeink vannak. Ők a központban, a Borsos Tamás utcában laktak egy egyszobás

22 Vera Anna Pallavicini (1876–1964)

23 Therese Maria Izabella Anna Pallavicini (1881–1944)

24 Alfréd Pallavicini (1873–1929)

25 A Nopcsa család Hunyad vármegye ősi nemzetségei közé tartozott. Felsőszilvási Nopcsa Elek (Bécs, 1848 – Arad, 1918) országgyűlési képviselő, a Magyar Nemzeti Színház és Opera kormánybiztosa és intendánsa volt.

26 Felsőszilvási Nopcsa Ilna (Szacsal, 1883 – Róma, 1963) tehetséges rajzoló volt, Münchenben és Bécsben tanult mint portretista, férje halála után visszatért a festéshez, beiratkozott Nagybányára, érdekelte a modern festészet. Első alkalommal Aradon, másodjára Miskolcon nyílt kiállítása (ez utóbbit dr. Mikszáth Kálmán László, az író fia, Miskolc főispánja nyitotta meg. Lásd bővebben: *Miskolci Reggeli Hírlap*, 1932. január 5.).

27 Alfréd Ferenc Pallavicini (1909–1995)

28 János Károly Pallavicini (1911–1999)

29 Hubert Elek Pallavicini (1912–1998)

30 Daniel Polixenia (Székelyudvarhely, 1944 – Budapest, 2018)

lakásban. Édesapja, Feri bácsi³¹ éjjeliőrként dolgozott, édesanyja, Babsi néni³² pedig nyelvórákat adott. Jóval később úgy adódott, hogy akkori jószágukat meg tudtam hálálni. Aztán laktam Telekiéknél, Teleki Micu³³ bácsi és Aimeé néniéknél³⁴, akik négy gyerekük mellé fogadtak be egy pincelakásba. Akkor kezdtem az első osztályt, tőlük jártam iskolába. Micu bácsi a rókaфарmon kocsisként dolgozott, Aimeé néni pedig nyelvórákat adott. Később, miután felnőttem és dolgoztam, engem is tanított angolra, sokszor meghívott vacsorára. Örökre hálás vagyok a Teleki családnak! Végül laktam Zichy Elly néniéknél is egy rövid ideig.

– *Hogyan került Gelencére?*

– A bizonytalanság és a sok hányattatás miatt édesapám úgy döntött, hogy falura visz. Gondolta, ott jobban gondomat tudják viselni. Én nem akartam menni, nem akartam egyedül hagyni. Nagyon keserves napokat éltem át, de végül csak elvitt Háromszékre. Ki kellett szöknünk a városból, mert kényszerlakhelyesekként nem hagyhattuk volna el a települést. A Szekuritáté már akkor is figyelte édesapámat, sok rokona élt külföldön, s azt gyanították, hogy ki akar szökni az országból. Így kerültem Gelencére, a Cseh családhoz.

– *Édesapja ismerte korábban a családot?*

– Nem, egyik ismerőse ajánlotta neki, mondta, hogy van Gelencén egy ügyes asszony, aki gyerekek gondozásával foglalkozik. Megadta a címet, s még azon a héten összehajtottunk és leutaztunk. Cseh Béla bácsi nyugalmazott állomásfőnök volt, nagyon szeretett engem, felesége, Anni mama gyerekekkel foglalkozott.

– *Hány gyermeket gondozott Anni mama?*

-
- 31 Báró Daniel Ferenc (Vargyas, 1887 – Marosvásárhely, 1976), a vargyasi Daniel-kastély államosítás előtti utolsó tulajdonosa.
 - 32 Somssich Gabriella Irma grófnő (Budapest, 1904 – Tahi, 1996). A saárdi nemes és gróf Somssich család horvát eredetű magyar főnemesi család Zala vármegyében.
 - 33 Gróf Teleki Mihály (Gernyeszeg, 1908 – München, 1988), a gernyeszegi Teleki-kastély államosítás előtti utolsó tulajdonosa.
 - 34 Gróf Teleki Mihályné Tisza Erzsébet Aimeé (Budapest, 1914 – München, 1991) a borosjenői és szegedi gróf Tisza családból származott. E régi magyar nemesi család fő birtokai Bihar vármegyében feküdtek, Magyarországnak két miniszterelnököt (Tisza Kálmán, Tisza István) és számos jeles személyiséget adott.

- Főleg nyáron jöttek hozzá gyerekek, legtöbbször a környező falvakból és Kézdivásárhelyről. 10-20 gyerek is összegyűlt ilyenkor, de én voltam az egyetlen, aki folyamatosan, télen-nyáron náluk lakott. Ott ismertem meg Mikes Katát is. Kata édesanyját a kitelepítés után elvitték Dobrudzsába munkatáborba, szerencsére ő éppen Szentkatolnán volt, a Künnle családnál. Künnle Ilus néniék később aztán be is fogadták, s így nem kellett kövesse édesanyját. Emlékszem, érkezésem napján Anni mama szólta Katának, hogy hívjon engem is ebédelni, erre ő azt mondta, hogy nem hív, mert olyan furcsa nevem van (Georgette), hogy ki sem tudja mondani. Még ma is felemlegetjük, amikor találkozunk. Vele tartottam, és tartom ma is a kapcsolatot.

- *Hivatalosan is szerepel a nevében ez a keresztnév?*

- Nem, a hivatalos leánykori nevem Orbán Mária Gyöngyike Anna (az iratokban, persze, románosan Ana). A Georgette becenév édesapámtól származik (nagyon szerette volna, ha fia születik), a másik becenevem, a Gulu vagy Guluka úgy ragadt rám, hogy kicsi koromban gyakran mondogattam azt, hogy „guju, guju”. Ma legtöbbször Georgette-nek vagy Zsorzsettnek szólítanak.

- *Milyen gyakran találkozott az édesapjával?*

Édesapámmal

- Mivel ő nem hagyhatta el a várost, én utaztam fel hozzá két-három hetente mindaddig, amíg le nem tartóztatták 1957-ben.

- *Tizenkét éves volt akkor...*

- Sokáig semmit sem tudtunk róla, azt sem, hogy él-e vagy meghalt. Aztán tudott üzeni néhányszor a kiszabadult fogolytársaival, hogy vigyázzak magamra, legyek szerény és fogadjak szót. Gyakran álmodtam akkoriban, hogy utánam jön, hazamegyünk és ismét együtt vagyunk... Sajnos, csak álmaiban találkozhattam már vele.

Évekkel később, főiskolás koromban, megkeresett Kún Zsiga³⁵ bácsi, miután kiszabadult a börtönből. Őt szintén a Szoboszlaj-perben ítélték el. Mesélte, hogy mielőtt letartóztatták volna, édesapám átesett egy prosztataműtéten, és emiatt a börtönben sokat szenvedett, mert az örök nem engedték ki végére. Ennek ellenére próbálta tartani a lelket magában, és a többi fogolyban is, angolul tanította őket.

- *Mikor tudta meg, hogy meghalt az édesapja?*

- Amikor az üzenetek már nem jöttek, sejtettük, hogy baj van, de nekem nem mondtak semmit. Évekkel később mesélte el Anni mama, hogy kapott értesítést édesapám haláláról. Főiskolás koromban az ösztöndíjkérelemhez kellett volna csatolni a szülők anyagi helyzetét igazoló dokumentumot. Rend Laci³⁶ bácsi tanácsára, aki szintén elítélt volt a Szoboszlaj-perben, írtam Bukarestbe a börtönök igazgatóságához, hogy szeretném tudni, mi történt édesapámmal. Egy év múlva kaptam választ, melyben tudatták, hogy 1958. szeptember elsején halt meg Temesváron, de a halál okát nem írták meg. Akkor már tudtam, hogy kivégezték...

- *Térjünk vissza még a gelencei évekre.*

35 Gróf Kún Zsigmond (Marosvásárhely, 1920 – Marosvásárhely, 2005) földbirtokos, a Ludovika Akadémián végzett, később százados, a Szoboszlaj-perben életfogytiglan kényszermunkára és személyi vagyona elkobzására ítélték. 1964-ben szabadult. A családnév írása ugyanazon családon belül is eltér: Kuun, Kuún, Kún formákban használják. Zsigmond az utóbbi formában írt alá.

36 Rend László (Süketfalva, 1907 – Marosvásárhely, 1981) kereskedelmi akadémiát végzett állattenyésztő szakember, 17 év kényszermunkára és vagyonelkobzásra ítélték. Letartóztatásakor a vásárhelyi ezüstróka-tenyésztőtelep vezetője volt. (Valószínű, ő adott munkát több kitelepítettnek, többek között Teleki Mihálynak is. Lásd 16. jegyzet – szerk. megj.) 1964-ben szabadult, s még abban az évben megalapította a marosvásárhelyi állatkertet.

- Gelencén folytattam az elemi iskolát, a hét általánost ott végeztem el. Édesapám letartóztatása után Anni mamáék mondták, hogy örökbe vesznek, nem íratnak a nevükre, de felnevelnek. Örökre hálás maradok ezért mindkettőjüknek, szép gyermekkorom volt, de azért a szülői szeretet nagyon hiányzott! Anni mamáék mellett a külföldi rokonok közül is többen próbáltak örökbe venni, de mivel kiskorú voltam, a román állam nem engedélyezte. Csomagot viszont rendszeresen küldtek nekem.

- *Részesült-e hátrányos megkülönböztetésben származása miatt az iskolában?*

- Az iskolában a legjobb tanulók között voltam, de nem lehettem pionír. Most intenék egyet rá, de akkor nagyon megviselt, mert tudtam, hogy én jelentek a legszebben és leghelyesebben az osztagelnöknek, de mégsem avathatnak pionírrá. Aztán ugyanez megisméltődött a középiskolában is, amikor KISZ-tagnak akartak felvenni. Származásom miatt akkor ki is akartak rúgni mind a bentlakásból, mind az iskolából.

- *Brassóba került középiskolába. Hogyan emlékszik ezekre az évekre?*

- Nevelőszüleim tanácsolták, hogy ne Kézdivásárhelyre menjek, hanem Brassóba. Olyan osztályba kerültem, melynek legalább fele kulák volt: Háromszékről, Csíkból voltak a legtöbben, sokukat kirúgták az iskolából származásuk miatt, ezért kerültek be Brassóba. Ott tanultunk meg mind románul. Nagyon jó osztályunk volt, ma is járok vissza találkozókra, többükkel tartom a kapcsolatot, édesanyád lett az egyik legjobb barátnóm.

Utolsó évesként, amikor ki akartak rúgni, osztályfőnököm, Fejér Pálné, Sárrika néni vett pártfogásába, amíg lecsitultak a dolgok, nálunk is laktam egy ideig. Végül sikerült kiharcolnia az igazgatóságon, hogy maradhassak és érettségizzek le. Az érettségi vizsgák előtt nem sokkal meghalt nevelőapám, Cseh Béla bácsi. Értesítettek, hogy nagyon rosszul van, én gyorsan hazautaztam, hogy találkozhatnék még vele. Csak engem várt, mert amint meglátott és megfogta a kezem, le is hunyta a szemét... Nagyon szeretett engem, mindig mondogatta, hogy meglátod, leányka, jön majd érted a herceg fehér lovon.

Az érettségi nagyon nehéz volt, földrajzból és történelemből románul kellett vizsgázzunk, de végül sikerült.

- *Hová került az érettségi után?*

- Mindenképp szerettem volna továbbtanulni, nagy kérdés volt, hogy milyen szakon folytassam a tanulmányaimat. Azt viszont tudtam, hogy vissza akarok kerülni Vásárhelyre. Végül az egészségügyi főiskolára felvételiztem fogászati szakra, sikerült is, de később kiderült, hogy abban az évben nem indítanak képzést. Választhattam viszont más szakot, s így kerültem a gyermekgyógyász asszisztensi szakra. A főiskola elvégzése után a vásárhelyi gyermekklinikán, majd a poliklinikán dolgoztam egészen addig, míg ki nem tettem állásomból.

- *Említette, hogy gyermekkorában külföldi rokonai közül többen is szerették volna örökbe fogadni.*

- Igen, elsőként a Németországban (Württemberg tartományban) élő Pallavicini Friedrich³⁷, édesanyám unokatestvére próbált magukhoz venni, annak ellenére, hogy négy gyermekük volt. Aztán az édesapám előző házasságából született, Angliában élő féltestvérem, Orbán Pál is próbálkozott, de ő sem járt sikerrel.

- *Hogyan került Orbán Pál Angliába?*

- Édesapám előző felesége Constance Emily Hill ír származású angolai nő volt, a gazdag Guinness család leszármazottja. 1926-ban házasodtak össze, két gyerekük született, Éva (szül. 1927) és Pál (szül. 1930). Mezőmadarason éltek, de a második világháború kitörése előtt, talán 1936-ban, Emily visszaköltözött Angliába a gyerekekkel. Sajnos, 1941-ben London bombázásakor életét vesztette. Éva Denhamben vendéglőtulajdonos lett, Pál orvosit végzett, törvényszéki pszichiáter lett.

- *Tartották a kapcsolatot?*

- Igen, de személyesen csak a '80-as évek közepén találkoztunk először, amikor meglátogattam Pál Vásárhelyen. Többször próbáltam útlevelet szerezni, végül 1988-ban sikerült kijutnom Rómába, a Pallavicini rokonság meghívására. Édesanyám két nagybátyja élt ott, a már említett János Károly és Hubert Elek, mindketten nagyon magas rangú

37 Pallavicini Friedrich württembergi hercegnőt (Helene Markgräfin Pallavicini, Herzogin von Württemberg) vett feleségül, jól ismerjük őket, voltunk náluk is.

máltai lovagok voltak. Soha nem felejttem el, a repülőtéren fehér kesztyűs inas várt és vitt kocsival a lovagrend székhelyére, a Via dei Condotti 68. szám alatt található palotához. Mindkét nagybátyám fogadalmas lovag³⁸ volt, ott laktak a palotában. Engem egy magyar vendégházban szállásoltak el, amelyet apácák működtettek. Nagyon kedvesen fogadtak, s amint megtudták, hogy Erdélyből vagyok, többször is megkértek, hogy főzzek puliszkát, vagy süssek vinetét nekik.

Néhány hónap után nagybátyáim meggyőztek, hogy menjek tovább Amerikába harmadik testvérükhöz, a Nem Yorkban élő Alfrédhez. Így kerültem Amerikába.

- *Pallavicini Alfréd megjárta a recski kényszermunkatábort, a magyar Gulágot is. Mesélt ezekről az évekről önnek?*

- Mesélt, de részletes visszaemlékezése megjelent Böszörményi Géza riportkötetében³⁹, melyben a tábor volt foglyaival és rabtartóival készített interjúk olvashatók. Azt tudtam, hogy repülőpilóta volt, és kémkedés vádjával tartóztatták le. Nyolc évet kapott, ebből hármat töltött Recskén. Kiszabadulása után szökött ki Ausztriába, onnan édesanyja és testvérei után ment Olaszországba, majd Amerikába.

- *Ő fogadta be Nem Yorkban?*

- Hozzá érkeztem, igaz, itt már nem fehér kesztyűs inas várt, sőt, nem is várt senki, egyedül kellett eljutnom a megadott címre. Kis, egyszobás lakásban lakott, nem maradhattam nála huzamosabb ideig, ezért egyik jó barátnőjéhez kerültem, majd szintén egy magyar, apácák által működtetett otthonban laktam. Ebben az időben ismertem meg jövődöbéli férjemet, a budapesti származású Bihary Lászlót, aki az '56-os események után, még diákként szökött ki az országból. Három esküvőnk is volt: a polgári és a katolikus szertartású egyházi New

38 A máltai lovagrendnek világszerte mintegy 13 500 férfi és női tagja van, hat nagyperjelségre, hat alperjelségre és 48 nemzeti szövetségre osztva. Ezek közt alig hatvan fogadalmas lovag van, vagyis olyanok, akik a régi lovagok mintájára, letették a három szerzetesi fogadalmat. Ezek képzik az első osztályt, és csak ezek választhatók a két legmagasabb tisztségre. A többi rendtag vagy „obedienciás”, vagyis engedelmisségi fogadalmas (ez a második osztály), vagy fogadalom nélküli (harmadik osztály), vagy rendi káplán. Nők a második és harmadik osztályba léphetnek be.

39 Böszörményi Géza: *Recsk. 1950–1953: egy titkos kényszermunkatábor története*. 3. kiadás, Budapest, 2006, Széphalom Könyvműhely.

Esküvői fényképünk

Yorkban, a református pedig Budapesten, a Szilágyi Dezső téri templomban. A polgári esküvőn egyik tanúnk Mikes Hanna⁴⁰ néni volt, aki Amerikába való érkezésem után sokat támogatott. Gyakran találkoztunk, többször hívott meg vacsorára minket mindaddig, míg le nem költözött Washingtonban élő fiához.

– A rendszerváltás után, 1990-től lehetőség nyílt arra, hogy a kommunista hatalom által elkobzott javakat, birtokokat, a családi örökséget visszaszerezzék. Sokáig húzódot a visszaszolgáltatás?

– A birtokok, a földek, a kúria visszaszerzésénél sokkal fontosabb volt számomra, hogy édes-

apám nevét rehabilitáltassam. Hosszú évek pereskedése után, 2010-ben sikerült a Szoboszlai-per 57 elítéltjét felmenteni és rehabilitálni, ami azt jelentette, hogy elismerték ártatlanságukat. Sajnos, mindmáig nem derült fény arra, hogy hová temették a tíz kivégzett holttestét. Néhány évvel ezelőtt a jeltelen közös sírt próbálták megtalálni az aradi Alsótemetőben, de eredménytelenül.⁴¹

A visszaszolgáltatási ügyintézését nagyban nehezítette az a tény, hogy New Yorkban éltem. A Marosvásárhelyen élő barátnőimnek, Betegh Stefániának és Margitnak sokat köszönhetek, ők szereztek ügyvédet, és nekik adtam felhatalmazást, hogy hivatalos helyeken képviselhesse nek. A teljes Orbán birtokból csupán a kúria mögötti, közel 4 hektár

40 Mikes Johanna (Budapest, 1911 – Washington, 2008) gróf Mikes Ármin és Bethlen Klementina lánya, gróf széki Teleki Géza (Teleki Pál miniszterelnök fia) felesége.

41 Nem találták meg a Szoboszlai-per tíz kivégzett áldozatának közös sírját. *Szabadság*, 2018. május 9.

földet kaptuk vissza, amit nemrég eladtunk. 40 hektár legelő, 21 hektár erdő és a kúria még mindig nem került vissza a birtokunkba.

Néhány éve kétlaki életet élünk, New Yorkban és Budapesten, remélem, a járvány elmúltával többet jöhetünk majd haza. Még mindig bizakodom abban, hogy megtalálják édesapám földi maradványait, és megadhatom neki a végtisztességet.

*Ismeretlen hős, 2020
(rézlemez)*

Cseke Péter

PÁSKÁNDI „VAKMERŐSÉGE” A BÖRTÖNÉVEK UTÁN¹

Életút-értelmezéseiből és sorsmagyarázataiból kiderül: 1956 októberére sorsfordító volt Páskándi számára. Olyan magabiztosan és akkora elszántsággal lépett fel – csaknem valamennyi műfajjal vagy műfajkísérlettel jelentkezett –, mintha ott akarná folytatni, ahol 1957-ben kiütötték kezéből a tollat. Hogy milyen belső indítékok készítették nemegyszer indulatos megszólalására? „Tény az – olvashatjuk *A megvallás, avagy van-e lélekröntgen?* című confessiójában –, hogy az ’56-os forradalom tett bennem erőssé minden körvonalat. Másokat előhívott a homályból vagy a vaksötétből. ’56 és ami utána következett. Olyannyira, hogy még a börtön se tudott túlzottan elgyávítani. Azért a ’60-as, főleg a ’70-es évek sajtóvitáiban egy-két mondatot vagy gondolatmenetet asztalra tettem. Igen, akkor – olykor újra – vakmerő lettem.”²

Válogatott esszéinek budapesti bemutatása³ alkalmával az író özvegye, Páskándiné Sebők Anna művelődéstörténész felelevenítette *Az intellektus méltósága* szerkesztésének történetét. Megragadott fejtegetésének az a mozzanata, amelyben a magánzárkákban töltött idő és az életmű összefüggését villantotta fel. Többet szerettem volna megtudni erről az időről. A *Szemtől szemben Páskándi Gézával* című, 1993-as dokumentumfilmet ajánlotta figyelmembe, amelyben a költő arról szólt – igencsak szűkszavúan – Fehér György rendezőnek, hogy a cella magányát úgy élte meg, mint a szerzetesek; gondolkodott filozófiákról, irodalomról, életről, esztétikáról stb.⁴ Ebben rejlik tehát ’63 utáni újjászületésének titka. Amit 1968-as „megvallásával” kell kiegészítenünk: „Esztétikailag sohasem a megélt élmény a lényeges, hanem az újraélés. Az, hogy az író mit lát benne, és mit hoz ki belőle...”⁵

1 Részlet a szerző *Beckett Erdélybe jön* című készülő kötetéből.

2 Páskándi Géza: *A megvallás, avagy van-e lélekröntgen?* Budapest, 1999, Nap Kiadó, 187.

3 2020. január 22., Petőfi Irodalmi Múzeum.

4 Páskándiné Sebők Anna elektronikus levele Cseke Péternek 2020. április 6-án.

5 Huszár Sándor: Páskándival – műformákról. *Utunk*, XXIII. évf. 1968. 15. sz. 2.

Páskándi szükségességét rabtársa, Dávid Gyula igyekezett beszédessé tenni. Tőle tudjuk, hogy a költő a börtönben sem adta fel igényét a szellemi egzisztenciára. „Sőt, ha valami, akkor épp ez volt az, ami megtartotta őt a sokszor embertelen fizikai körülmények, a testi megaláztatások között. Ott bent is egyre-másra születtek versei, novella- és drámacsírái, elmélkedései. [...] Az ő számára az alkotás egyfajta lelki-szellemi »szökés« a börtönből, amit képtelen megakadályozni a kulcsos-bunkósbotos Hatalom. Verseket, novellákat, jeleneteket születnek és öltének formát agyában nemcsak a – viszonylagos »alkotói nyugalom« biztosító – börtöncellákban, hanem kint, a munkatelepen is, amíg végigkapálja a maga sorát a végtelenbe vesző kukoricatáblában, vagy miközben tele talicskáját feltolja a tavaszi árvizek ellen épülő gátra, vagy a kiüresített talicskával visszaballag a kubikgödör mellé.”⁶

A költő 1999-es „lélek-röntgen”-képe a veszélyeztetettség állandó jelenlétéről tanúskodik. Mindaz, „amit az életről, a nyelvről, anyagokról és szellemről, időről és térről” tudott vagy sejtett az ötvenes évek derekán – olvasható *A megvallásban* –, azt 1965 után periklizmusán átprésselve juttatta kifejezésre.⁷ Itt találunk magyarázatot a kisebbség-tudatból eredő *létstiliztika* jelentésére is: „az embernek, ha (túl)élni és értéket alkotni akar, nem szabad nyíltan szembeállnia, hanem furfangosan, az irodalomban nyelvi játékokba, kétértelműségbe ágyazva lehet (vagy kell) kimondani/elrejtteni az igazságot.”⁸

A hatvanas évek végétől gyakorivá váltak az irodalmi viták, a kerekasztal-megbeszélések. Az *Igaz Szó* a Forrás-nemzedék(ek) körül feltarajló vitáknak, illetve a műfaji sajátosságokat és esztétikai követelményeket előtérbe állító disputáknak (drámaírás, szociografikus valóságábrázolás) adott teret. Az *Utunk* szerkesztőségében rendszeressé váltak az év könyvét piedesztálra emelő „Pezsgő-díj”-viták. A hetvenes évek elején fellépő fiatal kritikusok első csoportos jelentkezését ugyancsak az *Igaz Szó* fogadta, az esszéíró nemzedék fellépését a *Korunk* és az *Echinox* avatta eseményé.

6 Dávid Gyula: Az író rabsága és szabadsága. Páskándi Géza börtönévei. *Kortárs*, 1999/2. 2–6.

7 Lásd Páskándi Géza: Fenyegetettség és ihletforrás. *Korunk*, XXX. évf. 1971. 6. sz. 860–861.

8 Uó. *A megvallás...* 69.

Páskándi hol résztvevője volt ezeknek az eszmecseréknek, hol pedig azok alánya.

1. A fiatal költőkről tartott *Igaz Szó*-értekezleten az irodalmi lapok szerkesztőinek felelősségét hangsúlyozta már közlésjoga visszaszerzésének évében. A régi nagy szerkesztők – érvelt – Osváttól Gaál Gáborig irodalompedagógusok is voltak, akik „nem ajnározták a süldő-írót, de – védelmezték, s ízlésben, ha kellett, lépést is tartottak vele”. A legfontosabb irodalompedagógiai feladatnak azt tartotta, hogy a szerkesztők legyenek az irodalmi hagyomány szóvivői s egyszersmind igényesek mind a fiatalokkal, mind önmagukkal szemben: „Ízléskört kell tágítani (nemcsak az *Igaz Szóban*, az *Utunkban* is), hiszen a költészet ma már nemcsak Horatius, hanem Breton, nemcsak Martialis, de Morgenstern, nemcsak Petőfi, Ady, József Attila, hanem Kassák nevét is jelenti.”

Úgy vélte, hogy nincsenek nemzedékek, s ha lennének is – tette hozzá –, minden nemzedék egyformán tehetséges. „Hogy aztán mennyire kamatoztatják vagy herdálják el talentumaikat, ez már más kérdés. Ez rengeteg dologtól függ: és nem utolsósorban tőlük. Van, aki úgy tanul úszni, hogy három úszómester is sűrög körülötte, mégse lesz belőle se Tarzan, se Weissmüller; másokat az apjuk vízbe dobja, s mire kimászna, már egy Csík mosolyog reánk. Aki a maga lábán áll, sose lehet igazán konformista, hiszen egyéniségét jobban tűri, mint Szent Sebestyén a lándzsadöféseket. Ezt azért mondom így, hiszen egyéniségünket nem is annyira védeni, mint inkább eltérni, elbírnai nehéz: aki pedig vállalja ezt, vállalja és választja saját lírai egyéniségét, azt sohasem kell féltetni.⁹

2. Alighogy megjelent a fiatal költők antológiája (*Vitorla-ének*), az *Ifjúmunkás* 1967 júliusában és augusztusában kerekasztal-beszélgetést adott közre, amit szeptemberben több hozzászólás követett.

Bodor Pál, a bukaresti Irodalmi Könyvkiadó nemzetiségi osztályának 1967-ben kinevezett vezetője (korábban az *Utunk* szerkesztőségi főtítkára) az *Ifjúmunkás* vitaanyagához szólt hozzá. A Forrás-könyvek jövőjét látta az antológia izmosabb egyéniségeiben, azonban túl kevesnek tartotta, hogy a könyvterjesztő-vállalat mindössze hatszáz példányt

9 Növekvő nemzedék. Kerekasztal-értekezlet a fiatal költőkről. *Igaz Szó*, XIII. évf. 1965. 11. sz. 648.

igényel a sorozat köteteiből. Azzal a „menedzseri” elgondolásával rukkolt elő, hogy ezen a helyzeten az utánvétes megrendelés módszerének a bevezetése segíthetne: „Alulírott alábbi címemre utánvétellel megrendelem a Forrás-sorozatot valamennyi 1968-as kötetét. Aláírás kelt”¹⁰

Páskándinak tetszett az ötlet, és a szellemi élet önállósodásának serkentését látta a módszer szélesebb körű alkalmazásában:

„Nagyon megörvendtem Bodor Pál gesztusának, hogy a Forrás-könyvek jegyzékét már jó előre közzéteszi az *Ifjúmunkás*-ban. Így a fiatalok már előzetesen, tehát a megjelenés előtt megrendelhetik, lakcímmel kapják, s ott helyben ki is fizethetik. Az ötletet annyira jónak tartom, hogy kiterjeszteném a nem sorozatban megjelent könyvekre is, mégpedig ekképpen: Négy szelvénytípust képzelek el: 1. verskedvelőknek, 2. a regény- és novellakedvelőknek, 3. a dráma kedvelőinek, 4. az irodalmi riport, esszé, tanulmány és a kritika kedvelőinek; vagy ha így jobban hangzik, a vers barátainak, a próza barátainak és így tovább. Nyilván, ne csak az *Ifjúmunkás*, hanem az *Utunk*, az *Igaz Szó*, *Korunk*, a *Dolgozó Nő*, *Előre*, *Tanügyi Újság*, *Falvak Dolgozó Népe*, *Művelődés*, sőt a tartományi és rajoni lapok is (amelyek bizony a hazai könyvek hírverésében – tisztelet a kivételnek! – nemigen vállalnak részt, mintha az újság és a könyv, az újságírás és az irodalom két »nagy hatalom« lenne, nem pedig ugyanannak a szellemi életnek kétfajta reagálási módja!) Ezeket a szelvénytípusokat több lapszámon át kellene közölni, s időnként újraközölni, esetleg (a postával megbeszélve) bélyegmentesíteni is (a kiadónak így is kifizetődő volna). Ez a módszer nem csak arra lenne jó, hogy a kiadók és a könyvterjesztő már előzetesen tájékozódhatna a példányszámról, esetleges emelésről, »biztos vásárlókat« toborozva az illető könyvre, hanem a begyűlt szelvények az olvasói ízléskutatásra, a szerzők és a műfajok közkedveltségére, népszerűségére nézve is érdekes statisztikát nyújthatnának. Ez megszüntetne bizonyos »példányszám-egyenlősítést«, és a néha előítéletből csökkentett példányszámokat is megemelné.”¹¹

10 Bodor Pál hozzászólása. In *Vitorla-ének „újrátöltve”. Fiatal költők antológiája 1967–2017*. A kötetet szerkesztette, előszóval ellátta, a szövegeket válogatta és a jegyzeteket írta Cseke Gábor. Kolozsvár, 2017, Polis Könyvkiadó, 306–308.

11 Uo. 309–310. Páskándi Géza hozzászólása.

3. Bodor 1968 tavaszán az Irodalmi Könyvkiadó gondjait és nagy-
ratörő terveit osztotta meg az *Utunk* hasábjain. Mindenekelőtt arra
hívja fel a figyelmet, hogy a Ceaușescu-korszak első éveiben növekszik
a magyar kiadványok száma (1966-ban: 52, 1967-ben: 75, 1968-ban:
117), e tendenciát pedig jelentős tétellel erősíti a Romániai Magyar
Írók, illetve a Magyar Klasszikusok sorozatban megjelenendő művek
részaránya. Cikkéből azt is megtudjuk, hogy készül a Romániai Magyar
Írók sorozatában kiadandó művek távlati terve, amelyik felöleli a két
világháború közöttiek újrakiadását, illetve a korabeli irodalmi áramla-
tok és műhelyek bemutatását – mintegy pótolva az ötvenes években
megrekedt intézményes irodalomtörténeti kutatást.¹² (A vita során
később az is kiderül, hogy Ceaușescu hatalomátvételének évében
mindössze három magyar klasszikus jelent meg az Irodalmi Kiadó
gondozásában. „Akkor az volt az elv – rögzítette a korabeli tényállást
–, hogy a kultúrctere-egyezmény alapján a magyar klasszikus műveket
behozzuk.”¹³)

Huszár Sándor kérdéseire válaszolva 1968 nyarán kifejtette, hogy
véleménye szerint a romániai magyar könyvkiadás anyagilag is képes
lehetne az önállóodásra, amennyiben a magyar klasszikusok és a
világirodalom alkotásai nagyobb arányban szerepelhetnének az összkia-
adásban. A kellő példányszámok biztosítása érdekében – írta – „meg
kellene szervezni a könyvbarátok (előfizetéses rendszerű) klubját”,
hogy „a közönség olvasmány- és olvasmányosság-igényét elégítsük
ki”.¹⁴ (Semmi új a nap alatt: a módszert a *Tizenegyek* próbálta ki
1923-ban, egy évvel később pedig az Erdélyi Szépművészeti Céh alkalmazta
– nem kis anyagi és erkölcsi sikerrel.)

A hiánylistával először Balogh Edgár állt elő az *Utunkban*: „Iskolá-
inkban, népkönyvtárainkban jórészt hiányoznak Kemény Zsigmond,

12 Bodor Pál: Könyvkiadói gondok, örömök. *Utunk*, XXIII. évf. 1968. 12. sz. 1–2.
Lásd még Bertha Zoltán: Transzszilván „lélekmentők”. Páskándi Géza esszéi
modern erdélyi klasszikusokról. In uő.: *Sorsjelző*. Miskolc, 2006, Felsőmagyar-
ország Kiadó, 81–109.

13 Uő. Melyik szelmalomban örölünk? *Utunk*, XXIII. évf. 1968. 44. sz. 2–3.

14 Huszár Sándor: Az író asztalánál – Bodor Pállal. *Utunk*, XXIII. évf. 1968. 29. sz.
2. – Itt jegyezzük meg, hogy Huszár Sándor 1969-ben a bukaresti Irodalmi
Könyvkiadónál kötetben is kiadta *Az író asztalánál (Beszélgetések kortárs írókkal)*
című Utunk-beli interjú-sorozatát. Am ebben nem szerepel a Bodor Pállal készített
beszélgetés, aminthogy a sorozat budapesti újrakiadásában sem (*Irodalomalapítók
és utódaik. Az erdélyi magyar irodalom dilemmái*. Budapest, 2003, Pont Kiadó).

Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Tolnai Lajos, Krúdy Gyula, Gárdonyi Géza, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, Németh László, Tamási munkái...”¹⁵

Később Tamás Gáspár sorjáztatja: „Adósok vagyunk Tamási Áron novelláinak teljességre törekvő kiadásával. Elfelejtettük Szántó Györgyöt, meg kellene nézni, mit érdemes most kiadni Bánffy Miklós munkáiból, Nyirő novelláiból, Makkai, Ligeti írásaiból. Össze kellene gyűjteni Karácsony Benő rövidebb írásait, szatíráit.” [...] „Milyen élmény lenne együtt látni a két háború közt élt (vagy már akkor is élt) költők: Tompa László, Áprily Lajos, Reményik Sándor, Salamon Ernő, Bartalis János, Szentimrei Jenő, Horváth Imre, Szemlér Ferenc, Szabédi László, Kiss Jenő, Salamon László, Endre Károly jelentős verseit. Költeményekkel szerepelhetnének Olosz Lajos, Ormos Iván, Arató András, Korvin Sándor, Walter Gyula és mások is.”¹⁶

Ha ekkora „elfekvő készletünk” van klasszikus értékekből, akkor mégis miért *ráfizetési* az élő irodalom? A kérdést Páskándi Géza tette fel, és menten cáfolta is az ezzel kapcsolatos aggodalmakat: „Meg kell mondanom, hogy én ezt a ráfizetést nagyon is viszonylagosnak tartom, még ha a csavaros statisztikák szerint százszor is ki lehet mutatni. Egyrészt ez a ráfizetés – csakis a statisztika szintjén –, úgy gondolom, csupán a rossz könyvgazdálkodás eredménye lehet. Miért? Mert az élő irodalmat olyan könyvekkel terhelik meg, amelyek nem közérdekűek, amelyek nem népszerűek (gondolok itt egyrészt a műfordítás-irodalom legunalmasabb darabjaira, másrészt az irodalmi dilettánsok tűzön-vízen át kiverekedett könyveire). A statisztikailag kimutatható ráfizetést tehát a felére lehetne csökkenteni ötletesebb kiadói tervekkel és főként szigorúbb szelekcióval.”

Ezt követi a Mikszáthtal, Shakespeare-rel, Agatha Christie-vel, Verne Gyulával, Jókaival, Eminescuval, Balzackal, Lev Tolsztojjal, Petőfivel folytatott fiktív írói levélváltása, ami egészében és részleteiben is valóságos írói trouvaille.

Mikszáth „válasza”: „A régi irodalom szívbeli mecénása az irodalomnak. Az irodalom mecénása maga az irodalom.”

15 Balogh Edgár: Kétszerkettő és irodalompolitika. *Utunk*, XXIII. évf. 1968. 40. sz. 5.

16 Tamás Gáspár: Könyvkiadásunk közös gondolatai. *Utunk*, XXIII. évf. 1968. 40. sz. 4–5.

Shakespeare – Páskándinak: „Sir! Mindig is azért dolgoztam, hogy drámáim jövedelme kihúzza a csávából a népszerűsége még nem jutott élő kollégáimat. Ez számomra a legfőbb vigasz ebben az eléggé unalmas halhatatlanságban.”

Jókai – Páskándinak: „Szépreményű Öcsém! Azt kellene elintézned, hogy ennek a jogutódlásnak törvényes alapot szerezzetek céhetek által. Más szóval, amit a kiadó a sokat olvasott, klasszikus irodalmon nyer, ne tekintse a maga jövedelmének, hiszen ez kizárólag az élő irodalmat illeti meg. Ölel: Jókai.”

Eminescutól: „Épp eleget nyomorogtam életemben ahhoz, hogy egyetlen céлом legyen: ne lássak többé nyomorgó írókat. A világ legtermészetesebb dolga, hogy minden újrakiadásom nyereségét az Önök élő irodalmára testáljam.”

Balzactól: „Tisztelt Uram! Az irodalom nem ráfizetéses. Az irodalom egy folytonosság is. Vannak írók, akiket életükben kevesen olvasnak. Haláluk után azonban milliós példányszámban adnak ki. Igazságtalanság lenne nem adni annyi elégtételt egy halott írónak, hogy ezt a síron inneni jövedelmet ne azokra testálhassa, akik szívének a legkedvesebbek: az élő írókra. Sok szerencsét: Balzac.”¹⁷

*

„Ahogy belegondolok – írja visszaemlékezéseiben –, ezt sem akármi-féle hőzöngő bátorságból: nagyon jól körülbástyázva tettem. Először is: régi írókra utaltam, ami nem oly veszélyes. Másodszor: egy jelképes testamentumot emlegettem (mást nem is tehettem), vagyis költői szintű maradt az érvelés. S harmadszor: a közoktatásra hivatkoztam, amelyre ők is mindig hivatkoztak, tehát úgymond éberségük »elaludt«, ha ismerős szavakat hallottak. Nem hámozták ki belőle, hogy egy szuverén szellemi, kulturális kört akarunk, amely még gazdaságilag sem függ a román hatalomtól, a párttól.”¹⁸

*

A vitában megszólalt még – mások mellett – Szócs István, Tamás Gáspár (újólag), Baróti Pál, Bodor Pál (újólag) és Nagy Pál. Valamennyi-

17 Páskándi Géza: Három megjegyzés a könyvkiadási vitához. *Utunk*, XXIII. évf. 1968. 42. sz. 2.

18 Uó. *A megvállás...* 187.

en igazat adnak Páskándi elmés írásának: ők, az egykor élt nagyok tartják el az utódokat. „Ők tehát a vérbeli, igazi mecénások” – ezzel zárta a vitát az irodalomkritikus Nagy Pál. Ámde ezt is hozzáfűzte: „Csupán az kérdéses még, hogy a maiak – Páskándiék – eltartják-e majd az ötven és száz év múlva nyomukba lévő utódokat? Hogy a mi mai jórészt belterjes, arculatában és tartásában szuper-intellektuális, problematikájában meglehetősen elvont, hangjában nehézkes kispikánk és költészetünk hasznot hajtó tömegolvasmányá léphet-e előre valaha is?”¹⁹

*

A kérdés elevenében találta Páskándit, aki nyomban csípős hangon, epés gúnnyal szedte ízekre azt az önmagát túlélt kritikai szemléletet, amit abban az időben Nagy Pál is képviselt. Kezére játszott, hogy a hozzászóló ezekkel a szokásos sablonelemekkel indított: „Hasznos, eleven eszmecsere bontakozott ki ezeken a hasábokon a romániai magyar könyvkiadás időszerű kérdéseiről. Okos ötletek és javaslatok a továbblépés érdekében, szenvedélyes hozzáállás, általában nyílt szókimondás.”²⁰ Minthogy '63 óta maga is ezt tapasztalta, nem fogta vissza a tollát. Bármelyik folyóirat indítson eszmecsere – írta gunyorosan –, a vita „természetesen” mindig „hasznos és eleven”, mindig a „továbblépés érdekében” bontakozik ki, a szókimondás pedig „nyílt”, az „okos ötletek, javaslatok” szerint irodalmi közgondolkodásunkban a „felfrissülés” az uralkodó... A megszólalók „döntő többségének” álláspontját követően előtérbe kerül az „elenyésző kisebbségnek” szentelt „obligát” fordulat, amikor is „fölfokozott hévvel árad” a véleménymondás sodra. Kérdéseinek zuhatagával Páskándi is elsodorja az indokolatlan „többségi” nézőpontot: „Milyen szájizzel szolgál Nagy Pál egy olyan irodalmat, amelynek épp a jövőjét kérdőjelezi meg? Jól érzi-e magát ilyen »halva született nagymamát« szolgálya? És főként milyen ellenállhatatlan erő kényszeríti rá, hogy mégis csak ezért, ebben és ebből a megkérdőjelezett jövőjű irodalomból éljen? Mi a véleménye az olyan papról, aki nem hisz Istenben? Az olyan orvostól, aki nem hisz az egészségben, az emberek gyógyíthatóságában? Az olyan irodalomkritikusokról, akik nem hisznek az élő irodalom jövőjében?” A kegyet-

19 Nagy Pál: A szerkesztő. Mátyás király és a kölcsönkért írógép. *Utunk*, XXIII. évf. 1968. 44. sz. 2.

20 Uo.

lenségig fokozott kérdések után Páskándi így összegez: „a mi szerkesztőink tulajdonképpen nem irodalompartolók, nem mecénások, hiszen ők fizetést kapnak ezért a »partolásért«, ők az élő irodalom alkalmazottjai, abból élnek, hogy »van« ilyen élő irodalom”.²¹

Ugyanez a lapszám ankétot indít a romániai írók első közgyűlésének előkészületeiről. Szóba kerülnek az írásművészet (írásmódok, áramlatok, irányzatok) sajátos jegyei, az irodalmi lapok megújításának kérdései, a megmerevedett formák, munkamódszerek, szemléletek revidálásának elkerülhetetlen módozatai.²² Az eszmecserében Páskándi üti le az alaphangot. Egyebek mellett visszatér a könyvkiadási vitára is. Itt már nem „körülbástyázva” teszi. Emelt hangon fogalmaz: nem lenne szabad az író társadalmi kisebbségi komplexusba kergetni. „Ha azok a klasszikus írók, akiknek művei százezres példányszámban jelennek meg, nyelvi, irodalmi, szellemi elődeinknek foghatók fel – érvel újlag –, műveik jövedelmét logikusan tekinthetjük egyfajta apai örökségnek, amely arra való, hogy a mai irodalom fejlődésének anyagi segélyezőjévé váljék. Jókait, Mikszáthot, Petőfit és Adyt, az egész klasszikus magyar irodalmat éppúgy a magunk és a magam első számú mecénásának tartom, mint ahogy román írókollégáim legbőkezűbb mecénásai Eminescu, Creangă, Caragiale és Coșbuc. Az író másik nagy, »ezerfejű mecénása« a kortárs és a jövőbeli olvasó. Mert az irodalom jövedelmezőségét másként mérik, mint az ipari cikkekét, ám ha mégis úgy mérik, akkor csupán nagy időbeli távon és történelmi jogfolytonosságban lehet és kell elképzelni.”²³

4. A *Korunk* szerkesztősége 1969 decemberében vitát indított a romániai magyar műveltség irodalom-centrikusságáról. Páskándi azonnal átlátja: azzal a céllal került előtérbe a téma, hogy „ne kelljen valóságos problémákat feszegetni”. Eleve „a hamis kérdés elterelő hadmozdulatának” tekinti már magát a kérdésfelvetést is, és azzal az elszántsággal veszi bonckés alá Balogh Edgár és Benkő Samu érvelését, amelyik „nincs tekintettel stallumokra, címekre, rangokra, egyedül az igazság kimondásának szándéka vezérli”.²⁴

21 Páskándi Géza: Egy kritikus irány hattýúdála. *Utunk*, XXIII. évf. 1968. 45. sz. 2.

22 Közgyűlés előtt. *Utunk*, XXIII. évf. 1968. 44. sz. 5.

23 Uo. Páskándi Géza hozzászólása.

24 Páskándi Géza: Alproblémák „felfedezése”, avagy a hamis kérdés tudományá. *Utunk*, XV. évf. 1970. 9. sz. 6–8.

Balogh Edgár szemléleti deficitjében két dolgot pécéz ki: 1. en bloc ítélkezik, en bloc nevezi elvtelennek-erkölcstelennek a hazai magyar irodalomkritika olykori megnyilatkozásait; 2. „marxi-lenini normákat állít” élénk. Két megjegyzést fűz ezekhez: „1. Balogh Edgárnak nincs és nem lehet joga en bloc beszélni a hazai magyar kritikáról, nincs joga elvtelenséggel, erkölcstelenséggel vádolni, különösen nincs egy világnézeti folyóiratban, mert így »vádjának« hatósugara jóval nagyobb lesz [...]. Arról nem is szólva, hogy amennyiben vezércikkírónk példát nem hoz állítására, neveket nem említ, bizonyítani semmit sem bizonyít, csupán biblikusán kijelent [...]. 2. Marx és Lenin – szerény tudomásunk szerint – saját tételeiket sohasem nevezték »normák«-nak. Nem hinném, hogy épp Balogh Edgár lenne hivatott arra, hogy ilyen normákat szabjon az irodalom elé.”

Miért kesereg Benkő Samu álproblémákon? – feszegeti. – Ahelyett, hogy a tudományos könyvkiadás közlés-lehetőségeiről cikkezett volna – társaival együtt – már régebb óta? Tiltakozik az ellen, hogy Benkő a ponyvaregények példányszámát állítja szembe a szépirodalmi-művészeti kiadványokéval: „Arra nem gondol, hogy vannak három-négyszáz példányos verseskönyvek is?” A legaggasztóbbnak azt tartja, hogy a szerző ekképp összegez: „irodalmunk közvélemény-formáló szerepe gyöngécske”, mert „a közönség az élet őt foglalkoztató nagy kérdéseire csak elvétve kap választ”. Amihez csak ironikusan tud viszonyulni: az irodalom közvélemény-formáló erejét nem lehet úgy mérni, mint a mézárszékben a húst.²⁵

5. Páskándi alighanem akkor volt a legvakmerőbb, amikor az *Utunk* hasábjain pástra állt *A vándor-líra* védelmében.²⁶ Szócs István – váratlan következményekkel járó – támadása ugyanis elevenébe talált. Nem hagyhatta szó nélkül a glosszáíró megalapozatlan állításait a groteszkról, de az ilyenszerű inszINUÁCIÓkat sem: az a félelmetes, hogy „úgy látszik, Páskándi nem ismeri a történetet, amelyet elemez. Mert Dugovics Titusz nem »mindenáron győzni« akart...”²⁷

25 Uo.

26 Uő. A mélység magasságából egy glossza mélységéig. *Utunk*, XVII. évf. 1972. 26. sz. 2.

27 Szócs István: Ki groteszk? *Utunk*, XVII. évf. 1972. 24. sz. 2.

Drámaírásban szerzett imponáló debattóri gyakorlatával, fölényes történelmi-társadalmi és filozófiai ismereteivel – Szókratész, Descartes, Hegel, Bergson, Dürrenmatt, Kierkegaard és mások sugallatára hallgatva – Páskándi ízekre szedte Szócs gondolkodásának felszínességeit és kritikai módszerének eljárásait. Filozofikus síkon mozgó érvrendszerének alapállásából leleményesen mutatja ki például, hogy a glosszáíró miként lendítette át – céljának megfelelően „zsurnalisztikus szaltóval” – az esztétikai szférából a köznapiba a groteszk fogalmát. Logikai megvilágosításokkal tisztázta, hogy a groteszk az abszurd fő eleme; olyan esztétikai kategória, amelyben keveredik a borzalmas, a visszataszító, az esztelen, sőt az utálatos és az iszonyatos is. „Mintha egy távoli, embertelen hatalom törne be a lélekbe” – idézte Kaysert, majd Dürrenmattot: „a groteszk [...] eszköz [ahhoz], hogy felfogjuk a paradoxot, a formátlanság e formáját”.

A szerkesztőség – amelyik korábban előszeretettel nyitott teret a különféle ankétoknak és kerekasztaloknak – a továbbiakban elzárkózott az esztétikai köztudatot alakítására hivatott vita folytatásától. Pontosabban: elnapolta azt *A vándor-líra* majdani kötet-kiadásának idejére. Amire persze nem kerülhetett sor Páskándi kényszerű átköltözésének okán sem. Szerencsére a líratörténeti és líraelméleti esszé-sorozat üzenete a posztmodernizmus korában sem vált fölöslegessé. Amiképpen Páskándi groteszk-értelmezése is most nyer igazán értelmet.

„A groteszk az – ekképp összegzett –, amelyben a hősnek nem kell feltétlenül fenségesnek lennie ahhoz, hogy hős lehessen, s a legyőzöttnek pedig feltétlenül komikusnak vagy tragikusnak. A groteszk az összetett igazságot sugallja. Vannak »fenséges« gazemberek, és emberi gyarlóságokkal terhelt hősök (heroikusok). Győzünk, de olykor milyen áron? Legyőznek bennünket, de tudjuk: mégis mi győztünk. Íme, mind olyan dolgok, amelyek csakis a groteszkben jelentkezhetnek a maguk szimultaneitásában.

Dugovics Titusz, akit már csak jogos elfogultságból is (történelmi pszichénk adja ezt) annyira szeretünk, nemcsak azért volt igazi hős, mert jogosan védekezett, hanem mert áldozatával nem azt akarta elérni, hogy hős legyen, hogy hősiességét teljesen személytelenítsék, személyéből csupán gesztus legyen, mely egyszerre alkalmas példakép lehet a jogtalan hódításnak és a jogos védekezésnek is. Mert ugyebár ez a tett maga, a kötelességteljesítés, az önfeláldozás mind-mind olyan

fogalmak, amelyekről sem a hódítók, sem a védekezők, sem a nagyok, sem a kicsik soha nem szoktak lemondani a történelmi pedagógiában. Benne nemcsak a hőst tiszteljük, hanem arra is emlékeztet – mint minden hasonló sorsú hős –, hogy a groteszkség túlmutathat még a hősiességén is. Az, hogy X. végvári vitéz egymaga fenntartott harminc ellenséges katonát, már rég ott nyugszik feledésünk kriptáiban. De a helyzet egyszerűsége, groteszksége Dugovicsot tovább élteti, mert valami különös ellentmondásra emlékeztet: elsősorban nem azáltal vált hőssé, hogy mást tett, mint a többi emberek, hanem azáltal, hogy mást tett, mint maguk a hősök is. A hősök döntő többsége ugyanis nem akar meghalni, nem a halál árán akar győzni, ő így akart. Nem meghalni akart, saját halála árán győzni.

Kár volt tehát Szócsnek megvédenie őt ellenünk. Nagy kár.

Dugovics Titusz lerántotta a törököt a mélybe. Szócs lerántotta Dugovics Tituszt a mélység magasságából egy glossza mélységébe, egy glosszányi ürességbe.”²⁸

*Hommage à René Magritte, 2019
(sárgaréz lemez, riasztókészülék)*

Biró Gábor

TÖREDÉKESEN IS EGÉSZ

– Részletek Biró Gábor megjelenés előtt álló önéletrajzi írásából –

BEVEZETÉS

Azt mondják az idegtudományok korifeusai, ha régen történt eseményekre emlékezünk, akkor tulajdonképpen nem is a megtörténtekre emlékezünk, hanem a megtörténtek emlékére: emlékek emlékére emlékezünk. Ez valóban így lehet. Valamelyest ronthat ugyan ez a régvolt történetek visszaidézésének pontosságán, de hitem szerint a valóságán és igaz voltán nem. Azt gondolom, a megtörtént események lényege marad meg a memóriában. A történések, amelyek kihullnak az emlékezetből, azok lennének (talán) a kevésbé fontos részletek, legalábbis a visszaemlékező szempontjából. Úgy döntöttem, hogy megpróbálom valahogy előkotorni valahonnan, a *mélyből* a lassan elmosódó emlékeket. Ezeket kellene felmutatnom. Két unokám, majd ha érettebbek lesznek, talán örömmel olvassák el a felidézetteket, mint ahogy én is szívesen olvasgatnék nagyszüleim gyermekkoráról, fiatalágukról, amelyekről – most derült ki számomra – nagyon keveset, szinte semmit nem tudok, s most már nem is fogok megtudni...

Persze, nem életrajzot szeretnék kínálni az utódoknak, az talán túl száraz, unalmas lenne. Inkább egy élet eseményeinek emlékeiből szemezgetnék, olyan eseményekre emlékeznék, amelyek valamiért hangsúlyosabbak maradtak számomra. Hogy miért is kerül a süllyesz-tőbe és foszlik szét az emlékezet számára jórészt hozzáférhetetlenül egy élet (minden élet) történéseinek döntő hányada, erre talán csak hivatott pszichológusok tudják a választ. Lehet, hogy még ők sem maradéktalanul. Akkor talán ne tétovázzunk, és szemlézzünk abból, ami még hozzáférhető. Lesz, ami lesz!

AZ ŐSÖK

Incze Lázár

Édesanyám apjáról annyit tudunk csupán, hogy erős fizikumú, verekedős legény volt, a testvéreivel egyetemben. Voltak fiútestvérei

- nem tudom, hányan. Talán négy fiú volt, és még lányok is léteztek a családban - akkor még szaporák voltak a székelyek. A falu csak úgy emlegette őket: Inczék, a farkasok. Csíkszentsimon ifjúsága - mert nagytatáék odavalósiak voltak -, annak hímnemű része igen-igen tartott az Incze fiúktól, akik a bálokon gyakran „rendet teremtettek”, ha éppen felingerelték őket, mert a testvérek mindegyike erős fizikumú legény volt, s emiatt a faluban igen nagy volt a tekintélyük. Olykor bizony a bálteremből kihajigálták a nekik nem tetsző társaságot. A verekedés, a bicskázás a csíki bálokon nem is volt túl ritka esemény, még az én gyermekkoromban sem.

Nagyapám egyszer a bálból hazafelé tartott, jó későre járt már az idő, jócskán éjszaka volt, amikor a sötétben egy ellenfele valahol az út szélén elbőffentette magát. „Csaknem tojik be egy Incze a váratlan s rémíztető hangra!” - fordult meg a gondolat a fejében, és máris a bicskája után kotorászott. Kiművelt reflex lehetett ez nála! Odaugrott az árok szélére megfegyvelmezni az álnok ijesztgetőt, de akkor derült ki, hogy az csak egy nagy fekete bivaly volt. Állítólag Incze Lázár lekent egy istentelen nagy pofot a bivalynak, hogy hát egy szentsimoni bicskás legényt még egy bivaly se ijesztgessen.

Nagyapám Brassóban rokkant be katonának, az osztrák-magyar hadseregbe. A katonai kiképzése idejéből maradt fenn egy történet viselt dolgáról, amiről öreg korában kacarászva mesélt nekünk, az unokáinak, amely szerint a szintén „kimenős” katonabarátjával sétálgattak a brassói promenádon. Bizony régen volt az, amikor magyar bakák szédítették a magyar s talán szász lányokat Brassó városában! Elképzelhető, hogy egy kevés szesz is volt bennük, s valamiért összekülönböztek a helyi rendőrséggel. Ezen még most, így ennyi eltelt idő távolából sem csodálkozom. Nagyapám szerint akkortájt nem volt felhőtlen a kapcsolat az osztrák-magyar katonaság és az ugyancsak osztrák-magyar rendőrség között. A barátja egy alacsony, de igen izmos fickó volt, és olyan széles, mint egy szekrény - mesélte nagytata -, s ráadásul még székely is volt az istenadta. Úgy gondolta, vele még egy rendőrtiszt se vickérojzon. Így aztán felkapta a vizet, s hirtelen úgy orrba vágta a rendőrtisztet, hogy az helyben seggre esett a flaszteren. Ebből a székelyes rendteremtésből aztán baj lett. Hívták a patrult, s az szuronyos puskák között, a szuronyokat a két vitéznek szegezve - egyik elöl, másik hátul, kettő meg két oldalról - bekísérte

őket a rendőrségre. Onnan saját tisztjeik szabadították ki a két hadfit, ezért aztán az utánuk küldött k. u. k. katonai különítmény cinkos kacsintgatások közben kísérte vissza a kaszárnyájukba a renitenskedőket. A laktanyában a felettesek még meg is veregették a vállukat: „Így kell elbánni a rendérekkel, fiúk!” Végül is nem hoztak szégyent az osztrák–magyar hadseregre s főleg a székely virtusra.

Aztán csíkszentsimoni nagyapám meg nagymamám valamikor Csíkszeredában telepedett le. Erről a lépésükről, a miértéről nincs tudomásom. Gyermekeik már ott születtek. Nagytata végigharcolta az első világháborút, úgy tudom, a tüzéreknél. Megjárta a világháborút, annak nevezetes helyszíneit, Verdunt, Isonzót és talán Doberdót is. Épségben túlélte a nagy világégest. A „kis magyar világban” – és rövid ideig még a háború után is – sikerült egy kis kocsmát működtetnie a szeredai barompiac közelében, ahol laktak. A lakásuk első szobáját alakították ki erre a célra. A söntés felett, úgy emlékszem, egy kartonlapra nyomtatva ki volt függesztve egy figyelmeztetés az enyveskező kocsmázók miheztartása végett: „Isten szeme mindent lát, ne lopd el a vendéglős poharát!” Azt nem tudom, hogy a későbbiekben az Úristen mennyit segíthetett a leltár megőrzésében. Saját magában mindenképpen bízhatott, hiszen még öregedő férfiként is mindig kitűnő fizikai kondícióban volt, a részeg zelegorkodókat még hatvanéves kora után is könnyűszerrel hajította ki az utcára a gallérjuknál fogva. Így aztán az Úristennel való kollaboráció inkább csak mint ki nem használt lehetőség jöhetett számításba. A háború után, mint mondtam, még rövid ideig működött a kocsmá. Aztán ahogy az országban izmosodott a kommunizmus, a hatalom lassan megfojtotta a kis magánvállalkozásokat, így a nagyapámék szerény kocsmácskáját is.

Beke Katalin

Incze nagymama igazi székely szépség volt. Nagy vala a szerelem Incze Lázár és Beke Katalin között! Kati szülei viszont hallani sem akartak a verekedős Lázárról, lányuknak – nagymamámnak – egy szelídebb székelyt szemeltek ki férjnek, nem Incze Lázárt. De a szerelem akkor is hegyeket tudott megmozgatni... A templomban a pap már másodsorra hirdette ki az esküdni készülő párt, nagymamámat és azt a másikat (ki tudja már, hogy is hívták?!) –, ahogy ez szokásban volt akkortájt. Aztán a szerelmes fiatalok másképp határoztak. Nem

várták meg a harmadik templomi kihirdetést. Nagypapánk egyszerűen megszoiktette Katalinját. Hova vitte, hova nem, azt nem tudom. Erről nem szólt a családi fáma, azt viszont sejtem, mit csinálhatott vele, azaz mit csinálhattak ők ketten együtt, nagy búbanatukban. Meddig tarthatott a lányrablás? Ki tudja? Utána már nem volt mit tenni, a szülők is beletörődtek a fiatalok döntésébe. Frigy lett belőle, s a frigyből öt gyermek született: Ilus, Katinka, az én édesanyám, Manyika, Laci és Gabi. Laci mindössze 18 évet élt, hirtelen halt meg. Talán a szívével volt valami baj. Egy báli estéről hazatérve lefeküdt, és még azon az éjszakán, rövid haláltusa után halt meg.

Manyika, aki édesanyámék szerint a legszebb volt a lányok közül, már fiatal feleség volt, amikor 1939-ben – abban az évben, amikor én születtem – tüdőtuberkulózis végzett vele. Ez a betegség akkoriban még sok áldozatot szedett, hatásos gyógyszerek akkor talán még nem léteztek e betegség kezelésére. Székelyföldön biztosan nem.

Ilus néni, a legidősebb gyermekük Szép Károly felesége lett. Károly bá szintén csíkszentsimoni gyökerekkel büszkélkedhetett. Ügyvédi praxist folytatott. Talán „gyorstalpalással” végezte el a jogot, úgy tudom, valamikor a háború után avatták jogásszá. A székely pereskedő ügyfelei kedvelték a védeneci érdekében, a tárgyalások során jócskán erőszakoskodó, közülük származó fiskálist. Egy rá jellemző történet keringett a családban, miszerint, amikor a szovjetek felbocsájtották a világ első űrobjektumát, a szputnyikot, s eközben sem Mihály, sem Gábor arkangyal nem került annak útjába, sőt a mesterséges égitestcske fényképezőgépei nem rögzíthették az angyalok kórusát sem, Ilus nagynénem, Károly bácsi felesége döbbenten kérdezte:

–De hát akkor mégis hol lehet a mennycsászár?

Károly bácsi nem kevés ingerültséggel a hangjában, lévén hogy ő sem tudta a biztos választ, felfortyant:

–Hát hol-hol? Ott fent, az anyád p.csjában!

Ez a „vélekedés” aztán a továbbiakban az egész családnak megfelelő tájékoztató pontként szolgált a túlvilág földrajzi elhelyezkedése ügyében.

Nagyszüleimnek Gabi volt a legkisebb gyermekük. Nagymamám kedvenc gyermeke. Ő lett az első értelmiségi a nagy családban. Kiváló orvos, bőrgyógyásszá képzezte magát.

Incze nagymama lánykorában, mint megannyi székely lány, Bukarestben szolgált. Jellemző volt a jó szellemi képességeire, hogy ott meglehetősen jól megtanult németül. Minden bizonnyal nem román, hanem német család alkalmazta. Abban az időben Bukarest még igen-igen vegyes etnikumú város lehetett.

Nagymama mindig nagy szeretettel fogadott bennünket, unokáit. Valamilyen kínálmánya mindig akadt a számunkra. Ha olykor egy kicsit hosszabbra sikeredett kissé zajos látogatásunk, akkor csóváltgatta a fejét, s kijelentette:

- Jaj, fiaim, de igen örvendek, amikor jöttök, de még jobban, amikor mentek!

Súlyos szívbeteg volt. Hatvanas évei derekán, viszonylag fiatalon halt meg 1949-ben. Kati húgom őrizget egy levelet. Nagytata írta, közvetlenül nagymama halála után. A címzett nagyapám valamilyen ismerőse vagy rokona lehetett. Most már nem tudjuk kideríteni a címzett kilétét. Ez talán nem is fontos. Ami igazán meglep, az a levél kitűnő stílusa, amely messze meghaladja egy mindössze négy vagy hat osztályt elvégzett embertől elvárható stílusbeli színvonalat, de még inkább meglepett az az érzelmi gazdagság, amelyről az írás tanúskodik. Íme, a levél!

Csíksszereda 1949. november 22.

Kedves Márton bátyám és Boriska!

Levelüket megkaptam, melyben részvétüket fejezik ki szegény Katim elhalálása folytán. Köszönöm megemlékezéseiket! Sajnos, hogy be kellett következnie szegény Katim halálának. Eltemettem és vele együtt eltemettem minden boldogságomat, minden reményemet, pártfogómat és gondviselőmet. Maradt nekem a nagy fekete gyász, és a szívemen egy olyan nagy seb, amelyet semmiféle gyógykezeléssel kigyógyítani többé soha de soha nem lehet. Hideg lett a lakásom, és nincs melegség többé benne, maradt nekem csak a sírás és a boldogtalanság. Amikor a férfi jó feleségét elveszti, elvesztette a boldogságát is, maradt a boldogtalanság. Azt írja kedves bátyám, hogy a feleségem halála nem lepte meg, el voltak készülve, hogy a hosszas betegségnek halál lesz a vége. Annál inkább meglepett engem, mert soha nem gondoltam a halálára, még az utolsó percen sem, hiszen dacára annak, hogy igen súlyos beteg volt az utóbbi időben, mégis halála előtt egy

órával még a jövőről tárgyaltunk ketten. Közben elaludt, és úgy elaludt, többé soha meg nem ébredt, az álomból átment a halálban. Mikor észrevettem, hogy nem alszik, hanem meg van halva, aszt hittem, a szívem nekem is megszakad, de sajnos a szív kibírta, pedig hogy szerettem volna én is melléje feküdni, és vele együtt ebből az árnyékvilágból elköltözni. Igaz, sokat volt beteg, közben igen súlyos beteg is volt, de Gabi fiunk olyan hűségesen, olyan odaadással gyógykezelte, hogy olyan jól helyre kezdett jönni, hogy mindenikünk örvendettünk neki, hízott is volt vagy 8 kilót, hiszen a nyáron itthon még főzött, varrogatott, még a kertben gyomlálni is segített, mi dolgoztunk a mezőn, és ő volt a házpásztor, mikor mentünk haza, kész étellel várt. Most az őszi szeptemberben egy reggel csak mondotta nekem, Lázár, te, én ma nem kelek fel, nem érzem jól magamat, mondottam neki, ne is kelj, fiam, pihenj, majd ha jobban érzed magad, akkor felkelsz. De a betegség hova tovább mindig súlyosabb lett, eldagadt a lábán, a vizelet megállott, és heteken keresztül nem vizelt, a víz szétment a testben. A doktorok el akarták a vizet hajtatni tőle, de nem lehetett, mert a szív nem bírta, hogy injekciót adjanak be neki, két hétig mind adták a szíverősítőt, de hovatovább a szív gyengült, és így segíteni nem lehetett. De azért mégis a remény mindkettőnkénél az volt, hogy jobban adja a jó Isten. A betegsége alatt egyszer mondotta nekem, hogy meghalok, Lázár, én vigasztaltam, dehogyan halsz, a jó Isten jobbat ad, ne búsulj. Akkor azt mondotta, hát ha meghalok, akkor tégedet is magammal viszlek, ennél többet soha a halálra nem gondolt. De bár csak úgy lenne, amint mondotta nekem, hogy engemet is elviszen, akkor az én szívem is meggyógyulna, adja az Isten, hogy úgy legyen. Megértettem leveléből a maguk sorsukat is, elég sajnos, hogy a sok szolgálat után öregségére az embert az úton hagyják. Én is sok mindent írhatnék, az 1949. februártól mostanáig mi mindenben mentem keresztül, az engedélyt is még május elejével visszaadtam, hiszen ez a sok herce-hurca sietette a szegény Katim halálát is. Most Viktorral ketten vagyunk (Viktor néni nagyapám húga volt – B. G.), csak én nem találom fel magamat sehol, nem tudom, mi fog velem lenni, kimegyek a temetőbe is többször, de ha a sírt meglátom, még jobban fáj a szívem, hiszen egy olyan élettársamat veszítettem el, akit még gyerekkoromban igen-igen szerettem, hogy megesküdtünk...

Itt a levél véget ér, azaz a folytatása elkallódott. Az írás formája, stílusa is intelligens, gazdag érzelmvilágú emberre vall.

Biró József

Biró nagyapámról, fiatal koráról sem maradt fent túl sok történet a családi szájhagyományban. Édesanyjáról, Biró Máriáról Bandi bátyám bányászta ki az alábbi adatokat: apja, Biró Imre kisbirtokos volt, aki Csíkpálfalváról telepedett Szeredába, és Dombi Cecíliát vette feleségül. Ebből a házasságból született Mária, aki előbb Oppelt Antal felesége, majd annak halála után Kaderzsábek János élettársa lett. Unokaöcsém, Biró Jóska nagy szorgalommal és makacssággal gyűjtögette a családkkal kapcsolatos történeteket. Tőle tudom, hogy az első férj, Oppelt Antal osztrák hadsereget kiszolgált sörfőzőmester, az első csíkszeredai sörgyár tulajdonosa volt, aki az ezernyolcszázas évek közepén elvette feleségül Máriát, dédnagyanyánkat. A házasságból három gyermekük született: Mária-Anna-Eleonóra, Vilmos, az első fényképész a családban, és harmadikként Konrád. Oppelt Antal viszonylag fiatalon halt meg. Öngyilkos lett, mert egy barátjának kezeskedett, a barát nem tudott fizetni, és erre ráment majdnem a teljes vagyona.

Antal és Mária gyermekei közül az elsőszülött fiú, Vilmos 1866-ban jött a világra Csíkszeredában, de a fényképész mesterséget már Bukarestben tanulta ki. Ott élt, dolgozott, és ott is halt meg. Biró Mária már özvegyen szintén Bukarestbe költözött az első fészekalja gyermekkel együtt, vagy talán a gyermekei után, akik már akkor Bukarestben éltek. Házvezetőnként dolgozott a német katolikus érseki udvarban.

Biró nagyapám Kaderzsábek János – dédnagyapám – és a megözvegyült Biró Mária gyermeke volt, és mi azért nem lettünk ennek a szép cseh névnek az örökösei, mert dédnagyapámnak már volt egy felesége Csehországban. Így aztán Biró Máriának balkézről csinált egy gyermeket, aki a József nevet kapta a keresztségben. Dédapánk tulajdonképpen vállalta dédnagyanyánkat, együtt is éltek, de – úgy tudom – hivatalosan nem házasodhattak össze, mert Kaderzsábek nem vált el feleségétől. Miért, miért nem, ezt nem tudhatom. Egyébként érdekes nevű dédapánk az osztrák–magyar hadsereg hadipékje volt, valahonnan a szép Csehországból sodorta sorsa a székelyek közé úgy, hogy közben az osztrák császárt szolgálta (Ferenc Jóska „dufla” császárról, pontosabban osztrák császárról és magyar királyról van szó). Soha nem ment vissza régi hazájába, székely polgár vált belőle. Ő is ott nyugszik a Biró-sírban, Szeredában, az öreg temetőben. Tivai Nagy

Imre írta róla a *Csíki pantheon* (Emlékezés régi csíkiakról) című munkájában:

„A pécek markáns alakja. Ugyanazon konyháról kelt, mint az előbbi (azaz Sprentz Pál – B. G.). Regimentpék volt. Mintha most is látnám törpe, köpcös alakját, amint veresbe szegett, szürke, veres bojtos hálókabátjában tipeg az utcán, s barátságos megszólítással kérdegeti a zörgödi asszonyokat: *hogya adja a tojást?* Házacskája volt a mai Szopos Elek-féle emeletes ház telke mellett. Építővállalkozásokat folytatott, s a mai leányiskola telkén egy hosszú faházat épített, melyet huszárkaszárnjának szánt, melyet a vármegye vásárolt meg iskolai célokra. Ezen építkezés idejéből maradt fenn az az anekdota, hogy a felcsíki szekereseket megállította, s a fuvarozott deszkára alkuba bocsátkozott velük, de nem tudott megegyezni, mert a felcsíkiak Sepsiszentgyörgyig voltak feltarisznyázva. Ekkor felült az egyik szekérre, s elment velük Sepsiszentgyörgyre, s ott megvette a deszkát, s megint felült a szekérre, s hazahozatták a deszkát Szeredába. A világ legrosszabb kiflijét ő sütötte, mert akkori időben egyedárus volt. A székelyek Kádár-csebernek hívták.” (Tivai Nagy Imre: *Emlékezés régi csíkiakról*. Csíkszereda, 1996, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 206.)

Biró József, a mi nagyapánk tehát 1879-ben született, és a cseh Kaderzsábek János meg a székely Biró Mária gyermeke volt. Tizenegy éves koráig Csíkszeredában élt, az édesapja nevelte, majd Bukarestbe került. Életéről, illetve fotográfusi pályájáról Vofkori György *Csíkszereda és Csíksomlyó képes története* című munkájában (Békéscsaba, 2007, Typografika) a következőket írja: Bukarestbe kerülése után 16 éves koráig a városban található papnevelde diákja volt. Pap szeretett volna lenni, de az akkori egyházi törvények, mivel szülei nem törvényes házasságban éltek, ezt nem tették lehetővé. A román fővárosban való tartózkodás mégis döntően meghatározta a fiú későbbi életét. 1893-ban alakult meg a bukaresti Oppelt Waisman cég, és Biró József a Calea Rahovei 3. szám alatt előbb mint inas, majd 1896-tól mint segéd dolgozott Oppelt Vilmos féltestvére mellett, akivel vándorfényképészként járta az országot, ismerkedett a szakma titkaival: így vált igazi fotográfussá. Tíz bukaresti esztendő után, 1900-ban magyar állampolgárként besorozták az osztrák-magyar hadseregbe, ő pedig hazament Csíkszeredába, hogy katonaidejét leszolgálhassa. Három évet töltött a közös hadseregben.

Első otthoni lakását Karcfalván vásárolta, de fényképészeti műtermét – Csíkszeredában az elsőt – 1904-ben már a városban nyitotta meg, az ipartestülettől bérelt helyiségben, az Apafi Mihály utca 248. szám alatt, aztán 1940-ben az újonnan épített házába költöztette fel a műtermét is. „Abban az időben a fényképész a társadalmi és családi események, évfordulók megörökítője volt – írja a szerző. – Biró mester műtermében, nappali fénynél, esetleg az égő magnézium mellett 18 x 24 cm-es nagyságban, üveglemezen, nagyítás nélkül, napfénymásoló papíron készítette fényképeit. Fennmaradt fotográfiáit szemlélve megállapítható, hogy pontos, tiszta és legtöbbször művészi munkát végzett.”

Biró József bukaresti éveinek köszönhetően anyanyelvi szinten beszélt a román nyelvet, de jól beszélt németül is. Nyelvtudását az impériumváltozás után tudta igazán kamatoztatni, nemcsak a saját hasznára, hanem a város érdekében is. Évekig az ipartestület nagytekinthető elnöke és 1924-től a város alpolgármestere volt. A közjóért folytatott munkásságának tudható be, hogy a helybéli kisiparosság összefogásával, 1919 nyarán megvásárolhatta az ipartestület részére a városközpont egyik házát. A székház megvételére 59-en adományoztak jelentős összegeket, 100 koronától 500 koronáig terjedő nagyságrendben. Nagypárk 1000 koronával szállt be, de a város gazdag hentes és mészáros, Cseh István 5000 koronával járult hozzá az ipartestület székházának megvásárlásához. Biró Józsefnek szerepe volt az iparos könyvtár létrehozásában, majd az Iparos Nőegylettel együtt a székház udvarán megépítették az aggmenházat is.

Azt mondhatnók, hogy élt a lehetőségekkel. Mai szemmel nézve nem csinált egyebet, mint igyekezett – reálpolitikusként és románul perfektül beszélő emberként – a város érdekében tevékenykedni, és ezt jól csinálta. Amikor aztán 1940-ben újra „magyar világ” lett, a bős honfiak, akik az elmúlt huszonkét év alatt legfentebb csak puszogtak, lapítottak, semmit nem tettek a szeredai magyarságért, elérték, hogy eltávolítsák a város éléről, mert úgymond kiszolgálta a románokat.

Nagypárk amúgy eléggé erőszakos ember volt családon belül és kívül is. Terepre nem járt, azt tartotta, aki fényképet akar, az menjen el a műterembe. Szeredában egyetlen fotográfusként még akkor ezt meg is tehette. A családi legenda szerint a szomszéd faluból fényképészkedni érkező násznépet vőlegényestől, menyasszonyostól

kipakolta a műteremből, mert nem úgy viselkedtek, ahogy azt elvárta tőlük. Ezen a visszautasító álláspontján később változtatott, talán a közben megjelenő konkurencia okán.

Legnagyobb gyermeke, Károly 1899-ben Bukarestben született. Rá néhány évre költöztek Szeredába. Károlyt már 17 évesen elvitték katonának. Olasz fogságban 3 évet töltött. Mire hazaérkezett onnan, már román világ fogadta. Elvitték román katonának Galacra. Hazakerült, megnősült, és ő is fotografálásból próbált megélni. Saját műteremmel is próbálkozott, de ez valószínűleg nem prosperált, ezért aztán nagyapánkkal dolgozott tovább. A második világhétkor, immár negyvennégy évesen ismét katona lett, ezúttal magyar katona. Nem sokáig, mert újból hadifogság következett. 1946-ban szabadult a fogságból. Jó kedélyű, vidám ember volt. Mi, a testvérének gyermekei igen kedveltük. A háború után már csak négy évet kapott a sorstól, valamilyen lázas betegségben, talán tüdőgyulladásban halt meg. Mindössze 51 éves volt.

Oppelt Vilmosnak, nagyapánk féltestvérének nem volt gyermeke. Nővére, Mária-Anna-Eleonóra Kapcza László székelyudvarhelyi tímár mesterhez ment férjhez. Ők is Bukarestben éltek. Hét gyermekük született, Laci, a legnagyobb és Vilmos, a legkisebb szintén fényképészek lettek. A két legnagyobb fiút mint magyar állampolgárt behívták magyar katonának az első világháborúban, a harmadik fiút román katonának vitték el 1916-ban. Úgy harcoltak egymás ellen, hogy közben apjukat, mint ugyancsak Bukarestben élő magyar állampolgárt Focșani mellé internálták, aki onnan nem is tért haza. A két fotós fiú a háború után is a Regátban maradt, ott alapítottak családot. Nevüket románosították, Kapczából Capșa lett, pedig egyiküknek német, másikuknak magyar felesége volt. Laci bácsinak nem voltak gyermekei. Vilinek fia és lánya született. Ők már románnak tartották magukat.

A lányok közül Vali néni Csíkban élte le az életét. Ő Biró Károlynak volt a felesége – unokatestvérek voltak –, Gizi néni pedig Budapesten élt. Még mi is találkoztunk vele meg az egyik, ebből a fészekaljából való fiúval, Kari bácsival.

A sorban nénje következett, akit Ilona névre keresztelt a pap, de mi csak nénjének szólítottuk. Nénje vezette a szülei, Biró nagyapámék háztartását, majd később, amikor a sors úgy rendelkezett, akkor nagy odaadással ápolta beteg szüleit. Érettségizett is, ami akkor a nők között – csiki viszonylatban – ritkaságnak számított. Sőt, a bukaresti orvosi

fakultásra is beiratkozott, de azt nagyon hamar ott is hagyta. Ötvenéves kora körül férjhez ment egy özvegy, nálánál jóval idősebb, természetében meglehetősen merev (fiziológiájában valószínű már kevésbé) öregedő úrhoz, A. Gyulához.

Biró József nagyapám Csíkdánfalváról nősült, mégpedig a lófő Abosok Veronika nevű szép leányát vette el feleségül. Úgy tudom, nagyanyánk néhány évvel idősebb volt, mint nagytata. Ő is cselédeskedett Bukarestben. A családban valamilyen szemérmes suttyogás olykor elhangzott, amely szerint első gyermekük, Károly már útban volt, mielőtt összeházasodtak volna. (Óh! irgalom atyja, ne hagyj el!) Sőt, talán csak jóval Károly bátyánk születése után házasodtak össze. Azt persze nem tudom, miért is nem siettek az esküvővel.

Aladár, a harmadik gyermekük mindössze tizenkilenc évet élt. Nagyapámnak segített a fotóműhelyében, és véletlenül – a szenzációt kereső szeredaiak vélekedése szerint szándékosan! – valamilyen, a fényképészetben akkor használatos, talán higany tartalmú anyagot (szublimát?), mérget nyelt le. Ez a fotózásoknál használt igen erős mérgező anyag por alakban, kis tasakokban a zsebében lapult, akárcsak a sűrű fejfájásai ellen használt fájdalomcsillapító. Édesapámék szerint fatális tévedés és nem suicidális szándék volt, hogy összecserélte a tasakokat. Haláltusája egy-két napig tartott. Ő is a Biró-sírban nyugszik.

Dr. Nagy András a *Városkép – és ami hozzátartozik* című könyvében (Csíkszereda, 1995, Pallas-Akadémia) emlékezett meg nagyapánkról: „A századelői város képe hiányos volna, ha nem látnók magunk előtt zömök és mozgékony alakját, széles művészkalapját, felleghajtó köpönyegét, de főképpen nagy gonddal ápolt Vilmos-császár-bajuszát, amint a polgárság ügyeiben megállás nélkül lót-fut.”

Mi, az unokái is tanúi voltunk a nagy gonddal esténként elvégzett bajuszápolásának. Lefekvés előtt éjszakára egy bajuszkötő alkalmazhatósággal leszorította ezt az akkurátusan elrendezett, szépen díszlő szőröcsomót, hogy reggelre kelve, de inkább egész napra megfelelő, tekintélyt parancsoló férfidíszként viselhesse azt.

A kisváros fényképésznéek nevével természetesen a helyi sajtóban is találkozunk, jelesen a *Csíki Lapok*, 1904. április 13-i számában. Íme, egy reklámhirdetés: „Új fényképészeti műterem. Van szerencsém a nagyrabecsült közönség szíves tudomására hozni, miszerint itt, Csíkszeredán, Apafi Mihály utca 248. szám alatt (a Takarékpénztár mellett)

egy, a mai kornak és ízlésnek minden tekintetben megfelelő és modernszerű fényképészeti műtermet rendeztem be, s azt április hó 1-én megnyitottam. Miután a fényképészethez tartozó mindennemű szakjártasságot a külföld nagyobb városaiban szereztem meg, így azon helyzetben vagyok, hogy a nagyrabecsült közönség igényeit minden tekintetben kielégíthessem. Készítek tablou képeket eredeti vagy utánzat kivitelben, csoportképeket, épületek külső és belső felvételét, fontos okmánypapírok[at] stb. Miután külföldön szerzett tapasztalataimat itthon szándékozom értékesíteni, tehát nem mint átutazó, hanem mint állandó fényképész fogok itt működni, és az általam eszközölt felvételekért jótállok, és nem sikerült felvételeket újra eszközölök. A nagyrabecsült közönség szíves látogatását és megbízását elvárva maradtam kiváló tisztelettel: Biró József fényképész, volt asszisztens a román királyi udv. fényképészeti műtermében.”

Egy másik híradás a *Csiki Lapok* 1920. január 4-i számában volt olvasható. Íme: Műsoros tarka estély. Városunk egyik legtekintélyesebb testülete, a Csíkszeredai Ipartestület december 26-án, karácsony másodnapján a Vigadó színháztermében páratlan sikerű műsoros tarka estélyt rendezett. A testület jelentős összegért nemrégén vásárolta meg jelenlegi székházát, mely fekvésénél, méreténél és berendezésénél fogva mindenképpen alkalmas az ipartestület helyiségei céljaira. A testület mozgékonyasága, egysége és társadalmi tevékenysége kétségtelenül agilis elnökének, Biró Józsefnek érdeme, ki mindent megtesz a testület tekintélyének, erkölcsi és anyagi javainak emelésére.”

Nagyapám műtermének működésére vonatkozó sajtóértesítéssel két évtizeddel később, 1940. június 30-án is találkozhatunk ugyanabban az újságban. Íme: „Biró József csíkszeredai fényképészete ezúton hozza Csíkvármegye közönségének tudomására, hogy az Ipartestület székházában levő fényképészeti műtermét a mai kor igényeinek megfelelően kibővítette és átrendezte. Készít felvételeket bármilyen kivitelben, nappali világításnál és villanynál.” 1940 októberében pedig értesíti a lakosságot a fényképészeti praxisában bekövetkezett változásról: „Tisztelettel értesítem a város nagyérdemű közönségét, hogy fényképészeti műtermemet az Ipartestület épületében lévő helyiségből, hol 30 esztendő óta fennállt, lakásomra helyeztem át, s ottan továbbra is minden szakmába vágó munkát a legszebb kivitelben készítek. Kívánatra

házhöz és vidékre is elmegyek. A n.é. közönség szíves pártfogását kéri Biró József fényképész, Csíkszereda.”

Méltatói érdemesnek tartották kiemelni, hogy Biró József vagyont nem szerzett, munkájával és javaival az általa vezetett ipartestületet gazdagította.

Biró Zoltán, Incze Katalin

Édesapám volt a család Benjámija, a legfiatalabb s talán a legelevenebb a gyermekek sorában. Iskolai eredményei nem nagyon tükrözték kiváló intellektuális adottságait. Már kamasz gyermekek voltunk, amikor egyszer valahonét a kezünkbe került összcsaládi kacarászást kiváltó gimnáziumi bizonyítványa, s abból kiderült, hogy az oskolában ő sem szakította el a hámistrángot a nagy erőlködéstől – akárcsak mi, a fiai –, és ráadásul tanárai a magaviseletét sem értékelték kifogástalannak. Négy gimnáziumot végzett. Villanszerelői és rádiótechnikusi képzettséget szerzett. Meggyőződésünk volt, hogy simán elvégezhetett volna akár egy egyetemet is, ha kedve, szorgalma s a családi ösztökélés megfelelő konstellációban találkozik, s ez őt határozottabban és sikeresebben tologatta volna egy ambíciózusabb pálya felé. Szívesen olvasott. Könyvtárában és így a mi gyermekkori szellemi környezetünkben nemcsak Mikszáth, Móricz, Ady, Karinthy, de a világirodalom klasszikusai is, Leopardi, Shakespeare s a többi szerepelt. Ennek volt betudható, hogy nyolcadikos koromban, amikor Szabó Alice magyartanárnő megkérdezte az osztályt, na gyermekek, ki is írta a Rómeó és Júlia című művet, akkor az osztályból egyedül én tudtam válaszolni, hogy természetesen *Sakkeszpeáre*, így magyarosan. Alice aztán kijavított, akkor tanultam meg, hogyan is írják, hogyan is ejtik a nagy angol drámaíró nevét.

Csíkban az amatőr színjátszás fontos szerepet töltött be a városka kulturális életében. Az akkori székely kisvárosokban hivatásos színházak még nem léteztek. Vendég színházak előadásai, ha voltak is – nem tudom, voltak-e –, rendkívül ritka események lehettek. Mind édesanyám, mind édesapám oszlopos tagja volt az amatőr színjátszó körnek. Erről fényképek is tanúskodnak. Állítólag Biró Tika (Zoltán – Zoltika – Tika) édesapánk nem mindennapi tehetségnek számított, számos darabban játszott főszerepet is. Amúgy izmos, domború mellkasú, széles vállú, jóvágású férfi volt. Nem csoda, ha Incze Katinkát hamar

levette lábáról. A kis magyar világban egy kis üzletecskét működtetett, ahol nemcsak új rádiókészülékek forgalmazásával, hanem rádiók javításával is foglalkozott.

Édesanyám egy életen át imádta férjét, apánkat. Kati hűgornak mondta egyszer, már édesapám halála után: „Gyermekeim, titeket is nagyon szerettelek, de Tikát, apátokat imádtam!” Édesapánk elvesztése – úgy tűnt akkor – feldolgozhatatlan lelki traumának bizonyul édesanyánk számára. Szerencsére nem így történt. Lelki erejének betudhatóan lassan, fokozatosan feldolgozta a feldolgozhatatlant, már amennyire az egyáltalán lehetséges volt. Huszonnégy évvel élte túl Tikáját, édesapánkat.

Édesanyámmal egyszer otthon nála, talán egy évvel a halála előtt, az elkerülhetetlenről, a közelgő végről beszélgettünk kettesben, s akkor elmélázva, de mégis mosolyogva, némileg karikírozva a dolgokat, kijelentette: „Más is kibírta, akkor én is ki fogom bírni...” Kilencven éves volt, amikor elment.

GYERMEKKOROM

Fény

Most meg térjünk rá a magam réges-régi emlékfoszlányaira. Azt hiszem, hogy legrégebbi emlékem az lehet, hogy fekszem valamilyen ágyikóban, valamilyen fa vagy bokor árnyékában, a levelek között átszűrődik a napfény, a levelek a légáramlás okán játékosan mozognak, és én jól érzem magam. Körülbelül ennyi lenne a valószínűleg legkorábbi emlékfoszlány, ami megmaradt a koponyámban. Korai emlékeim között számon tartom azt is, hogy egyszer nyáron édesapámékkal együtt meglátogattuk Incze nagytataáikat. A látogatás estébe nyúlt, s hazafelé tartva bizony fáztam a csillagfényes szeredai hűvös nyári éjszakában. Nagyon kicsi lehettem még, mert édesapám ölbe vett, úgy vitt haza.

Az új ház

Talán 1943-ban, esetleg '44 elején lehetett, amikor Incze nagytataák segítségével házat vásároltak szüleink. A Gábor Áron utcában lévő ház már kicsinek bizonyult, és amúgy is csak bérelt szállás volt. Az utcát, ahol az újonnan megvásárolt ház állt, nem messze az addig lakott házikótól, akkor Vörösmarty utcának hívták. Azért akkor, mert később

aztán a román hatalom egyéb neveket talált ki, példának okáért volt az Filimon Sârbu utca is, aki ugye valamilyen illegális kommunista fickó volt a háború előtt, aztán Borvíz utcaként szerepelt. Talán még most is ez a „keresztneve”.

Az új házban tett első látogatásunk emléke is megmaradt, persze annak is csak apró részlete, de ami érdekes, egy illatra emlékszem, ami engem dohos könyvek illatára emlékeztetett. Akár ma is felismerném, azonosítani tudnám ezt az illatot, ha megint találkoznék vele.

Háború és menekülés

1944 ősze. Zajlott a második világháború. Édesapám is már katonászkodott. Ő akkor 35 éves volt. Jött a parancs a hatalom részéről: mindenki meneküljön, mert a front Csíkszeredán fog átvonulni. Jönnek az oroszok, és persze a románok is, akik idejében a megfelelő oldalra álltak át.

Nagyapám és Isonzó

A román hadsereg 1916-os „látogatása” még élénken élt a székelység emlékezetében. Akkor, a világháború kellős közepén Románia jó alkalomnak találta, hogy a Székelyföld gyakorlatilag védelem nélkül maradt, s így nyugodtan letámadhatja. Ahogy valamikori olvasmányaimból megtudtam, az akkori magyar–román határon mindössze harmincezer magyar katona állomásozott. Öreg hadfelkelőkből tevődött össze ez a nem túl nagy, szedett-vedett, rosszul felszerelt védősereg. Az osztrák hadvezetés mindvégig nem vette komolyan a román fenyegetést. A román haderő létszáma több mint tízszerese volt ennek a határok védelmére felsorakoztatott, gyengén felszerelt társaságnak. S akkor hadüzenet nélkül támadtak – a hadüzenetüket csak a támadásuk kezdete után egy nappal közölték Béccsel –, és beözönltek Erdélybe, a Székelyföldre, dúltak, gyújtogattak, raboltak. Mindaddig, míg a német és a magyar haderőket átcsoportosították, és ők aztán Bukarestig hajtották a „látogatókat”.

Csíkszeredát kifosztották, majd felgyújtották. Fényképek is tanúskodnak erről a bátor tettről. A város jelentős része leégett. Emlékszem, Incze nagytata mesélt nekünk erről az eseményről. Akkor ők még Isonzónál vagy Verdunnél harcoltak. A hadvezetés felsorakoztatta a székely származású katonákat, és elmondták nekik, hogy a románok

dúlják a szülőföldet. Szükség lenne önként jelentkezőkre, akik hazamennének, és harcba szállnának az ellenséggel. „Nos, ki jelentkezik? Aki jelentkezik, az lépjen előre!” Erre az összes székely származású katona egyszerre, egy emberként lépett ki a sorból, mert védeni kellett a kicsi székely hazát. Nagytata így mesélte nekünk! Persze nem mehetett mindegyikük, talán csak minden tizedik.

Azt a kedves anekdotát juttatja ez eszembe, mely szerint egyszer Laji báttal azzal ijesztgették, hogy jön a sárga veszedelem, a kínaiak elfoglalják a Székelyföldet. Laji bá' pedig azzal bátorította falutársait, hogy ne féljetekek, ne búsuljatok, esszeszedünk mü itt minden férfit, fészit es, kaszát es, és ellenállunk nekik!

- Jó, jó, Laji, de a kínaiak nagyon sokan vannak - mondták a falusfelek -, minden székelyre legalább harminc kínai jut!

- Hát annyit kell es! - mondá az öreg elszántan.

Vonatút

A város és a falvak lakossága okkal félt egy újabb megszállástól. A kormány tehervagonokat bocsátott a menekülök rendelkezésére. Egy-egy vagonban több családnak is el kellett férnie. Mi, gyermekek nem sokat értettünk az egészből. 1944 szeptembere volt, Bandi hétéves, Kati alig több mint kettő, magam pedig ötéves voltam. Bandival alig vártuk már, hogy vonatozzunk. Nem nagyon értettük a felnőttek izgalmát, szomorúságát. Az utolsó éjszakát Incze nagytatáéknál töltöttük. Ők a vasúthoz, a vasútállomáshoz közel laktak. Akkor éjjel mindannyian a kertjükben, kint a szabad ég alatt aludtunk. Nem tudom, miért. Talán bombázástól féltek? A vasútállomások általában a bombázások célpontjai voltak, s azt gondolhatták, a szabadban kisebb a veszély, mint bent egy házban, amely bombatalálat esetén összedőlhet, maga alá temethet mindannyiunkat. Ki tudja már?

Hűvös, csillagfényes szeptemberi éjszakára emlékszem. Aztán másnap birtokba vettük a tehervagont, amit számunkra kijelölt a magyar hivatal. A vonat a csíki menekülteket szállította, de a katonaság is elfoglalt néhány vagon emlékezetem szerint. A vonat teljesen szabálytalanul közlekedett, meg-megállt, aztán valamikor megindult, soha nem lehetett tudni, mennyit várakozik. Ez olykor órákat jelentett, máskor néhány perc volt csupán.

Dédánál, azaz a falu előtt már órák óta álldogálhattunk a kora őszi időben, ragyogó napsütésben, s a menekülők kamaszkorú fiataljainak fürdésre támadt kedvük a közvetlenül mellettünk folydogáló, hívogató Maros folyó vizében. Sokan közülük le is ugráltak a vagonokról, egy kissé távolabb, hogy éppen szem előtt ne legyenek, pucérra vetkőztek, s bele a finom, langyos folyóvízbe. Igen ám, de akkor hirtelen füttyentett a mozdony, s a szerelvény lassan megindult. De volt-e futás!? Mindössze annyi idejük maradt a fürdőző legénykékeknek, hogy a földről felkapkodják ruháikat, s azt a pöcsük elé fogva rohantak a már mozgó vagonok felé. Gondolom, a vagonokban üldögélő férfitársaság nagy derűtségére. A nők meg eközben szemérmesen elfordították fejüket. Végül is mindannyiuknak sikerült elkapniuk a vonat farkát – a sajátjukon kívül.

Sztálingyertyák

Őrzök még egy másik emléket a vonatos utazásunkról, igaz, az esemény idejét és helyét pontosan már nem tudnám felidézni. Éjnek idején légiriadót jeleztek. Engem az ijesztő szirénabúgás tartott félelemben. A vonat nyílt pályán állt meg, s a vaksötétben leugrálók óvóhelyeket keresve rohantak, hogy védve legyenek az esetleg vonatot elérő bombáktól. Édesanyám, szegény, három gyermekével szintén szaladt, ahogy a három rémült kisgyermekkel egyáltalán szaladni tudott. A két és fél éves Kati az ölében, s mi ketten Bandival, gondolom, a szoknyájába kapaszkodva igyekeztünk lépést tartani vele a sötétben. Aztán valahogy csak beértünk egy óvóhelyre, s ott megvártuk a bombázás végét. Itt a film elszakad, tovább már nincs meg, mi is történt. De tudom, hogy a menekülés során valamikor a Balaton mellett is elvonatoztunk. Emlékszem, hogy bámultuk a nagy vizet.

A modern kori háborúban mindkét fél előszeretettel bombázta a vonatokat, amelyek katonaságot s hadfelszerelést szállítottak, de hogy civilek tömegei is utazhatnak és áldozatokká válhatnak, nem sokat foglalkoztatta a nyugati hadvezetést sem. Ezúttal azonban nem a vonat, hanem a város, Komárom lehetett a célpont. Sztálingyertyákkal, igen erős fényt sugárzó, égő-világító eszközökkel oszlatták az éjszaka sötétjét, amelyeket repülőből ejtőernyővel dobtak le. Nagy területet világítottak be ezek, s így a bombázógépek tájékozódni tudtak, hol is eresszék le bombáikat.

Ráckeve

Menekülésünk során az első állomás Ráckeve volt. Ebben a nagyközségben – ma városi rangja van – élt Gábor bácsi, édesanyám anyai nagybátyja, aki tanító volt. Néhány napot – meglehetősen: néhány hetet – náluk töltöttünk. Házuk mellett volt egy raktárszerű épület. Alma egy hatalmas halommal, meg must volt egy szobában. Ezek illatát még most is vissza tudom idézni. Közel volt a Duna, s mi, gyermekek oda felügyelet nélkül is lemeheztünk. Gondolom, a felnőtteknek, édesanyáméknak nem volt már annyi energiája, hogy minden lépésünket ellenőrizzék, így aztán egy alkalommal bemásztunk egy, a folyó szélén lévő kikötött csónakba. Bandi eloldozta a kötél csomóját, amellyel rögzíteni szokták a csónakot, hogy a víz sodrása el ne vigye azt, s mi szép lassan megindultunk a mélységek felé. Szerencsére a hétéves Bandinak hamar váltott az esze, s – én úgy emlékszem – kiugrott a csónakból, és visszahúzogatta azt a partra, s mi Öcsi unokatestvéremmel valahogy kikászálódtunk belőle. Megúsztuk, nem vált belőlünk dunai hajós, sem vízi hullá! Bandi bátyám viszont úgy emlékszik, hogy rémülten kezdtünk kiabálni, s a közelben lévő felnőttek jöttek segítségünkre, akik aztán jól leteremtettek bennünket, de ami fő, kihúzgáltak a partra.

Zalaszentgrót

Ráckevéről Zalaszentgrótra irányítottak. A magyar adminisztráció jól megszervezte az erdélyi menekültek hatalmas tömegének elosztását a mai Magyarország területén. Mindenki, minden menekülő család pontos címet kapott: hol kell letelepednie, hol kap fedelet a feje fölé. Édesanyám a három gyermekkel meg nővére, Ilus néni, szintén három gyermekével (Ilucival, Öcsivel és Gabival) egy üresen álló lakásban kaptunk ideiglenes szállást. (Talán Incze nagytatáék is ott laktak valahol, talán ugyanabban a házban, csak más lakrészben.) Amint nemrég megtudtam, deportált zsidó családok üresen maradt lakásaiba helyezték el a székelyföldi menekülteket, illetve azok egy részét. Az apák akkor már katonák voltak. Ha nem tévedek, a két családnak egy-egy szoba jutott meg egy közös konyhácska. A ház udvarára egy nagy kapun lehetett belépni, olyanszerű kapu volt, mint a szász porták kapuja, két nagy szárnyal a teherszállítók számára, meg egy „civil”

belépő. A kapualjból jobbra is, balra is lakások nyíltak. Mi a jobb oldali lakást kaptuk. Néhány kőlépcsőn kellett felmenni a bejárati ajtóhoz, ez pedig valamilyen előszobaféleségbe nyílt. Bal felé, a kapualjban egy kisebb lakás is volt, ott egy menekült lengyel mérnök lakott. A két lakás mögött egy kis udvarocska volt, mögötte már csak a mező következett, s a mező közepén egy kis fás ligetecske is ékeskedett, ahol tavasszal, 1945 tavaszán ibolyák nyíltak. A mi itthoni ibolyáinkkal ellentétben ezek nagyon illatosak voltak. Mintha ma is érezném az illatukat!

Egy szép napon ellenséges repülőgép röpcédulákat szórt el a falu fölött, amelyben az a szöveg volt olvasható, hogy „Túrje, Szentgrót, ne neved, többet kapsz, mint Budapest!” (Túrje egy Zalaszentgróthoz közeli község, szép románkori temploma van.) Ma sem értem, mi célja lehetett két kis község lakói ijesztgetésének? Aztán egy estefelé egy orosz bombázógép a falu fölött húzott el, és tényleg ledobott néhány bombát, de azok a falun kívül robbantak fel.

Valamikor, már felnőtt fejjel, talán az 1970-es évek végén vagy a '80-asok elején autóval utazva kirándultunk Magyarországon, s kíváncsiságból átfurikáztunk Zalaszentgróton is. Megkerestem azt a házat, ahol a háború alatt meghúzódtunk. Nem sokat kellett keresgélnem, egyből rátaláltam az utcára meg a házra is. Ugyanaz a ház, ugyanaz a kapu, de mintha összetöpörödtek volna. Bementünk a kapun, egy nő jött elénk. Nyilván semmit nem tudott arról, hogy a háború alatt menekültek húzták ott meg magukat. Nem tessékelt be a házba, de kint az udvaron néhány percig körülnézhattunk.

Bombázás a szőlődombon

Valamikor 1945 kora tavaszán a front a falu felé közeledett, a lakosság arra számított, hogy a falut löni fogják, s a harcok között közepén találhatják magukat, ezért az emberek felvonultak a közeli szőlődombokra abban a reményben, hogy ott nagyobb biztonságban lesznek. Incze nagytatáék meg mi is így tettünk. Ilucit, unokanővéremet talán otthon bújtatták el, így ő nem lehetett velünk. Mindannyian egy kis présházban húzódtunk meg, kivéve nagyapámékat. Neki mint hadviselt férfinak – végigharcolta az első világháborút – bőven voltak háborús tapasztalatai, s azt tanácsolta, hogy ne a házikóban maradjunk, mert az célpont lehet, hanem a házon kívül, a földön fekvő lapítsunk.

Ugyanis akkor már két tűz között voltunk: a dombtetőről a németek, a domb aljából a ruszok lövöldöztek egymás irányába – a mi fejünk felett! Kati húgomnak pisilnie kellett, édesanyám lehajolt, hogy bilire ültesse, s abban a pillanatban egy nagy robaj keletkezett, mindent beborított a por, hiszen a présház falai vályogból voltak, a kis kuckóban semmit nem lehetett látni. Egy akna vagy ágyúgolyó ütötte át a falat, de szerencsénkre a túloldalit is, s nem robbant fel a túl puha vályognak köszönhetően. Ha édesanyám abban a pillanatban nem hajolt volna le, akkor telibe találta volna őt a gránát. Ha meg felrobbant volna, akkor senki sem élte volna túl. Nem lett volna, ki megnősüljön, nem lettek volna gyermekeim, unokáim sem, akiknek elmesélhetném a régi szép időket...

A németek voltak ebben a tettesek. Állítólag kellett látniuk, hogy civil emberek gyermekekkel együtt próbálnak meghúzódni, kis fedezéket remélve a présházacskában, és mégis célba vették a házikót. Az is lehet, hogy nem szándékosan lőttek bennünket, csak egy eltévedt lövedék volt a bűnös.

Az eset után kirohantunk a présházból. Nagypám vezényletével behúzódtunk egy általa horgasnak mondott horhosba. Ezek a mély, vízmosta árkok, gyalogösvényekkel a mélyükön átszőtték a zalai szőlődombokat. Így aztán csak a fejünk fölött süvitettek a golyók. Nagypánk, lévén első világháborús veterán, tudta, hogy veszélyben vagyunk. Az oroszok nagyon közel voltak hozzánk, esetleg ellenséges katonáknak is gondolhattak volna bennünket. Nem tudhatták – mert nem láttak bennünket –, hogy nem ellenség settenkedik-e a közelben. Veszélyben volt az életünk!

Nagy tata egy fehér zsebkendőt feltűzött egy bot végére, és elindult a közelben lapuló orosz katonák felé. Nem volt minden kockázat nélküli ez a lépése. Kis idő múlva aztán jelezte nekünk, hogy mehetünk. Kiderült, ukrán katonák voltak meglapulva – a domb védelmét kihasználva a német tüzérség lövedékeivel szemben –, köztük egy román vagy románul tudó katona, így aztán a kommunikáció is remekül működött. A katonák az idősebb korosztályból valók voltak. Szeretettel ölelgették a kicsiket, Katit meg unokaöcsémét, Gabit, elmondták, hogy ők is kisgyermekeket hagytak otthon. Jó emberek voltak. Az embertelenség sivatagának kellős közepén az emberiség virágocskát nyitott!

EPILÓGUS

Mint minden életpályája végén lévő ember, én is vissza-visszarévedek az elmúlt évtizedekbe. Mint minden öregedő ember, leltározom az összegyűjtött kincseket, az élménnyé nemesülő eseményeket, jórészt a magam örömére, és talán egy kicsit mások okulására is. Szívesen, de olykor egy kissé erőszakosan erőltetném rá történeteimet az utódokra, főleg unokáimra. Lehet, csak egy illúziót dédelgetek magamban, hogy talán számukra is érdekes lehet az a letűnt és soha vissza nem térő világ, amelyben élni az én generációmnak adatott meg. Nem állt szándékomban életrajzot írni. Talán életmozaikoknak lehetne nevezni azokat az apróbb-nagyobb történéseket, amelyeket magammal cipelek, és amelyekről valamiért fontosnak tartottam beszámolni.

Töprengek, miért is írtam pontosan azokról a velem megesett történésekről vagy eseményekről, amelyeknek részese lehettem, és amelyeket rögzíteni is szükségesnek véltem. Exhibicionizmus? Hiúság? Tanulság az utánam következőknek? Esetleg, hogy szolgáljanak adalékok gyanánt egy korrajzhoz? Ki tudja, az is lehet, hogy még valamilyen tudat alatti ösztökélés is benne van a pakliban. Maradjunk abban, hogy talán mindez együttesen.

Úgy érzem, a tarisznya immár kiürült. Nincsenek benne már közkinccsé teendő, közkinccsé tehető további történetek. Ezért gondolom azt, most már pontot kéne tenni a visszaemlékezéseim végére. A számadás ideje lassan lejár. Amúgy nem árt igyekezni, mert ki tudhatja, mennyi is a maradék idő, különösen ilyen „koronázó kedvű” időkben. Immár a nyolcvanon túl Kharón ladikja ringani kezd velünk – mondjuk Illyés Gyulával. A Styx folyó, úgy tűnik, nem is olyan széles, az átjutás talán nem is tart túlságosan hosszan. Modern időket élünk; lehet, a ladikot ma már nem is evező, hanem gyors haladást biztosító motor hajtja. Ki tudja, ki tudhatja? A cél előtt még el kellene mondanunk, időt kéne kapnunk rá, hogy elmondhassuk: az Élet, a mi életünk is jó mulatság, férfi munka volt.

Pollman Ferenc

AZ ÚZ VÖLGYE A NAGY HÁBORÚBAN

Habár az első világháború centenáriuma mostanra már mindenféle számítás szerint elmúlt, az általa kiváltott felfokozott figyelem történelmünk eme tragikus korszaka iránt továbbra is megmaradni látszik. Ez a szó szoros értelmében „velünk élő háború” máig ható következményeivel és újra megerősített emlékezetével néha egészen váratlanul szembesít bennünket azzal a felismeréssel, hogy rendezetlen ügyeink vannak, melyeket nem lehet szőnyeg alá söprésrel elintézni. Beszédes példa erre az Úz völgyi katonatemető dolga, amely az események kedvezőtlen alakulása folytán magasra korbácsolta a szenvedélyeket, és az általa kiváltott médiavisszhang az érdeklődés középpontjába állította az egész régiót.

Az a különleges kötet¹, amelyet az alábbiakban a tisztelt olvasó figyelmébe szeretnék ajánlani, bár nyilvánvalóan profitálhat az említett érdeklődésből, semmiképpen nem a katonatemető ügyének aktuálpolitikai kiaknázását tűzte ki céljául. Különlegességét részben tematikája, részben szerkezete adja. Szerkesztője, az ismert erdélyi újságíró, Kocsis Károly, előszavában megosztja az olvasóval a mű keletkezésének történetét, amit most nem tartanék ildomosnak elárulni. Nem állhatom viszont meg, hogy az általa a kötet mottójául választott Hamvas Béla-idézetre ne hívjam fel külön is az olvasó figyelmét.

A könyv alapján véve az Úz völgye (és annak tágabb környéke) első világháborús krónikája korabeli hadinaplók és visszaemlékezések tükrében, egyfajta emlék-olvasókönyv az erdélyi front ezen szakaszának történetéről. Nem klasszikus értelemben vett hadtörténeti munka, bár tartalmaz egy alapos hadtörténeti összefoglalót is a hadiesemények megértéséhez. Ez utóbbi tanulmány Gottfried Barna munkája, aki a tőle már megszokott precizitással, világos és áttekinthető módon mutatja be a hadműveleteket az 1916. augusztus 27-i román hadüzenettől az 1918. május 7-i bukaresti békéig. Dolgozata minden fontos

1 Kocsis Károly (szerk.): *Előre az Úz völgyében*. Sepsiszentgyörgy, 2020, Háromszék Vármegye Kiadó.

információt tartalmaz, és külön részletesen tárgyalja az 1917. március 8-i magyarósi rohamtámadás történéseit. Ugyancsak a szaktudományos megközelítést képviseli a kötetben egy térképtörténeti tanulmány, mely az Úz völgye régi térképeken megjelenő ábrázolásainak történetét foglalja össze: Tamás Sándor gazdagon illusztrált tanulmánya a kötet egyik legizgalmasabb része, amely különösen az érdeklődő olvasók számára szolgálhat eddig viszonylag kevésbé ismert információkkal. Mindezt pedig két képzőművészeti blokk egészíti ki. Az egyik Kövér Gyula világháborús témájú grafikáinak 25 tételből álló gyűjteménye (mely *Harctéri lapok* címmel levelezőlap-sorozaton jelent meg), valamint a művész 24 további alkotása (a budapesti Hadtörténeti Múzeum képzőművészeti gyűjteményéből). A másik Kövér Gyula korabeli karikatúráiból tartalmaz 24-et. Bekerült még a kötetbe a földrajztudós Halász Gyula egy rövidebb – kitűnő stílusban írt – visszaemlékezése is, amely ugyancsak az erdélyi harcokkal foglalkozik.

A munka legterjedelmesebb (mintegy 240 oldalas) része a *Harctéri napló*. Ennek gerincét Sassy Csaba, a miskolci 10. honvéd gyalogezred érdemdús krónikása, civilben költő és újságíró kétkötetes hadinaplójának, illetve a szintén általa írt 10-es ezredtörténetnek az Úz völgyi harcokkal kapcsolatos részletei képezték. A szerkesztő azonban nem elégedett meg ennek az önmagában is izgalmas anyagnak a kiválogatásával, hanem kiegészítette mindezt egy sor egyéb korabeli visszaemlékezésből, hadinaplóból, ezredújságból, hadtörténeti szakkönyvből vett szövegtöredékekkel. A szerkesztői merítés meglehetősen széles volt: mintegy három tucat dokumentumra terjedt ki. Leggyakrabban Deseő Lajos harctéri naplója, illetve az általa írt 16-os honvéd ezredtörténet, József főherceg világháborús memoárjai, nagybaconi Nagy Vilmos szakmunkája a Románia elleni hadjáratról, valamint Breit József tábornoknak a magyarósi rohamtámadásról írott jelentése szolgált a kiegészítések forrásául. Ezek terjedelme igen széles skálán mozgott: néha csupán egyetlen mondat volt ez a kiragadott részlet, néha több oldalnyi folyamatos narratíva. Az ily módon „feljavított” Sassy-napló azután egy páratlanul izgalmas, mondhatni sztereoszkópikus szöveggé változott, amely rendkívül plasztikusan mutatta be azokat a harcokat, amelyek 1916 nyara és 1918 tavasza között a Keleti-Kárpátokban és különösen az említett Úz völgyi régióban zajlottak. Mivel a szövegré-

szek esetenként szükségszerűen nem illeszkedtek varratmentesen, és részben átfedték egymást, óhatatlanul előfordultak ismétlődések az információkban. Minthogy azonban a korabeli szerzők stílusa is változatos képet mutatott, az általuk írt részletek érdekesen vegyítették az eltérő látásmódokat, nem utolsósorban abból fakadóan, hogy más és más perspektívából *láthatták* és *láttatták* a történéseket, az olvasót olyan megfigyelői pozícióba juttatják, amiről normál hadinapló vagy visszaemlékezések esetében nem is álmodhatna. Persze – ahogy a mondás tartja – „nem minden papsajt”, és ez a különleges megfigyelői pozíció azért még nem jelenti azt, hogy az olvasó automatikusan birtokába juthat valamiféle magasabb szintű ismeretnek pusztán azáltal, hogy a szokottnál jóval több információval szembesítik. A befogadói oldal korlátait most hagyjuk figyelmen kívül, és fókuszáljunk arra a szövegre, amellyel ez az olvasó szembesül. A konkrét probléma abban áll, vajon hogyan képes a szövegrészeket összeilleszteni? Hiszen a kontextusától megfosztott részletek nem mindig árulják el evidens módon, hogy éppen mikor és hol is járunk. Jó lenne folyton tudni az éppen aktuális koordinátákat. Természetesen sokat segít, amikor a szerkesztő alkalmas információk beszúrásával kiegészíti a tájékozódást éppen elveszíteni készülő olvasót, ez azonban nem mindenütt történik meg. A gond a hosszabb szövegrészekkel van, amelyeknek csupán a végén derül ki, melyik forrásból származnak. Már amennyiben kiderül... Ugyanis a többször is használt források beazonosítására a szerkesztő első látásra nehezen dekódolható rövidítéseket alkalmaz. Az olvasó előbb-utóbb persze bizonyosan megtanulja, hogy a SZKLOTEK betűszó Szádeczky-Kardoss Lajos: *A románok Erdélybe törése és kivertésük 1916–17* című munkáját jelenti, az NVREH pedig Nagybacsoni Nagy Vilmos: *A Románia elleni hadjárat* című művét (mellesleg kötetszám nélkül), viszont a DLHN Deseő Lajos harctéri naplójára utal. Igaz, a kötet 41–42. oldalán ezek a hivatkozott források a rejtélyes rövidítéseikkel együtt felsorolásra kerülnek, ám meglehetősen nehézkes ide mindaddig visszalapozni, míg a rövidítés jelentése nem megy az olvasó fejébe. Érthető a rövidítések alkalmazásának logikája – hogy ne pazaroljuk az értékes terjedelmet a források minden esetben történő teljes kiírásával –, de talán lehetne az alkalmazottaknál könnyebben felismerhető *tokeneket* használni. Mondjuk a SZKLOTEK helyett azt, hogy Szádeczky. Ez persze még nem feltétlenül jelentené azt, hogy az

olvasó egyből rájön, hol és mikor történik mindaz, amiről éppen olvas. De legalább azon nem kellene törnie a fejét, mi a csoda is az a SZKLOTEK. Ugyanezen okból okosabbnak látszana az idézett szövegrészek *kezdetén* elárulni, miből is származik mindaz, ami innentől következik, nyilván főleg a hosszabb, több oldalas részletek esetében. Továbbá számomra nagyon hiányzik egy olyan áttekintő térkép, amelyen a fontosabb szerephez jutó földrajzi nevek könnyen beazonosíthatóak. Az olvasók többsége számára a korabeli hadiesemények helyszínei bizonyára csak töredékesen ismerősek. A hadműveleteket is bemutató térképek hiányát már nem is említem: igaz, néhány térkép-vázlat az idézett forrásokból azért bekerült a kötetbe, de korántsem anyyi, hogy az említett hiány ne lenne feltűnő.

Szerepelnek még a kötetben korabeli fényképek is a Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívumából, melyeken a korabeli események sok fontos szereplője felbukkan. Bevallom, közülük nekem egyvalaki hiányzik: Breit József vezérőrnagy (később altábornagy), 1916 novemberétől 1918 október végéig annak a 39. honvédhadosztálynak a parancsnoka, amelynek haditetteiről ez a könyv tulajdonképpen végig szól. Hiszen a címében szereplő „Előre” valójában az említett divízió közkeletű nevére: az Előre hadosztályra utal.

Mindent egybevetve érdemes megvenni (és méginkább végigolvasni) Kocsis Károly könyvét, amely nagyon sokat elmond arról, milyen is volt a Nagy Háború az Úz völgyében. A szép, keménytablás borító, a csinos külső, a gazdag illusztrációs anyag és nem utolsósorban a sok-sok visszaemlékezés talán még a nem is kicsit borsos árat is könnyebben elfogadhatóvá teszi.

Borsodi L. László

HAJÓTÖRÖTTEN KOLOZSVÁR FŐTERÉN¹

Tudjuk, hogy a költői képzelet határtalan, hogy a teremtett világokban, a mítoszokban bármi *kielevenedhet*, megtörténhet. Na de ilyen, a szürrealizmus szabad asszociációs technikáját meghazudtoló oximoronsorral már ki találkozott, amelyben Robinson kolozsvári, a teljes könyvben pedig Kolozsvár egy térbeli szinekdoché, vagyis a belváros, a Főtér a Mátyás-szoborcsoporttal és a Szent Mihály-templommal, valamint a Farkas utca, ami pedig azon kívül van, csupa tenger, amelyben lamantinok (tengeritehenek), bálnák, cetek úsznak? Ha körülötte tenger van, akkor Kolozsvár kikötő, a robinsoni lak(hat)atlan sziget, a nulla kilométer. A könyv elején azért foglalkoztathatja az olvasót ez a képtelenség, mert Kolozsvár konkrét, a tapasztalati valóságban létező helyszín, történelmi időben és térben létezik, *szilárd halmozállapotú* város, amelyről szintén konkrét ismeretei és tapasztalatai vannak/lehetnek a befogadónak, nem beszélve arról a történelmi-kulturális emlékezetről, amit Erdély fővárosaként jelent számára. S valahogy sehogyan sem tudja beilleszteni abba a titokzatos és kiismerhetetlen, bizarr és *cseppfolyós* világba, amely minduntalan emlékezteti a szigetnyi, tenyérnyi Főteret, hogy körülötte van, hogy hatalmasabb nála, vagy legalábbis arra, hogy lehet valahol egy nagyobb sziget, amely felé érdemes lenne elindulni, vagy lehet, csak arról ad hírt, hogy Kolozsváron túl is van (élhetőbb?) élet, esetleg ennek épp az ellenkezőjéről: talán egy már elatlantizszosodott (?) szigetről, vagyis magáról a hiányról, valaminek a fájdalmas nemlétéről. A kötet egészét sűrűn átszövik a belváros és a tenger toposzai, következetesen, szinte minden versben visszatérnek az ilyen típusú, a két világ össze nem illését fenntartó, egyben összekapcsoló-szétválaszthatatlanná tevő képek: „Üldögélünk a főtéri mólón. / Lábunk beelég a kövezetbe.” (*Delfinárium*); „Térdig gázolunk a Főtér homokjában.” (*Darwinista kaland*); „Ringatózunk a Főtér ólomüveg vizén.” (*Karantén*) stb. Nem beszélve a (távoli/nem létező) tengerről hírt adó sirályokról, amelyek

1 Szántai János: *Kolozsvári Robinson*. Drăgan-Chirilă Djana illusztrációival. Kolozsvár-Budapest, 2019, Erdélyi Híradó Kiadó – Fiala Írók Szövetsége.

hol odafagyva lógnak a levegőben (*Kürtőskalácscról, nyelvekről, többek között*), hol ürességet kifejező tárgyakká dermednek („A sirályok égre vetett kockák. Nincs mozgás.” – *A hasonváros*), hol ott köröznek állandóan a Főtér fölött, „A nulla kilométer szelid közelén.” (*A széle-sehossza*), vagy mint Edgar Allan Poe *A hollójában* és Nemes Nagy Ágnes *Madár* című versében, halált hozó madarakként ott fészkelnek az emberben: „Sirályraj fészkel vállunk keresztrúdján.” (*Rendetlen feltámadás*)

Ahogy azonban haladunk előre az olvasásban, a jó abszurd művekre jellemzően a hétköznapi logika rendjének helyére új logikai rend épül. A versek vizualitása, részben csevegő, részben kijelentő mondatokra szorító, megállapításokat artikuláló, grotesz-ironikus nyelvezete, a versbeszéd aposztrófikus jellege, valamint a kötet szerkezete – amelyek így együtt a könyvet koncept kötetté teszik – olyan perspektívát kínálnak, ahonnan a sziget, a tenger, a lamantinok, a cetek, a sirályok, Robinson, vagyis az egyetemest kifejező toposzok, szimbólumok, valamint a lokális képi megjelenítői, a kolozsvári Főtér rekvizitumai közötti kapcsolat értelmezhetővé válik. Sajátos nézőpontból tárul fel egy többszintes, következetesen végigvitt lírai történet, amelynek egyike a személyes réteg, a lírai én főként román nőkhöz fűződő szerelmi és alkalmi-szexuális viszonya, egy másik a polisz axis mundiként való működése, egyben sziget és határ jellege („A parton fekszünk.” – *Halak, emlősök*), ugyanakkor feltárul Kolozsvár múltja és jelene, kvázi jövője, mint ahogy olvasható a könyv identitástörténetként, pusztulás- és újjászületés-történetként is. Nyilvánvaló azonban, hogy ezekre a szintekre rá lehet ugyan mutatni külön-külön, de egymással összefüggésben válnak jelentéssé, és a befogadó az olvasás folyamán nemcsak ezeknek a különböző jelentéslehetőségeknek az összetartozására figyel fel, hanem arra is rájön, hogy semmivel sem abszurdabb az, hogy „Tegnap délben lamantinok jelentek meg a Főtéren.” (*A látogatás*), mint az, hogy a lírai én beszél a kedveshez, de az nem érti őt, hogy többségnek és kisebbségnek, románoknak és magyaroknak a kényszerű együttélése történelmi abszurd: „Nem beszélünk egy nyelvet. Ez a baj. / Te neolatinul beszélsz. Én barbárul. Így nem fog menni. / Jó, én tudok neolatinul.” (*Átültetés*)

Ebből a felismerésből születhet meg a könyv többrétűen allegorikus olvasata, amelynek értelmében a Robinson-lét a trianoni békediktátum nyomán kisebbségi helyzetbe szorult erdélyi magyarság sorsmetaforá-

ja. Ehhez képest a szerelmi szál is csak ürügynek tűnik, eszközszerpet játszik abban, hogy a lírai ének legyen kihez beszélnie, hogy a megidézett másikhoz szólva – aki „kis római szoborutánczat (...) némi szláv beütéssel” (*Egy kis interetnikus feszültség feloldása*), aki nem érti az ő nyelvét, nem ismeri a kultúráját, történelmét, még ha utóbbit illetően vannak is közös pontok – tisztázhassa személyes, társadalmi, etnikai helyzetét, a többségi román nemzethez való viszonyát, hogy legintimebb emberi kapcsolataiban vagy futó kalandjaiban is a nyelvi-kulturális különbségekre, a két ember, illetve a két nép közötti kapcsolódás helyett a történelemben gyökerező törésvonalakra, repedésekre ismerjen. Ezek az elválasztottságra utaló jelek nem a kisebbségi létet tragikusan láttató transzilván közéleti költészet kliséivel, retorikai eljárásaival és referenciáival jönnek létre, hanem olyan sajátos, a Szántai János koncept kötetére jellemző látomásos versbeszédben, amelyben az emberi és az állati princípiumok egy mitikusnak nevezhető dimenzióban érintkeznek egymással. A *Főtér. Tengerben* például így: „Végigmegyünk a kövezeten. / Te délután vagy. Én 15 óra 35 perc. / Én holló. Te lamantin.”

Robinson ebben az elválasztottságban, páros magányban él. Szigetlakó, aki a másikkal van egyedül, mint a magyarok a különféle népek között a történelem *tengerében*. Ezt megjelenítő poétikai telitalálát a tragikus-ironikus, ellentétező párhuzamra épülő *Lényeglátó versike*: „Én a Főtéren sétálok. // Veled. // Te a Piața Libertății-n sétálsz. // Velem.” Magányára és kiúttalanságára a vershelyzetet megteremtő, mozgást vagy annak a hiányát érzékeltető kifejezések utalnak, a hely pedig ugyanaz, a Főtér és annak asszociációs köre: „A sarkon állunk, a szálloda előtt. / Mint egy kiszáradt meder. A Főtér.” (*A Santa Maria útra kel*); „Sétálunk a Szaharában. / Ez ma a Főtér.” (*Átültetés*); „Billegek a tér sarkán. / Felém jössz.” (*A hasonváros*); „Állunk. (...) / Térdig macskakőben.” (*Rendetlen feltámadás*); „Megnyílik mögöttünk a macskakövezet. / Talán utoljára: mint a Vörös-tenger.” (*Elhagyjuk a teret*) Robinson hajótörött, erre utal a *Kihajózás* és a *Behajózás* című versek által keretezett, illetve az *Interludus I–II.* által tagolt három ciklus, az *Első hajótörés*, a *Második hajótörés* és a *Harmadik hajótörés*: mintha mindig elvágyna, nekilendülne, mert tudomása van a többről, *tengeresen* szólva a végtelenről („Átmegyünk a téren. / Itt valamikor megnyílt a Vörös-tenger” – *A feltételes kikötő*), de mintegy eleve

elrendeltségként tulajdonképpeni változás léte átmenetiségének a tudatában sem jön létre, a statikusságot, a helyben ringást nem váltja fel a célirányos mozgás dinamizmusa. Ha útra is kelne, nem jutna sehova, lehúzza a jelen alantas hétköznapisága: „Fejest ugrok. Szépen, ahogy apám tanított. / A piszkos hab, műanyag palackok, medúzák, döglött halak odébb / ringanak.” (*Delfinárium*) Mintha egyebe sem lenne, csak a Főter, ahonnan mintha valójában nem is akarna eltávozni, mert ez számára a legfőbb érték, létezésének egyetlen tere és (személyes, illetve történelmi) ideje. Ez azonban nem valamiféle, immár anakronisztikusnak ható transzilván-heroikus válasz a valamikor kialakult és örökölt helyzetre, nem is önsajnálát vagy mártírkodás, hanem annak lehetősége, hogy néhol a szarkazmusig és a blaszfémiaig menő, néhol tragikummal vagy tragikummal vegyes (ön)íroniával számba vegye saját körülményeit, könyörtelenül elemezze azt a torz történelmi környezetet, amely meghatározza Robinson-létét, és amely számára a mindennapok része, otthonos otthontalanságának a kiváltója.

Kolozsvári Robinson nevébe beleégett a sorsa, a helyhez kötöttsége, kirekesztettsége a bibliai történetet deszakralizáló beszédmódban mitikus távlatokat, tragikus felhangot kap, s mindaz, ami vele (nem) történik, az kisebbségi sorsának, övéinek az allegóriája is: „Lemaradtunk a bárkáról. / Ismeretlen faj. Leírásra várunk.” (*Élet a gázlón*) Mintha Kányádi Sándor *A bujdosni se tudó szegény legény éneke* Istennel perlekedő beszélőjének a hangja reinkarnálnódna. Nem csoda hát, hogy az otthonosság csak vágy marad, hiszen szeme láttára változik meg, hasonul meg a város önmagával, fordul ki a világ a sarkából („Elindulok, nézem a névtáblát: Pța Libertății. / Pedig minden a helyén van.” – *A hasonváros*), s a kvázi otthonosság helyett a lírai én saját idegenségére, peremlétére ismer. Ha útra is kelne, hogy máshol leljen otthonra, annak megvalósulását épp a *máshol* zárná ki: „A parton már nem otthonos. A nyílt vízen még nem.” (*Halak, emlősök*) A tragikumot a kötetben több ponton is a beszélő kritikai attitűdjéből fakadó irónia és blaszfémia egészíti ki. Ilyen vonatkozásban a kötet egyik legrelevánsabb szövege az *Egy kis interetnikus feszültség feloldása*, amely a többségi nemzet amnéziáját bírálja: „Jött Trianon. Ez dereng, ugye, édes? / Trianon a trianoniaké. Vagyis a miénk. A tied is, persze. / Azóta is szopattok minket, nyakra-főre. Minden irányból. / Ha lenne neutronbombátok, talán abból is adnátok nekünk. / De nem vagytok atom-

nagyhatalom. Hála istennek.” A vers szójátékon alapuló záró mozzanata is azt érzékelteti, a történelmi helyzettudatból fakadó különbség feloldhatatlan, így lesz a szerelem ennek az ember–ember és nép–nép közötti távolságnak a szarkasztikus bírálata: „Felmegyünk hozzám, / és összekeverjük nyelveinket. / Békesség.” A személyesben a közösségit allegorizálja, a Trianonhoz kapcsolódó tragikus történelmi tapasztalatról, Erdély elvesztésének és visszaszerezhetőségének szent ügyéről patetikusán szóló transzilvánista versbeszédet még markánsabb blaszfémiával dekonstruálja az *Átültetés*. A versben a groteszk-abszurd nézőpont érzékelteti, a lírai én keserűen veszi tudomásul és hozzá tudomásunkra, hogy a harcos magatartás ideje rég lejárt, Kolozsvár, Erdély sorsa megváltoztathatatlan: „(...) kivették az egyik vesémet. / A jobb vesémet! / A jobbat! / A vese egy román nemzetiségű / polgártársam testébe került. / Nagyon örülök. / Így foglaljuk el mi, magyarok, Erdélyt. / Belülről kifelé. / 1 millió 200 ezer vesénk van, / állig fegyverben.” Robinson hajótörött létállapotából tehát nincs visszaút, se reményteljes távlat, csak ez van, ez a sziget, amelynek a neve Kolozsvár, Főtér, Mátyás-szobor, Szent Mihály-templom, Farkas utca. S mivel Robinson azt mondja, hogy „Karanténba zárt a rohadt történelem”, azt a megváltás nélküli, a végső összeomlást hozó apokaliptikus képet sem tusolhatja el a könyv, amely a szigetlét, az átírt, átrendezett, kirabolt Erdély, Kolozsvár halálra ítéltségét körvonalazza, azt sejtetve, hogy nem lesz új erdélyi robinzonád: „Ugrálnék is a fákon. / De nincsenek fák. / Elhordták őket, árbocnak, hajófenéknek. / Csak víz van, angolkóros macskakövek, / egy hajdanvolt város.” (*Karantén*) Drăgan-Chirilă Dianának a könyv szövegeivel párhuzamos történetet teremtő látomásos, Kolozsvár és a tenger érintkezését-összemosódását megjelenítő illusztrációihoz hasonló és a *Karantén* világát továbbépítő apokaliptikus vízió a *Rendetlen feltámadás* is, amelyben a múlt elevededik vissza a jelenbe, veszi át az uralmat a jelen fölött („Anyám sírja, nagyapámé, nagyanyámé, / ismeretlen rokonoké”), a jövő hiányát pedig a fenyegető fekete sirálpár fejezi ki. A *Hétfő és Robinson*ban az idő is felszámolódnak látszik, ugyanis „a nagytemplom keresztje még kilóg a vízből”, de már „Merül a Kolozsvár-sziget”. (Ha apokaliptikus is, de nem abszurd ez a kép, amennyiben a kommunizmus idején elárasztott Bözödújfalu elsüllyedt templomának vízből kiálló tornyára gondolunk.) A könyv végére ennek megfelelően az iróniát fokozatosan

felszámolja a pátosztalanított tragikum, nem mintha a szerző az ironikus-szarkasztikus költeményekben egy jottányit is engedne az önmagáért való költői játéknak. Nála ugyanis – mindegy, hogy milyen hangfekvésben – a bíráló szigorú, és nincs engedmény.

Szántai János *Kolozsvári Robinsonja* megrendítő olvasmány: a 21. század első felében keletkezett, a Trianon utáni Kolozsvárról és Erdélyről szóló irodalomban – Tompa Andrea *Omerta* és *Haza*, valamint Vida Gábor *Ahol az ő lelke* és *Egy dadogás története* című regényei mellett – egy újabb fontos, elgondolkodtató történet, ezúttal lírában elbeszélve. Mindegyik mű szereplője – más-más módon ugyan, de – úton van. Még a helyhez kötött Robinson is bejárja a maga belső útját. Mindegyik azonban a maga különböző indíttatásával, külön körülményeivel, tapasztalataival és saját útjával együtt vagy annak ellenére egy irányba tart. Ennek az iránynak az eredője és végcélja: Kolozsvár. Vagy legyen a neve otthon, haza, merülő sziget. Az erről szóló vers, regény pedig palackposta, amelyben a felsorolt művek közös esszenciájaként (itt, most Vida Gábor *Egy dadogás történetének* regiszterében megfogalmazva) ez áll: „az otthon nem egy táj, nem egy település, társadalom, család vagy közeg, nem egy vagy több egymást váltó életforma (...), bár ez mind az otthon része, de a legfontosabb mégiscsak az, ahogyan a meglévőre, az adottra gondol az ember, ahogyan viszonyul hozzá, belesimul, eggyé válik, vagy éppen elkülönül, természetesnek fogadja el az adottat, vagy kérdésesnek, problémának.”

Aszály, 2017 (vörösréz)

Biró Mónika-Anita
KUDARCRA ÍTÉLVE

„Holnap ilyenkor már nem leszek...” – olvasható a regény¹ első sorában, s érezhetjük is, hogy itt valami végzetes tragédia van készülöben. Négy generáció múltja, jelene és jövője válik semmivé egyetlen robbanásban.

Dan Stancát a román kortárs irodalom egyik legnagyobb alakjának tartja a román irodalomkritika, s mégis ezt megelőzően csupán egyetlen regénye, az *Átlátszó sírok* jelent meg magyar fordításban, így a *Robbanásban* egy újabb fontos, mondhatni jogosan várt fordítást köszönhetünk.

Társadalmi nyomásról, az egyén küszködéséről, a rendszerbe való beilleszkedés lehetőségeiről és lehetetlenségeiről, elkerülhetetlen meg hasonlóságokról ír Dan Stanca családragényében, ami történelmi regény is egyben. Szociográfiai pontossággal idézi meg Románia 20. századi történelmi személyiségeit (kiket a könyv egy névmutatóban is jegyez), a kommunizmus idejében s a forradalom utáni korszakban játszódó eseményeket, az akkor uralkodó eszméket, hatalmi formákat. A fikciós vonal szinte észrevétlenül olvad bele a valós események sűrűjébe, de a szöveg non-fikciós olvasatának illúzióját mégis megtöri a sorsszerű események, a visszatérő élet-minták valószerűtlen, igenis fikciós ismétlődése. Így a küzdelmes hétköznapiak, a történelem árnyai új köntösből, a tisztán dokumentarista jelleget mellőzve mutatkoznak meg a történelmi kor és a rendszer által determinált egyszerű ember szem szögéből.

A narráció olykor a jövőbe vagy a múltba ugrik, de viszonylag lineárisan beszéli el, hogy a dédapa, a nagyapa és az apa egyre hevesebben, de mégis sikertelenül törekszenek az értelmiségi, vagy legalább valamilyen hasznos lét kiteljesítésére, s miközben egyre megtagadják felmenőiket, mégis ugyanazokat a hibákat követik el. Szenvednek és menekülnek az előző generáció(k) hibái elől, de életük

1 Dan Stanca: *Robbanás*. Ford.: Koszta Gabriella. Budapest–Csíkszereda, 2021, Kalligram Kiadó – Bookart Kiadó.

főbb mozzanatai mindegyre az azonos mintát követik. A családnak hátat fordítva olyan „ideológiai mentort” találnak, akit megkérdőjelezhetetlenül és vakon követnek, s akik majd hátat fordítva önazonosságvesztésbe taszítják „tanítványaikat”. Még az családalapítások menetét is a mentorok befolyásolják, s közben a romániai kommunizmus nagy eszméi, a nyomás, a rendszer hű szolgálata, az egyetértés és az egyet nem értés egymásnak feszülései a Bolborocea, majd Baniu család minden leszármazottját térdre kényszerítik. Az, hogy a dédapa (születési nevén Marin Bolborocea, a Nichifor nevet a nagyra tartott mentor neve után vette fel), a nagyapa (Emilian) és az apa (Alexandru) mind egy kimagasló, sokakat befolyásoló értelmiségi létre vágnak az aktuális rendszer szolgálatában, vagy éppen ellenében, és az, hogy közben öntudatlanul, sőt pont szándékuk ellen, de ugyanazokat a mintákat követik, s így ugyanazokat a hibákat ejtik, már-már tragikomikussá válik. Az élettörténetek elbeszélésébe szépen, fokozatosan vannak beleszőve ezek a mintázatok, nem türemkednek ki, de újbóli bekövetkeztük gond nélkül szemet szúr, s itt válik tulajdonképpen kissé komikussá az, hogy ezek a férfiak minden erőlködésük ellenére sem veszik észre, hogy újra meg újra elmarasztalt és szégyellt apáik döntéseit hozzák, majd szenvedik meg. Mindez addig fokozódik, míg az utolsó, a lány leszármazott (Andreea) a férfi felmenők cselekvő- és ítélőképességét meg nem hazudtolja, s egy végtelenségig szélsőséges megoldással véget nem vet a létkudarcok sorozatának.

Ezek a férfiak saját belátásukat és a realitást követve talán már a kezdetektől fogva elkerülhetnék a tragikus kimenetelű egyéni és családi sorsot, de a regény világában (ami végtére is a való világ tükré esetünkben) az önerőből elért, józan értelmiségi lét nem elérhető. Itt pedig lényeges dologra tapint rá a történet, hiszen valós történelmi korba, valós személyiségek hálójába van ágyazva, így pont ez mutat rá arra, hogy a letűnt század ideológiái milyen mértékben ellehetetlenítették az egyén szubjektív és önazonos létehez, társadalmához és világához fűződő minden viszonyát. A kommunizmus korát már nem, de annak utóregényeit még érzékelő olvasóként biztosan állíthatom (bármilyen aktuális politikai nézetet teljesen mellőzve), hogy Stanca regénye egy történelemkönyveken (messze) túlmenő perspektívát tár fel: a kitörni akaró, de mégis egyszerű ember nézőpontja ez, aki a

felmenőkénél jobb sorsot szán magának és utódainak, mégis életét nem ő maga irányítja, hanem a hatalmat gyakorló rendszer és ideológiai szabják meg sorsának minden fordulatát. Ugyanakkor Stanca regényében még egyfajta burkolt, metafizikai vonatkozású sorszerűség is közrejátszik, ami nem engedi, hogy a hibák sorozatát kizárólagosan a történelmi korszak rovására írassuk.

Érdekes eltolódásnak tartom, hogy ebben a történetben milyen szerepet kapnak a nők: a tulajdonképpeni feleségek, anyák és nagyanyák. A családba beházasodott asszonyok tökéletesen passzívak, a mentorok által összehozott házasságok több értelemben vett elszenvedői (Nichifor és Emilian esetében is), valamint rokonai, unokahúgai is mind a nagyra tartott mentoroknak. Alexandru Németországban már maga lelt rá Helgára, de természetesen ez a lány is valakinek a valakije kell hogy legyen: pont egy német terrorista unokahúga. Mintha a nőknek ebben a történetben nem lenne saját egyénisége és akarata, befolyásos férfiak döntenek házasságukról, utána pedig férjeik egyéni és családi tragédiáit hivatottak ők maguk is vállukon cipelni. Mindvégig vonzó vagy kevésbé vonzó megjelenésük, alázatuk, nem túl éles eszük, a politikától való elhatárolódásuk határozza meg őket, de ugyanakkor van bennük józanság, valamilyen egyszerű bölcsesség, illetve a tisztánlátás ritka képessége, azonban férjeik és fiaik vakok-süketek erre, ritkán kételkedve, mégis egyenesen rohannak bele saját tragédiájukba. A női alakok háttérbe szorítása sematikusán illeszkedik a kommunizmust tematizáló alkotások olyan vonalába, ahol legtöbbször férfi szereplők nézőpontján keresztül jelenítik meg a világot, álljanak azok a társadalmi rangsor bármely lépcsőfokán.

A történet végén ismerjük meg Andreea Bianu Meinhof alakját, aki a család negyedik generációs leszármazottja. Az amúgy éleesebb eszű lányt családi háttere és a múlt megismerése teljes letargiába taszítja. Ellenszegülései és érdektelensége már a kitérés jeleit mutatják, azonban vele kapcsolatban kerül a történetbe egy erős vallási-ideológiai vonal: az iszlám. A lány Németországban kerül egy számára is mentor szerepben fellépő szélsőséges iszlamista férfi hatása alá. Bár ekkorra a kommunizmus lecseng, a történet is utoléri a jelent, s az iszlám nevében elkövetett terrorcselekmények is valós eseményeket idéznek, ez a vonal elsőre kissé túlzásnak tűnt. A kommunizmus az irodalom terén is gyakran visszatérő témakör (igaz, itt fontos kiemelni, hogy az

erdélyi nemzetiségek, s legfőképp a magyarok szemszögéből szokás felénk a témát tárgyalni, a bukaresti, tősgyökeres román emberek nézőpontja kevesebb hangsúlyt kap), Stanca jól is nyúlt hozzá, de itt a regény végén felmerült bennem, hogyan kapcsolódik ide most az iszlám. Persze a családi történet láncolata lezárásért kiált, de miért pont így, egy iszlamista merénylet révén? Az elbeszéltek pontosnak, reálisnak tűnnek, de megbomlik az eddigi keret, az eleve szélsőséges kommunista kontextust egy, az eddigiek szempontjából is radikálisabban szélsőséges nézet váltja, s így a családtörténet mintázata még érvényesül, sőt bekövetkezik a mostanra pattanásig feszült sorozat elvárt robbanása is, de mégis eltolódtak az eddig koherens összefüggések. A történet végére érve mégis beötlött: a szerző nem akart abban a téves hitben hagyni, hogy a történelem nagy hibái lecsengtek, a múltban maradnak, és a jelen mindre megoldást talált, így – saját értelmezésemben – a jelen veszélyeire, az újbóli hibákra is felhívja a figyelmet. Továbbá Stanca az iszlám vonal beemelése után egy újabb csavarral zárja a regényt, hiszen az epilógusban (amiről a könyv fűlszövege egyébként hibásan állítja, hogy Andreea a narrátora) Hani, Andreea iszlamista mentora és felbújtója szólal meg, s maga is kételkedni kezd radikális nézeteiben, Andreea tetteinek helyességében. Akárcsak a korábbi esetekben, a mentor sem marad meg szilárdan addigi hitében, így ez a legutóbbi ideológia, a lezáró eseménysorozat sem bizonyul végül helytállónak sem a történet, sem pedig a történelem kontextusaiban. Így összességében a *Robbanás* nem marad „csak” egy újabb szemelvénye a kommunizmus időszakát itt vagy ott, ilyen vagy olyan újabb szempontból elbeszélő művek halmazának, hanem a történelmi és szociográfiai hűséget is megőrizve válik univerzálissá. Nem az egyes rendszerbeli hibákat emeli ki, hanem egyáltalán a hiba, mint olyan, valóságosságára, örökös meglétére és veszélyeire mutat rá.

Végzőként kiemelném, hogy bár a regény néha olvasást is nehezítő, erős történelmi és ideológiai vonala, a gondolati részekkel teletűzdelt narráció aktívabb olvasást igényel, kevésbé szórakoztat, s néhol inkább nyomaszt, fontos azt is szem előtt tartani, hogy értékes és fontos fordítást tarthat a kezében az olvasó. Koszta Gabriella fordítása nyomán Dan Stanca regénye felhívja a figyelmet arra, hogy érdemes kitekinteni a kortárs román irodalomra, főleg, ha az alkotások a

magyar nyelvű olvasó számára is könnyedén elérhetővé válnak. Mindenképpen érdekes élmény, fontos és szükséges tapasztalat lehet egy ilyen perspektíva megismerése, illetve a Stanca-féle történetláncolat és narráció befogadói átélése mindazok számára, akik a *Robbanás* olvasására szánják magukat.

Réz madárijesztő, 2014
(vörösréz, fa, homok)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsánna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalu
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely

Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bíró Sándor - Gyergyószentmiklós
Blénassy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Antal - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Bölöni Ildikó - Bikafalva
B. Tomos Hajnal - Négyfalu
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa István - Kézdivásárhely

- Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos
Csávossy György - Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente - Kézdi-
vásárhely
Cseh András - Csíkszereda
Cseke Péter - Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes - Nyárad-
köszvényes
Csiki Zoltán - Parajd
Dr. Csiszár Anna - Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba - Csíkszereda
Csúcs Mária - Csíkszereda
Daczó Katalin - Csíkszépvíz
Dánél Sándor - Csíkszereda
Damó Csaba - Kézdivásárhely
Darkó Béla - Marosvásárhely
Daróczi Béla - Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József -
Csíkszereda
Darvas Mária - Gyergyóalfalu
Dávid Gyula - Kolozsvár
Dávid Katalin - Székelyudvarhely
Dávid Zoltán - Kolozsvár
Deák Botond - Réty
Deák Ferenc - Csernáton
Deme László - Csernáton
Demeter Edit - Kézdiszentlélek
Dénes Balázs - Csíkszereda
Dénes Emőke - Homoródalmás
Dénes Erzsébet - Homoródszentpál
Dénes László - Nagyvárad
Dézsi Zoltán - Gyergyószentmiklós
Doboly Beatrice - Vajdahunyad
Dobos Sándor - Nagyvárad
Dimény János - Nagybacon
Dr. Dombi Csaba Ábel - Felsőbánya
Domokos Éva - Arad
Ft. Drócsa László - Nyárádszereda
Duma András - Klézse
Egyed Emese - Kolozsvár
Dr. Elek Sándor - Csíkszereda
Elekes András - Csíkpálfalva
Elekes Antal - Temesvár
Elekes Zsuzsanna - Gyergyóújfalu
Elekes Károly - Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter - Kászonalitz
Erdei Márk - Gálospetri
Farkas Ambrus - Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal - Székelyudvarhely
Farkas László - Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós - Segesvár
Farkas Réka - Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert - Csíkszereda
Fekete István - Csíkszereda
Ferencz Edit - Gyergyóremete
Ferencz Éva - Kézdivásárhely
Ferencz Gizella - Kézdivásárhely
Ferencz Imre - Csíkszereda
Dr. Ferencz László - Marosvásárhely
Ferencz-Nagy Zoltán - Brassó
Dr. Finta Ella - Szilágysomlyó
Fischer Alfréd - Székelyudvarhely
Fodor György - Székelyudvarhely
Fodor Levente - Csíkszögöd
Dr. Fodor István - Csíkszereda
Fodor István - Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál - Sepsiszentgyörgy
Forró László - Bukarest
Fuják Gyula - Csíkszereda (2 darab
egyéves előfizetés)
Funariu Éva - Szeben
Fülöp Dénes - Székelyudvarhely
Fülöp Géza - Marosvásárhely
Fülöp Lajos - Székelykeresztúr
Fülöp Sándor - Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás - Majlát
Fülöp-Török Réka - Kézdivásárhely
Gábor Emőke - Csíkszereda
Gagyí József - Csíkszentlélek
Gajdó Albert - Csernáton
Gál Katalin - Gyergyóújfalu
Gáll Levente - Csíkmadaras
Gálfalvi György - Marosvásárhely
Gálfalvi Zsolt - Marosvásárhely

- Dr. Garda Dezső - Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor - Marosvásárhely
 Gazda Árpád - Magyarfenes
 Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely
 Gergely Borbála - Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor - Csikcsicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegedűs Enikő - Csíkszereda
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertza Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Imre Jolán - Csíkszereda
 Incze Szabó László - Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 Jankó András - Arad
 János Ágnes - Csíkszereda
 János Julianna - Csíkszereda
 Jánosi Bertalan - Csíkszereda
 Jánosi Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágysomlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kacsó Elemér - Temesvár
 Kacsó József - Hármashalu
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
 Kánya József - Csíkszereda
 Kassay Vilmos - Csíkszereda
 Katona Lajos - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplak
 Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő - Maksa
 Keresztes Éva - Brassó
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely
 Király László és Edit - Nagyenyed
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd - Marosvásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán Gábor - Énlaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Kopacz Péter - Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella - Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert - Bukarest
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroska - Méréfalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
 Köblös Attila - Kézdivásárhely
 Köllő Éva - Borszék
 Köllő Félix - Csíkszereda
 Kőszegi Enikő - Csíkszereda
 Kristó Boróka - Csíkszereda

- Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
remete
Laczkó Szentmiklósi Endre –
Gyergyóremete
László Attila – Jászvásár
László Bakk Anikó – Kolozsvár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
Dr. László Ilona – Marosvásárhely
László Károly és Katalin – Kézdi-
vásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Liker Henrietta – Székelykeresztúr
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Luka Klára – Sepsikőröspatak
Madaras Lázár – Brassó
Mag István – Lövete
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba –
Felsőbánya
Markó Béla – Marosszentkirály
Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
Dr. Marton József – Gyulafehérvár
Márton Ferenc – Temesvár
Márton Károly – Marosvásárhely
Maşteriu Erzsébet – Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
Mátyás Endre – Szováta
Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
Mester János – Marosvásárhely
Mester Zoltán – Szováta
Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
Mihály András – Csíkszereda
Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
Mihály János – Lövete
Mihály Orsolya – Kolozsvár
Miklós Imre – Csíkszereda
Miklós Levente-József – Székely-
udvarhely
Miklós Sándor – Csíkszentlélek
Mikó Júlia – Brassó
Mikola Éva – Torja
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
Mirk László – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda
Molnár Endre – Marosvásárhely
Murányi János – Székelyudvarhely
Nádudvary György – Brassó
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
Nagy József – Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda – Nagyvárad
Nagy Sándor – Székelyudvarhely
Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
Nete Mariana – Csíkszereda
Novák Sándor – Marosvásárhely
Oláh Sándor – Csíkszereda
Orbók Ilona – Csíkszereda
Pál Zoltán – Csíkdánfalva
Pálffy József – Csíkszereda
Papp Zoltán – Zilah
Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
Péntek János – Kolozsvár
Pénzes Jenő – Bereck
Péter Éva – Csíkszereda
Péter Gergely – Csíkszereda
Péter Péter – Székelyudvarhely
Pethő Ilona – Csíkszereda
Petres Sándor – Csíkszereda
Dr. Piros György – Csíkszereda
Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
(5 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely

- Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Sepródi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárad
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Bíró Brigitta – Csikjenőfalva
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szócs István – Szentegyháza
 Szócs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplök
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marossszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete
 Török István – Koronka

Török Mária – Csíkszereda
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Útő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetrő András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége

Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva

- Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközélpok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szentertszébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola –
 Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyó-
 szentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnás-
 falva (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu
 (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége Erdővidéki Szervezete –
 Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
 – Csíkszentlélek

- Sapientia Alapítvány - Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára - Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum - Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon - Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház - Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum - Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség - Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda - Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia - Marosvásárhely
 Városi Könyvtár - Barót
 Városi Könyvtár - Borszék
 Városi Könyvtár - Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár - Kovászna
 Városi Könyvtár - Maroshévíz
 Városi Könyvtár - Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár - Szentegyháza
 Városi Könyvtár - Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház - Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
 Zetelaka Község - Zetelaka
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
 Abafáy-Deák Csillag - Budapest
 Ágh István - Budapest
 Alföldy Jenő - Kecskemét
 André András - Martonvásár
 Dr. Antal Balázs - Budapest
 Bakos József - Budapest
 Dr. Balássy Péter - Szombathely
 Bálint Gábor - Dabas
 Dr. Baricz Zsolt - Szeged
 Barta László - Budapest
 Dr. Bartók Gergely - Budapest
 Báthori Csaba - Budapest
 Beke Mihály András - Budapest
 Bereczky Gábor - Budapest
 Bertha Zoltán - Debrecen
 Bíró Miklós - Budapest
 Birtalan Ferenc - Budapest
 Dr. Botz Lajos - Pécs
 Bodor Ádám - Budapest
 Borbás János - Veszprém
 Boga Tamás László - Szeged
 Burján Pál - Pécs
 Czakó Gábor - Budapest
 Császár Zoltán - Budapest
 Csender Levente - Üröm
 Csontó Lajos - Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc - Szentés
 Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla - Szikszó
 Demse Márton - Budapest
 Dr. Dobos László - Budapest
 Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán - Veszprém
 Fazakas Lehel - Gödöllő
 Fazakas Edit - Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
 Fejér Istvánné - Szentés
 Fekete Béláné - Budapest
 Fekete Miklós - Szeged
 Ferenz Ernő - Páty
 Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
 Dr. Ferencz Csaba - Budapest
 Ferencz I. Szabolcs - Budapest
 Fritsch László - Budapest
 Dr. Fülekgyörgy - Budapest
 Fürjesi Csaba - Budapest
 Fúzi Michael Stephan - Budapest
 Dr. Gál József - Budapest
 Gálffy Attila - Budapest
 Gátay István - Devecser
 Dr. Gottwald Péter - Győr
 Guba Pál - Miskolc
 György Tünde - Budapest
 Gyurka Eta - Budapest

- Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Harmath Ilona - Baja
 Dr. Hartványi Tamás - Győr
 Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese -
 Budapest
 Ilia Mihály - Szeged
 Iancu Laura - Velence
 Jámbor Zoltánné - Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
 Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
 Kántor József - Baja
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Kézdi Anna - Battonya
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Kiss Éva - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kollár Albin - Dunakeszi
 Kósa Lajos - Debrecen
 Koszta Csaba - Sukoró
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császár
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kőfalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Kuti József - Tura
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Károly - Hőgyész
 Márton Lajos - Budapest
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Miskolc
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Levente - Szigetmonostor
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh István - Százhalombatta
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Buda-
 pest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pados József - Sárszentmihály
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentes (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - BakonySZÜCS
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém

- Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Száraz Miklós György – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbecske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
- Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
 sága – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ótágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

- INTÉZMÉNYEK*
 Algyói Faluház és Könyvtár
 – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest

- Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Dr. Line Gábor György – Florida

Ozsváth Ildikó - New York

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf

Csipkó László - Bécs

Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára - Bécs

Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonen - Jyväskylä

Franciaország

Buna István - Antony

Dènes-Pichot Hanga - Chécy

Langrand-Escure Tünde - St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Neshet

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin

Gaál Julianna - Aalen

Haáz Katalin - Braunschweig

Juliana Johrend - Buchen

Kisslaki László - Steinbach

Schultz Orsolya - Rostock

Szabó Kristóf Imre - Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld

Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svédország

Antal Imre - Ljungby

Csata Attila - Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga - Vällingby

Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggyondozó Gimnázium
és Kollégium - Zenta

Fekete J. József - Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola - Magyarakanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggyondozó
Nyelvi Gimnázium - Szabadka

Nagybecskerek Gimnázium -
Nagybecskerek

Rancz Károly - Pancsova

Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom

Kiss Mónika - Órös

Pallér Péter - Komárom

Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma

Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. <i>Bethlen Gábor leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágonyi Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.

